

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLERİN AİLEYE ETKİSİ

Damla Nur DOLU ALTAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

KASIM, 2023

DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLERİN AİLEYE ETKİSİ

Damla Nur DOLU ALTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KASIM, 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Damla Nur DOLU ALTAN

07.11.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Damla Nur DOLU ALTAN tarafından hazırlanan “Dijital ve Sanal Kimlikleri Aileye Etkisi” başlıklı tez çalışması, 07/11/2023 tarih ve 13:00 saatinde yapılan tez savunması sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan: Prof. Dr. Ayten KOÇ AYDIN	☒	☐
Danışman: Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR	☒	☐
Üye: Dr. Öğr. Ü. Tuba YUMUŞAK	☒	☐

DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLERİN AİLEYE ETKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Damla Nur DOLU ALTAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım, 2023

ÖZET

Bu çalışma ile benlik kavramının dijitalleşmesi, dijital kimlik ve sanal kimlikler üzerine literatürde yeterli düzeyde çalışmanın olmaması sebebiyle alan yazına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Dijital dönüşüm ile birlikte benlik/kimlik olgusunun değişimi, aile tanımlamaları, rolleri, iletişimi, ilişkileri, ebeveynlik modelleri konuları bağlamında derlenmiş olan kuramsal bir tez çalışmasıdır. Araştırmada benlik, dijital ortamda kimlik inşası, aile kavramı, dijital ve sanal kimliklerin aileye etkileri, dijital çocuk ve ebeveynlerin tutumları üzerine betimsel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Goffman'ın benlik sunumu kuramı bağlamında, dramaturjik yaklaşımı temel alınarak daha önce dijital benlik hakkında yapılan çalışmalar üzerinden günümüz dijital ve sanal kimliklerin oluşumu, aile üzerine yansımaları, dijital dönüşüm ile birlikte ailenin de dönüşümü kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Benliğin ötekinin varlığı ile birlikte anlam bulmasının sosyal benin oluşumunun ve kök aile ile sosyal benin temelini atılmasının dijital ortama aktarılması, sosyal oluşumun, arkadaşlık ilişkilerinin, duyguları yaşama ve yansıtma süreçlerinin, hem birey özelinde hem de aile kapsamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Her ne kadar günümüzde çok yaygın bir oluşum olsa da dijital mecralar, dijital kimlik, sanal kimlikler, benlik sunumu ile birlikte karmaşık bir yapı sunmaktadır. Alan yazında çok fazla çalışmanın bulunmaması, bu araştırmanın da sınırlılıklarını beraberinde getirmektedir. Fakat sınırlı sayıda da olsa yapılan çalışmaların derlenmesi, alan yazına bütüncül bir bakış açısı katması amaçlanmaktadır.

Bilim Kodu : 113842
Anahtar : Kimlik, Benlik, Dijitalleşme, Dijital Kimlik, Sanal Kimlik, Dijital
Kelimeler Aile, Dijital Ebeveynlik
Sayfa Adedi : 91
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

THE EFFECT OF DIGITAL AND VIRTUAL IDENTITIES ON THE FAMILY

(Master Thesis)

Damla Nur DOLU ALTAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

November 2023

ABSTRACT

In this study, in order to contribute to the literature due to the lack of sufficient studies in the literature on the digitalization of the self concept, digital identity and virtual identities, as well as in the context of digital transformation, the change of self/identity phenomenon, family definitions, roles, communication, relationships, parenting models. It is a theoretical thesis that has been compiled. In the research, a descriptive analysis was carried out on the self, identity construction in the digital environment, the concept of family, its reflection on family patterns in the context of digital and virtual identities, and the attitudes of digital children and parents. In the study, in the context of Goffman's self-presentation theory, the formation of today's digital and virtual identities, their reflections on the family, digital transformation and the transformation of the family are discussed in the theoretical framework, based on the dramaturgical approach. The meaning of the self with the existence of the other, the formation of the social self and the foundation of the root family and the social self were transferred to the digital environment, social formation, friendship relations, the processes of experiencing and reflecting emotions were evaluated both individually and within the scope of the family. Although it is a very common formation today, digital media offers a complex structure with digital identity, virtual identities and self-presentation. The lack of many studies in the literature brings with it the limitations of this research. However, it is aimed to compile the studies, albeit in a limited number, and to add a holistic perspective to the literature.

Science Code : 113842
Key Words : Identity, Self, Digitalization, Digital Identity, Virtual Identity, Digital Family, Digital Parenting
Page Number : 91
Supervisor : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

TEŐEKKÖR

Tez alıŐmamın gerekleŐtirilmesinde, sabırla katkı sunan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR'a, kıymetli jüri üyelerine, hayatım boyunca bana hep inanan aileme, bana dair inancını, desteğini ve sevgisini asla eksiltmeyen, hep yanımda hissettiğim kıymetli eŐim Mevlan ALTAN'a sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. BENLİK VE KİMLİK KAVRAMLARI	5
2.1. Benlik Kavramı	5
2.2. Kimlik ve Kişilik Kavramı.....	7
2.3. Kimlik Kuramları	10
2.3.1. Sosyal Kimlik Kuramı.....	10
2.3.2. Ericson'un Psikososyal Gelişim Kuramı	11
2.3.3. Peter Blos'un Kimlik Kuramı	14
2.3.4. Marcia Kimlik Statüleri Kuramı	15
2.3.5. Sembolik Etkileşimcilik Kuramı.....	15
3. DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLER	19
3.1. Kimlik Kavramının Dijital ve Sanal Kimliklere Dönüşümü.....	19
3.2. Dijital Kimlik	21
3.3. Dijital Kimlik Boyutları	24
3.3.1. Dijital İletişim	24
3.3.2. Dijital Güvenlik.....	25
3.3.3. Dijital Sağlık	25
3.3.4. Dijital Etik.....	25
3.3.5. Dijital Kanun.....	25

3.3.6. Dijital Hak ve Sorumluluklar	26
3.3.7. Dijital Ticaret	26
3.3.8. Dijital Erişim	27
3.3.9. Dijital Okuryazarlık	27
3.4. Sanal Kimlik.....	28
4. AİLEYE YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE	35
4.1. Aileye Yönelik Kavramsal Bakış.....	35
4.2. Aile Kavramı	35
4.3. Aile Tanımları ve Türleri	38
4.3.1. Geniş Aile.....	43
4.3.2. Çekirdek Aile	43
4.3.3. Tek Ebeveynli Aile	47
4.3.3.1. Boşanma	50
4.3.3.2. Ölüm/kayıp.....	53
4.3.3.3. Tercih sebebi	53
4.3.3.4. Evli bir çift gibi birlikte yaşama olgusu (cohabitation)	54
5. DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLERİN AİLE ÜZERİNE ETKİLERİ.....	57
5.1. Dijital Çağda Aile	57
5.2. Dijital ve Sanal Kimliklerin Kuşaklararası Geçişte Aileye Etkileri.....	64
5.3. Dijital ve Sanal Kimliklerin Evlilik ve Boşanma Üzerine Etkileri	66
5.4. Dijital ve Sanal Kimliklerin Ailelerin Mahremiyet Algısı, Dijital Ebeveynlik ve Dijital Aile Davranışları Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi	69
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	77
KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ.....	91

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Kimlik Tipolojisi.....	10
Şekil 3.1. İnternette en son satın alma veya sipariş verme zamanına göre satın alma ya da sipariş verme oranı, 2012-2023	27
Şekil 4.1. Kadınların Çalışması ile ilgili algılar	46
Şekil 4.2. Bireylerin kendine bakamayacak kadar yaşlandığındaki yaşam tercihi oranı.....	47
Şekil 4.3. Boşanma sayısı ve boşanma hızı	51
Şekil 4.4. Evlilik süresine göre boşanmaların oranları	52
Şekil 5.1. Hanelerde internet erişim imkanı ve bireylerde internet kullanımını	58
Şekil 5.2. Düzenli internet kullanan çocukların internet kullanım amaçları.....	59
Şekil 5.3. Kuşakların yapısal karşılaştırması	64
Şekil 5.4. Cinsiyete göre evlilik kararı.....	66
Şekil 5.5. Boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2022.....	67
Şekil 5.6. Boşanma nedenleri, 2021	68

1. GİRİŞ

Dijitalleşen dünya ile birlikte, birçok alanda dönüşüm yaşanmaktadır. Temel olarak insanın var olduğu toplumsal ve ilişkisel yapılara yansıyan değişimler yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra iş sektörlerinde, eğitim, psikoloji, sanat vs. alanlarında da dijitalleşme ile birlikte değişimleri görmek mümkündür. Tüm bu dönüşen yapı içerisinde toplumun en küçük birimi olan "aile" kurumu da yeni tanımlamalar, örüntüler, roller, sınırlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Teknoloji çağının her geçen gün yenilikler, güncellemeler ile insanı karşılması sonucu insan benliği de dijital dönüşümün akışına uyumlanmaktadır. Bunu destekler nitelikte hareketli, çoklu yapıya sahip "benlik" modellerinden oluşan "dijital ve sanal kimlikler" geliştirmektedir. Dijital ve sanal kimliklerin oluşumu; hayatımıza, iletişimimize, sosyal varoluşumuza, aile döngümüze de etki etmektedir. Benlik ve kimlik kavramlarının tanımlaması uzun yıllar psikoloji bilimi başta olmak üzere sosyal bilimler alanında yapılmıştır. Kimlik tanımlamalarımıza yeni eklenmiş olan Dijital kimlik biraz daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü çok faktörlü ve çok fazla veri akışı olan sanal bir yapıdan bahsedilmektedir. Dijital dünyada çeşitli platformlarda oluşturmaya başladığımız bir yapıdır. Gerçek benlik kavramının spontaneliğinden uzaklaşarak daha planlı ve seçimlerin daha etkin olduğu, "biz" faktörünün yanı sıra, diğer dijital kimliklerin, oluşturulan dijital ortamın etkisinin de büyük olduğu bir olgudur.

Teknolojinin gelişiminin hızla ilerlediği günümüz dünyasında, oldukça hızlı etkileşim kurmaktayız. Ağ bağlantılarımız artmakta fakat bağlantı arttıkça sağlıklı bağ kurma deneyimimiz için aynı şeyi söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. Fizyolojik sürecimizin dahi dijitalleşmeye uyum sağlamaya çalıştığı bu evrede insanın doğasında var olan biyo-psiko-sosyal yapı da dijitalle evrilmektedir. Dijital platformlara aktarılan benlik tanımlamaları ile birlikte varoluş sürecini gerçekleştirmeye çalışan insan, yaşayan benliğin ötesinde yeni bir tanımlama hatta birden fazla tanımlamalar sağlayarak dijital ve sanal kimlikler inşa etmektedir. Toplumun en temel yapı taşı olan aile ise bu bireylerden oluşmasından kaynaklı olarak doğal süreçten elbette ki etkilenmektedir.

Aile, içinde birçok bileşeni barındıran, ilk temas ettiğimiz temel güven alanımız ve kimliğin inşa edilmeye başlandığı ilk sosyal ağı oluşturan yapıdır. Aile

oluşumu, sabit bir örüntüye sahip değildir. Değişimlerin, gelişimlerin, farklılıkların yaşandığı bir yapıdır. Hatta sağlıklı aile örüntülerini tanımlarken sistem yaklaşımı benimsendiğinde açık bir sistemin çevresindeki değişim ve gelişimden etkilenmesi, gelişime açık olması öngörülmektedir. Aile, sistem içerisinde bireyi doğrudan ya da dolaylı etkileyen, toplumsal değişimlerden de etkilenmesi en mümkün oluşumdur. Günümüzde küresel çapta etkiye sahip olan teknolojik gelişimler, dijitalleşen insan, dijital benlik, dijital ve sanal kimlikler; dijitalleşen aile ve ilişkileri de beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma ile benlik kavramının dijitalleşmesi, dijital kimlik ve sanal kimlikler üzerine literatürde yeterli düzeyde çalışmanın olmaması sebebiyle alan yazına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra dijital dönüşüm ile birlikte benlik/kimlik olgusunun değişimi, aile tanımlamalarındaki değişim, ailedeki roller, aile içi iletişim ve ilişkilere değinilerek, güncel verilerden yararlanılmış olup bir değerlendirme yapılarak; kuşaklararası farklılıkları da ortaya koyan kuramsal bir tez çalışması hazırlanmıştır. Araştırmada benlik, dijital ortamda kimlik inşası, aile kavramı, dijital ve sanal kimliklerin aile örüntülerine yansımaları, dijital çocuk ve ebeveynlerin tutumları üzerine betimsel bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada Goffman'ın benlik sunumu kuramı bağlamında, dramaturjik yaklaşımı temel alınarak daha önce dijital benlik hakkında yapılan çalışmalar üzerinden günümüz dijital ve sanal kimliklerin oluşumu, aile üzerine yansımaları, dijital dönüşüm ile birlikte ailenin de dönüşümü kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Benliğin ötekinin varlığı ile birlikte anlam bulmasının sosyal benin oluşumunun ve kök aile ile sosyal benin temelini atılmasının dijital ortama aktarılması, sosyal oluşumun, arkadaşlık ilişkilerinin, duyguları yaşama ve yansıtma süreçlerinin, hem birey özelinde hem de aile kapsamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Her ne kadar günümüzde çok yaygın bir oluşum olsa da dijital mecralar, dijital kimlik, sanal kimlikler, benlik sunumu ile birlikte karmaşık bir yapı sunmaktadır. Alan yazında çok fazla çalışmanın bulunmaması, bu araştırmanın da sınırlılıklarını beraberinde getirmektedir. Fakat sınırlı sayıda da olsa yapılan çalışmaların derlenmesi, alan yazına bütüncül bir bakış açısı katması amaçlanmaktadır.

Yapılan incelemelerin çoğu, "gerçek benlik ve ideal benlik" üzerinde durmaktadır. Gerçek benliğimiz yaşayan benlik olarak da nitelendirilmektedir.

Yansıtmış olduğumuz benlik varsayımlarımızı içeren, gerçek benliktir. İdeal benlik ise, idealleştirdiğimiz olmak istediğimiz benlik yapısı olarak tanımlanabilmektedir. İdeal benliğe ulaşma çabamız, yaşam motivasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Benlik çoğul bir yapıya sahip olduğu için benlik içerisinde büründüğümüz ideal kimliklerde çoğul bir yapıya sahip olmaktadır. Bu ideal yapılar kusursuz olanı var etme çabası içerisine girmektedir. Oysaki doğadaki en kusurlu varlığın insan oluşu, insanın kendi benliği ile yüzleşmeye ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Fakat dijital dünyada bu iç görüden uzaklaşmaya evrilen bir yapının inşa edilmesi göz ardı edilemeyecek bir durumdur.

Benlik ve kimlik olgusu içerisinde yeni dönemin bize sunduğu dijital ortamlar, dijital benliğin gelişimi için gerekli zemini oluşturmaktadır. Benlik nasıl ki ötekinin varlığı ile anlam buluyorsa, dijital benlikte, sosyal platformlardaki ötekinin varlığı ile anlam kazanmaktadır. Günümüzde çoğul bir benlik anlayışından bahsetmek mümkündür. Dijital benlikte çoğunlukla, fiziksel bir varoluş gerektirmeyen sosyal bir bulunuş halinden bahsedilmektedir. Bu bakımdan dijital benlik soyut bir yapıya sahiptir.

Çalışmanın bir sonraki kısmında benlik ve kimlik kavramları detaylandırılarak ele alınarak kuramsal çerçeve bağlamında bu yapıların dijital dönüşümü tartışılacaktır.

2. BENLİK VE KİMLİK KAVRAMLARI

2.1. Benlik Kavramı

Benlik kavramı, Psikolog William James'in ilk ele alışı ile birlikte başlayarak son yüz yılda üzerinde fazlaca çalışmalar ve tartışmaların yürütüldüğü psikoloji terimlerinden birisidir. Benlik; gelişim süreci, oluşumu, çok boyutlu yapısı ve sosyal bilimlerde diğer kavramlar ile olan ilişkisi açısından araştırmalara konu olmuştur (Özen ve Gülaçtı, 2010). Markus ve Zajonc (1985), benliği bireyin bilişsel örüntüsünün temel taşı olarak tanımlarken, Erikson (1968) benliği, psikolojik stres ve içsel çatışmaların kaynağı olarak ifade etmektedir. Sosyoloji biliminde ise; Kaplan (1986), benlik kavramını sosyal bir güç ürünü olarak açıklamıştır (akt., Özen ve Gülaçtı, 2010). William James ve Rogers'ın benlik ile ilgili tanımlamaları ile başlayan, Wylie ve Markus'un genel benlik ve benlik şeması hakkındaki açıklamaları ile fazlaca önem atfedilen benlik kavramı özellikle sosyal bilimlerde birçok araştırmanın ana unsuru haline gelmiştir (Özen, 2003). Devam eden süreçte benlik kavramı ile ilgili alt kavramlarda tanımlanmaya başlanmıştır. Bilen benlik ve bilinen benlik kavramları benlik tanımlamaları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır (Özen ve Gülaçtı, 2010).

Psikolojide benlik kavramına ilişkin ilk açıklamalar James tarafından gelmiş; benliği bireyin kendisi hakkında ne olduğuna dair ifade edebileceği her şeyin birleşimi olarak tanımlamıştır. *Ben Kimim?* sorusuna verilen tüm cevaplar olarak da ifade edilebilir (Kavut, 2018). Benlik kavramı bilinçli bir farkındalığı kapsamaktadır. Benlik kavramı, öteki ile iletişim kurmaya başladığımızda kendi çemberimizde kalıp bize ait olduğunu hissettiğimiz bir alan gibidir. Benlik ile birlikte kendilik dışarıda kalandan ayrılarak, kendiliğe özel bir alan atfedilmektedir. Yapılandırılan bu alanı güvende tutmak, değişimini, gelişimini sağlamak, sosyal bir oluşumun içinde var edebilmek için büyük emek harcanmakta ve bu çaba ise "ben olma mücadelesi" şeklinde ifade edilmektedir (Cüceloğlu, 2018). Benlik, var oluşsal bir süreçte kişiye eşlik etmekte, çeşitli tanımlamalar sunmaktadır. Yaşamın her döneminde farklı şekillerde vücut bulan ben olma mücadelesi, yaşam boyu değişimlerle birlikte sürdürülebilmektedir. Benlik, kişinin kendi içsel dinamiğinde var olma mücadelesi verirken sosyal bir alanda da var olmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda sosyal oluşumlardan da etkilenerak şekillenmeyi sürdürmektedir.

Benlik kavramı, kişinin kendi öz farkındalığı ile ilintili olmakla beraber kendi sınırlarının varlığından da haberdar olmasını sağlamaktadır. "Ben" diye ifade etmeye başlanılan birçok alanı kapsayan benlik olgusu, çeşitlenmeye devam etmektedir. Kişinin varoluşu ile birlikte tanımlamaları başlamakta, hatta bebek anne karnında dahi amnion sıvısı ile ayrılmış, sınırları çizilmiş bir yapının içerisinde kendi varlığını idame ettirmekte iken benlik mücadelesinin çok daha temelden gelen bir olgu olduğu düşünülmektedir.

Benlik bireyin kendisi hakkında bildiklerinin yanı sıra ötekilerin kişiye yönelik düşüncelerinden yansıyan ve bireyin öz değerlendirmesine dair ortaya çıkan verilerdir. Çoğunlukla bu değerlendirme ve çıkarımlar çevreden hazır, kişiye iletilir. Bu yansımalar da bireyin kendisi hakkında elde ettiği veriler kadar kişi üzerinde etkilidir. Kişi kendi ile ilgili çoğunlukla iletilenleri de benliğinin bir bileşeni olarak algılar ve açıklar. Bireyin kendi çıkarımlarından tanımladığı benlik bazen çevre tarafından atfedilen benliklerle paralel olmayabilir. Böyle durumlarda içsel çatışmalar yaşanması mümkündür. Bu çatışmalar ile birlikte algılanan düşük benlik değeri sosyal bağ kurmada sorun haline gelmektedir (Cüceloğlu, 1997). İlk sosyal bağı aile ile kurmaktan kaynaklı bireyin aile ile olan ilişki döngüsü de bu bağlamda şekillenmektedir.

Benlik üzerine yapılan çalışmalar, psikodinamik yaklaşım, ego psikolojisi, kişilik kuramları, sosyoloji bilimi, deneysel ve sosyal psikoloji alanlarının merkezinde yer almaktadır. Benlik çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bedensel özellikler, sosyal benlik, yaşayan(aktif benlik), bilişsel benlik, psikolojik benlik, akademik benlik, ideal ve gerçek benlik, geçmiş ve gelecek benlik benliğin bazı boyutlarını ifade etmektedir (akt., Kapıkıran, 2004). Benlik çoklu yapısı ile birlikte, farklılaşp değişebilen bir kavramdır. Bu tanımlamalardan özellikle incelenecek olan yapılar; ideal ve gerçek benlik bir de sosyal benlik kavramlarıdır. Bunların yanı sıra en güncel tanımlanan Dijital benlik üzerinde de durulacaktır.

Gerçek benlik, bireyin yansıttığı "yaşayan benlik" olarak adlandırılan taraftır. Kişinin olumlu ve olumsuz tarafları ile kendinde gördüğü benliğini ifade etmektedir. İdeal benlik ise olmasını istediği, idealize ettiği bazen ulaşılmasının güç olduğunu düşündüğü benlik tanımıdır. Sosyal benlik ise; kişinin sosyal çevresi ve dahil olduğu sosyal yapılardan edindiği veriler ile kültürel bağlamı da içinde

barındıran yapıyı içermektedir. Bireyin kişiliği ile sosyal yapı arasında dengeyi kurmasında önce içinde doğduğu aile, ailede bakım verenler ardından sosyal halka genişlemeye başladıkça okul ve akran grupları etkili olmaktadır.

Kişi farklı tanımlara sahip benliklerine dair bütüncül bir algıya sahip olmayabilir. Kişinin gerçek benlik yapısı ile daha alt boyutlarda tanımlanan (akademik, bilişsel vb.) benlik kavramları ayrışabilir. Benlik üzerine oluşan bu algı; gelişim dönemlerine göre farklı, akışkan ve hareketli bir yapı sergileyebilir (Kapıkıran, 2004). Özellikle ergenlik dönemi ile ilk yetişkinlik dönemi arasında geçen süreçte tanımlamalar daha da değişkenlik gösterebilir. Hatta gelişim yaşam boyudur yaklaşımına göre; yaşam boyu benliğin çeşitlenmesi mümkündür.

2.2. Kimlik ve Kişilik Kavramı

Kimlik; bireyi tanımlayan yaşamını ayrıntılar ile açıklayan ve kişinin spesifik özelliklerinin davranışa yansiyabilen tarafı olarak ifade edilmiştir (Blockchain Türkiye, 2019, s.10). Günümüz dünyasında "kimlik" olgusu oldukça ilgi çekici bulunmaktadır. Kimlik, sahip olunan, kişiyi niteleyen bütünüdür. Bu nitelikler farklılıkları da ortaya çıkarmaktadır. Kimlik hakkında kapsayıcı bir tanım yapıldığında kişinin bütün özelliklerini içermektedir. Kişinin kendisine nasıl gözüktüğü, toplumsal bağlamda nasıl algılandığı kimlik olgusu ile ilintilidir (Aşkın, 2007). **Kişilik ise;** kimliklerin örgütlenmesi olarak tanımlanabilir. Kimlik daha subjektif bir koalisyon, tutarlı bir örüntüye sahip olup, süreğenlik göstermektedir. Ergun (2020); Psikoloji biliminde kimlik kavramı, benlik ve kişilik ile birlikte incelenmesi, özümsemesi ve ifade edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda kimlik kavramı, kişiyi ötekilerden ayırıştıran, yapılandırılmış ve istikrarlı bir yapı olarak ifade edilebilir. Sosyolojik açıdan kimlik toplumda sınıf belirtmede kullanılan bir olgu olup; kişinin sosyal alanının içindeki konumunu belirtir. Felsefede ise kimlik; öznenin ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik olarak varoluşunu ortaya koyan gerçekliklerden ibarettir. Kimlik kavramının alan yazında eski bir geçmişi olmasına rağmen 20. yüzyıl ile post modern yaklaşımın bir çıktısı olarak sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sonucunda kimliğin nasıl inşa edildiği konusunda Öznelci yaklaşım ile Nesnelci yaklaşım hakim olmaktadır. Öznelci yaklaşım açısından kimlik istikrarlı, yaşam boyu sabitlik ilkesini koruyan gerçek bir bendir. Dış çevre ve dönüşüm önemsizleştirildiği için eleştiriler almıştır.

Nesnelci yaklaşım ise kimliğin içsel dinamikler ile dış dünyanın karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu bu şekilde bütünlük sağlayarak oluştuğunu ileri sürmektedir (Marshall, 2000; s. 9-12).

Nesnelci yaklaşımın en önde gelenleri Psikoanalitik ve Sosyolojik kuramlardır. Bu yaklaşımlar kimlik oluşumunu felsefi bakış açısı ile değerlendirmişlerdir. Sosyolojik kuramlar insanın sosyal bir varlık oluşu ile kimliğin ortaya çıkıp şekillenmesinden bahsetmektedir. Bu gelenekteki kuramsal çerçeve Sembolik Etkileşimcilikle ilintili olarak faydacı(pragmatik) benlik özelinde gelişmiştir (Aşkın, 2007).

William James ve G. Herbart Mead; kimliği kümeleyerek belirleyici hale gelen benliğin iki aşamasından bahsetmektedir. Mead'a göre; kişi benliğinin farkındadır ve kendiliğini ötekinin tutumlarına göre şekillendirir. Ötekinin varlığı ve yansıttıklarını öğrenme süreci ile birlikte benliğin dönüşüm ve gelişim süreci başlamaktadır. Sosyal Kimlik Kuramı ise sosyal kimlik oluşumunda, gelişiminde ait olunan grup örüntülerinin etkisinin varlığını göz ardı etmenin mümkün olmadığını savunmuştur. Sosyal kimliğin olumlu ya da olumsuz algılar ile donatılması da olasıdır (Akt., Aşkın, 2007). Psikedinamik açıdan bakıldığında Freud, kimliğin içsel ve dışsalın özdeşim kurma çabası ile oluştuğundan bahsetmektedir. Eric Ericson ise; kişi ile toplumun bağ kurarak hem bireyin hem de bireyin aidiyet hissettiği kültürünün çekirdeğinde oluşan bir yapıyı betimlemektedir (Göka, 2006).

Tüm bu yaklaşımlar göz önünde bulundurulduğunda; kimlik kavramı sosyal sistem içerisinde toplumun kökenine atıfta bulunmaktadır. Kimlik oluşumu kişilerin yaşadıkları sosyal bağlam içerisinde statülerinin, konumlarının yansıması olan değerler, tutum ve inanç gibi yaşantıyı imgeleyen bir ağa sahiptir. Kimliği çevreleyen bu nitelikler toplumun diğer üyeleri ile oluşturduğumuz sosyal bağlar içinde etkileşir ve kültür temelinde harmanlanır (Karaduman, 2010).

Kimlik gelişimi ilk çocukluk dönemi ile başlayıp, yaşam boyu devam etmektedir. Toplumun temel çekirdek yapısı "aile" olması ile birlikte çocuğun ilk etkileşime geçerek kimliğini olumlu ya da olumsuz anlamlandırma süreci aile içi ilişkilerle başlamaktadır. "Öz" ben olma, değersizlik, saygı, güven, değerli hissetmek duyguları ile bütünleşir. Bu sürece bireyin varoluşu ile ilgili bütün anlamlandırma ve

değerleri içinde barındıran öznel bir yapı olan "kişisel kimlik" tanımlaması yapılabilir (Güleç, 1992:14).

Psikoloji biliminde ise kimlik kavramı "benlik" kavramı ile benzeşmekte, genellikle birlikte kullanılmaktadır. Benlik kavramı kişinin ben kimim? sorusuna verdiği tüm yanıtlar ile birlikte diğerlerinin verdiği geri dönütleri kapsamaktadır (Bilgin, 2001:156). Sosyal psikoloji alan yazını; benlik ve kimlik kavramları üzerine tartışmalar ortaya çıkarmaktadır. Sosyal psikologlar, bireysel, sosyal ve kolektif kimlik vb. gibi kimlik kavramının farklı kolları ile de ilgilenmektedirler (Uğurlu, 2015). Bu açıdan benlik kendi bilinçli farkındalığımızı ifade ederken, öz-bilinç oluşturarak, kimliğin temeli ve yaratıcısı olmaktadır (Türkbağ, 2003:210).

Kimlik gelişimi ile ilgili Lacan, bebeğin aynadaki kendi ile karşılaşmasının kıymetli bir aşama olduğunu belirtmiştir. Aynada kendine hayranlıkla, keyifle bakan çocuk, bireysel taraflarını, kendine özgünlüğünü, beden bütünlüğünü keşfederek kendi ile tanışıp özdeşleşmeye başlamaktadır. Gelişim sürecinin devamında ise ötekinin kişiye dair nitelermeleri ile yansıyan tarafların ilişkisel anlamda tanımlamaları oluşmaktadır. Cooley, "ayna benlik" kavramı çocuğun kendini fark etmesi, kendi benlik gelişiminin devam eden sürecinde de etkileşim kurulan dışarıdan gelen geri dönütlerin yansıması ile kimlik gelişimini şekillendirdiği görüşünü savunmaktadır. Benliğin toplumsal bağlam ve etkileşimler ile kimlik bütünlüğünü oluşturduğunu ifade etmektedir (Gökulu, 2019). Çocuk kendi hareketlerine başta ebeveyn tarafından gelen geri dönütler kapsamında bu iletişim kanalını kullanarak kimlik inşasını gerçekleştirmektedir (Karaduman, 2010).

Marcia'ya göre; kimlik üç boyutta tanımlanmaktadır. Bunlar; yapısal, fenomenolojik ve davranışsal boyutlardır. Fenomenolojik boyut; kimlik oluşumunu kişiye özel olan, bireyin deneyimleri bütünü olarak tanımlanırken, davranışsal boyut kimlik oluşumunun dışa yansıyan gözleme açık tarafları olarak açıklanmaktadır. Kimlik oluşumunun aktif dinamik bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedir (Akt., Kavut, 2021).

Jenkis'e göre ise kimlik tek boyutlu değildir. Bu sebeple Goffman'ın Kendilik Sunumu kavramının önemini vurgulamaktadır. Kişilerin öteki ile ilişkisel ve karşılıklı iletişel bir bağının olduğunu, algılananın nasıl yorumlandığının de önemli

bir boyutta kimlik için gerekli olduğunu ifade etmektedir. Goffman'ın üzerine çalıştığı konuların temelinde "kimlik" kavramı hakimdir (Kavut, 2021).

Durum	Statik Kimlikler	Dinamik Kimlikler
Form	Fiziksel	Elektronik
	Yasal	Davranışsal

Şekil 2.1. Kimlik Tipolojisi (Arner v.d., 2018:7: akt., Kavut, 2021)

Kimlik kavramı, statik ve dinamik yapılar başlığı altında dört unsur olarak tanımlanmıştır:

1. *Fiziksel Kimlik*(DNA, parmak izi vs.),
2. *Yasal Kimlik*(Pasaport, ehliyet gibi belgeler),
3. *Elektronik Kimlik*(Sosyal medya hesapları üzerinden oluşanlar),
4. *Davranışsal Kimlik*(Davranışları üzerine yansıyan spesifikleşen özellikler)olarak ifade edilmektedir (Akt., Kavut, 2021).

Vivienne, benlik ve kimlik kavramlarının çoğunlukla aynı kavram gibi kullanılmasına rağmen, ikisi arasında farklılıklar olduğunu; benlik kavramının belirsiz, spontan algılandığını, kimliğin ise daha evrensel yapıların bütünlüğü anlamına geldiğinden bahsetmiştir (Vivienne, 2016:45). Kimliğin daha kapsayıcı bir yanı oluşu, sosyal etkileşimler sonucunda benliklerin bir araya gelerek kimliğin oluşumunu etkilemesi üzerine kimliğin kişilik örüntüsü haline dönüşebilmesinden kaynaklı bazı temel çalışmalar kimlik üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Sonraki kısımda kuramsal çerçeve özelinde kimlik kavramı derinlemesine irdelenecektir.

2.3. Kimlik Kuramları

Kimlik kavramı oldukça karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Böyle olması ile birlikte birden fazla bakış açısı ve çalışma kuramsal çerçeveyi de oluşturmaktadır. Bunlardan bazılarına değinmekte fayda vardır.

2.3.1. Sosyal Kimlik Kuramı

Tajfel ve Turner'ın ortaya çıkardığı sosyal kimlik kuramı, gruplaşmalardan kaynaklı yaşanan ötekileştirmelerin temel sebebini anlamak üzere geliştirilmiştir (Kavut, 2021). Henri Tajfel II. Dünya Savaşı sırasında esir kamplarında geçen

yaşantısından dolayı grup çatışmaları üzerine deneyimler edinmiştir (Demirtaş, 2003). Grubun üyesi olmaya başladığında birey, kişisel kimliğinden uzaklaşarak sosyal kimlik edinmeye başlamaktadır. Özellikle ergenlik döneminde sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Gruba kabul amacıyla bireysel kimliği geri planda bırakarak gruba benzeme ile ya da grup içerisinde farklı tanımlamalar ile sosyal kimliği benimsemekteyiz. Sosyal benlik gruba atfedilen anlamları, varsayımları, imajinasyonları kapsamaktadır. Kimlik kavramı daha önce de açıklandığı üzere kişiye sosyal bir statü de sunmaktadır. Sosyal Kimlik Kuramının benimsediği; insanların çoğunlukla sosyal bir sınıfa dahil olup harekete geçtiklerine dair yaklaşım da kimliğin statüsel varsayımını desteklemektedir (Demirtaş, 2003).

Sosyal kimlik kuramının temel varsayımları ve ilgili kavramları mevcuttur. Bunları açıklayacak olursak;

1. Bireyler kendilerini üyesi oldukları sosyal grup ile tanımlar, sınıflandırır ve özdeşim kurar. İçinde buldukları ile bireysel benliğini ayırıştırıp ait hissettiği grup özelinde kendini dış dünyaya aktarmaktadır.

2. Kişiler, benzer gruplar arasında kıyasa da girmektedir. Grubun sahip olduğu nitelikler bağlamında sosyal kıyas yapılmaktadır. Bu kişilerin kültürel anlamda da sıkça karşılaşmış olduğu bir durumdur. Mahalle kültüründe dahi komşu çocukları ile bu süreç örneklenir.

3. Kendi dahil olduğu grubu üstün tutmak, eksik yanları fark edilse dahi üzeri kapatılıp iç grup kayırmacılığı yapılması, grubu ve aidiyeti canlı tutmaktadır.

4. Birey sosyal kimliğini olumlu kılmaya motive olmaktadır, olumlu olmadığı durumda olumsuz sosyal kimlik gelişimi gerçekleştirmekte bu da benlik algısını şekillendirmektedir (Akt., Demirtaş, 2003; Kavut, 2021).

2.3.2. Ericson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Kimlik arayışı ve kimlik üzerine en açıklayıcı, en ayrıntılı kuramsal çerçeveyi Erikson oluşturmuştur (Santrock, çev., 2011). İnsan yaşantısının kesitsel olarak tüm gelişim dönemlerini ele alarak, hem bireysel deneyimlerini hem de mesleki donanımını katarak kapsayıcı bir kuram geliştirmiştir. Marcia, Erikson'un kimlik gelişim aşamalarında kimliği anlama üzerine yaptığı çalışmaları ile büyük katkılarda bulunduğunu ifade etmiştir (akt., Kavut, 2021). Marcia'nın ise; "kimlik statüleri"

üzerine yaptığı çalışmaları ile Erikson'un kimlik gelişimi kuramı birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu düşünülmektedir. Psikodimanik yaklaşım çerçevesinde bakıldığında Erikson, id, ego ve süperegonun da rollerinin daha farklı olduğunu düşünerek; yapıcı ego fonksiyonlarının varlığından bahsetmekte ve egonun işlevlerinden birinin de kimliği korumak olduğunu belirtmektedir (Ewen, 2014: 160).

Erikson'un görüşüne göre; kişilik gelişimi bebeklik ile başlayıp ölene kadar devam eden 8 aşamalı dinamik, gelişim ve değişim akışına açık bir süreçtir. Freu'nun psikanalitik kuramından esinlenerek ve eksik yönlerine de vurgu yapmak amacıyla geliştirilen Erikson'un psikososyal gelişim kuramında, kişinin yaşamının tüm kesitleri ele alınmıştır (Atak, 2011: 168). Erikson'un psikososyal gelişim kuramının temelinde "kimlik" vardır, kimlik geniş bir perspektifte değerlendirilerek çok boyutlu olduğu keşfedilmiştir.

Erikson'un 8 aşamalı Psikososyal Gelişim Kuramının aşamaları: temel güven duygusuna karşı güvensizlik, utanç ve şüpheye karşı kuşku, girişimcilik duygusuna karşı suçluluk, başarıya karşı yetersizlik, kimlik edinmeye karşı kimlik karmaşası, yalıtılmışlığa karşı yakınlık, durağanlığa karşı üretken olma ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olarak şekillenmiştir (Bayram, 2020).

Temel Güvene Karşı Güvensizlik(0-1 yaş): Bebeğin doğduğu ve bakım vereni ile ilk teması güven duygusunu oluşturmakta, güven alanı kodlama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Güven duygusu, bebeklik döneminde temas ile birlikte yaşanan deneyimlerden oluşturulan, güven alanı olarak kodlamaya çalıştığı çevre ve unsurlarına karşı geliştirilen örüntülerden kaynaklanmaktadır (akt., Bayram, 2020; Erikson, 1968, s. 169). Bu dönem bebeğin bağlanma örüntüsünün dünya üzerindeki başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bebekler temel bakım verene ve çevresinde etkileşime geçtiği insanlara karşı başlangıçta güvenli alandan ayrıldığı için tedirgin yaklaşabilmekte ve güvende hissetmeye başladıkça da bağ kurabilmektedir. Aile içindeki güven duygumuz ne yönde gelişirse, zamanda bu çember genişleyerek sosyal ilişkilerimizin örüntüsünü de oluşturmaya başlamaktadır.

Utanç ve Şüpheye Karşı Özerklik (1-3 yaş): ikinci aşama olan bu dönem erken çocukluk dönemine tekabül etmektedir. Bu süreçte, bireysel kontrol mekanizmasının gelişimi hedeflenmektedir (Can, 2006, s. 136). Freud bu dönemi anal döneme dahil ederken, Erikson özerklik duygusu ile bebeğin bedense ve diğer

motor ve dil becerilerinin kontrolünün, gelişiminin sağlandığı, "benlik" farkındalığının oluşumu olarak tanımlamıştır (akt., Kavut, 2021).

Girişimcilik Duygusuna Karşı Suçluluk (3-6 yaş): Bu dönemde çocuğun sosyal çevresi daha da genişlemesi ile birlikte daha aktif ve daha çok kontrol edilmesi gereken faktörlerin olduğu bir süreç meydana gelmektedir. Çocuğun daha girişimci, daha baskın ya da kendini durdurup daha yetersiz hissettiği bir aşama olabilmektedir. Çocuk kendi hareket alanını oluşturmaya başlamakta, sıklıkla sorularla anlamlandırmaya çalışmakta, oyunlarında da fark ettiği yetişkin rollerine bürünmeye çalışmaktadır (Bayram, 2020).

Başarıya Karşı Yetersizlik (7-11 yaş): Dördüncü aşama Freud'un gelişim kuramına göre gizlilik evresi olarak tanımlanır ve ergenlik öncesi okul çağını kapsamaktadır. Erikson da bu aşamayı okul çağı olarak tanımlamaktadır. Bu evrede aileden biraz daha ayrılarak, kendi sosyal çevresinde özellikle okulun varlığı ile birlikte yeni otorite figürleri ile de çocuk karşılaşmakta ve kendini var etme çabası içerisinde bulunmaktadır. Özellikle kabul görme hissinin, görülme hissinin yoğun yaşandığı ve başarılar ile takdir alıp pekiştirilerek daha da ait hissedilebilen bir aşamadır. Eğer ki kabul görmediğini, başarısız olduğunu hissetmeye başlarsa çocuk, aşağılık kompleksi, yetersizlik hissi yaşamaktadır (Bayram, 2020 ve Kavut, 2021).

Kimlik Edinmeye Karşı Kimlik Karmaşası (11-17 yaş): Bu aşamada hem fiziksel hem bilişsel hem de duygusal gelişiminin kesişim kümesi kimlik bunalımı yaşanmaktadır. Birey bir taraftan ergenlik dönemine adım atarak kendi özerkliğini oluşturmaya çalışırken bir taraftan da yetişkin rollerinin arasında bir karmaşa yaşamaktadır (Senemoğlu, 2005, s.24). Erikson'a göre beşinci evre; çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde olan bireyin, geleceğe dair inançları, mesleki yönelimi, cinsel kimlik oluşumu, hayalleri ve benimsediği değerleri, sosyal benliğinde oluşumu ile yansımalarının yaşanmasını, belirsizlikler ve zorlantılar ile karşılaşarak kaygının yaşanmasını kapsayan kimlik gelişimi için kıymetli bir dönemdir. Anlaşıldığı üzere, kimlik gelişimi yalnızca bireysel bir süreç değil, farklı kişi, ortam ve gruplar ile etkileşim halinde olduğumuz sosyal bir aşamadır (Kavut, 2021). Bu sosyal çevrede birey kendini konumlandırma aşamasını geçerek, bulunduğu sosyal çevreden yola çıkarak, ilişkilendirdiği öğretiler ile toplumun tümünü kapsayıcı bir hale

geçmektedir, yakın ilişkide olduklarına dair verdiği benlik mücadelesi, topluma karşı bir sürece evrilmektedir (Yavuzer, 2001, s.42).

Yalıtılmışlığa Karşı Yakınlık (17-30 yaş): İlk yetişkinlik dönemi ile devam eden bu aşamada birey akran grubu içerisinde daha geniş toplumsal ilişkiler geliştirmeye başlamaktadır (Dereboyu, 1993, s. 101). Bu dönemde iş yaşantısı ve aile kurma aşaması önem kazanmakta olup kriz dönemleri olarak adlandırılan bu süreçleri sağlıklı bir şekilde atlatan birey farklı baş etme becerileri de geliştirmiş demektir. Fakat bu ilişkisel ve geleceğe dair eyleme geçilmesi gereken planların yarattığı krizler ile baş edilemediğinde birey yoğun bir yalnızlık duygusu hissederek, terk edilmişliği, toplumsal alandan yalıtılmışlığı da beraberinde yaşamaktadır. Erikson'a göre; bu çatışmalar insan ilişkilerinde sevgi ve kabul ile sağlıklı çözüme kavuşacaktır.

Durağanlığa Karşı Üretken Olma (30-60 yaş): Bu evrede yetişkinlik, eğitim ve iş yaşantısının getirdiği verimli hissetme, gelecek nesillere bırakılmak istenen hedefler ön plana çıkmaktadır. Bireyin sosyal tarafı daha da aktive olup, birçok duyguyu ve deneyimi yaşama isteği kişide belirgin olur. Önceki gelişim evrelerinin sağlıklı ya da sağlıklı ilerlemesi burada çıktısını belirgin şekilde göstermeye başlamaktadır. Kişi üretkenliği en üst boyutta yaşama ihtimali varken en dipte ve durağan bir evrede de yaşayabilir (Bayram, 2020).

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60 yaş+): Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramının son evresidir. Kişi bu dönemde yaşantısını, kimlik gelişimini, benliğini, sosyalliğini, fizyolojik süreçlerini değerlendirme evresine girmektedir. Yaşanılan süreçte ya benlik ile bütünleşip, memnuniyet ve kabulle evreyi tamamlayacak ya da pişmanlık ve umutsuzluk duygularını yaşayacaktır. Evreleri sağlıklı ve ihtiyaçlara yönelik eylemler ile geçiren bireyler de yaşam doyumu açısından olumlu yönde izlenimler olacakken, yaşanılan zorlantı ve krizler ile baş edilemediği takdirde mutsuz ve umutsuzluk döngüsünü yaşayacaktır (Bayram, 2020 ve Kavut, 2021).

2.3.3. Peter Blos'un Kimlik Kuramı

Blos kimlik kuramında, kişinin benliği ve çevre faktörü bağlamında kimliğin şekillendiğini aynı zamanda karakterin de oluştuğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda; id, ego ve süperego arasında bir efektif denge faktörü olduğunu yalnızca egoya

odaklanmak yerine bu dinamik dengenin incelenmesinin daha kıymetli olduğunu vurgulamıştır. Kimlik oluşumunu ergenlik döneminden ayırık düşünemeyeceğimizden "ikinci bireyleşme" kavramını tanımlayan Blos, ergenlik döneminde bireylerin ebeveynleri ile çatışmalar yaşayarak sınırlarını bulma çabası içerisinde olması sebebiyle akran grubu daha önemli hale gelmekte bu da bireysel benlik gelişirken sosyal benliğe daha çok yatırım yapılan bir dönem olduğunu göstermektedir (Atak, 2011).

2.3.4. Marcia Kimlik Statüleri Kuramı

Marcia, bireylerin kimlik oluşum sürecinde, içsel benlik şekillenmesinde deneyimlerin, becerilerin, inanç ve tutumların dinamik bir etkileşimi olarak ifade eder (Ersanlı, Şanlı, 2015: 184). Bu kuramın içeriğinde aynı zamanda kriz(bunalım) ve bağlılık(bağlanma) boyutları incelenmiştir. Bunalım boyutu, kimlik gelişimi için bir keşif süreci olarak tanımlanırken bağlanma boyutu ise amaçlar doğrultusunda eyleme geçilen, yatırım aşaması olarak nitelendirilmektedir (Santrock, çev. 2011: 384).

Marcia, dört kimlik statüsü tanımlayarak, bunların kimlik bunalımları ile bireyin baş etme becerileri olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; dağınık kimlik, erken bağlanılmış(ipotekli) kimlik, moratoryum (kararsız) kimlik, başarılı kimlik olarak belirtilmiştir (Demir, 2011 ve Santrock, çev. 2011: 384). Marcia, kimlik gelişim aşamalarında ergenlik döneminin bir başlangıç ya da son olmadığını belirtip, bebeklik döneminde benliğin fark edilmesi ile başladığını ve yaşlılık evresinde de benlik bütünlüğüne kavuşma ile bitiş noktasına vardığını ortaya koymuştur (Kavut, 2021).

2.3.5. Sembolik Etkileşimcilik Kuramı

Sembolik etkileşimcilik kuramı, davranışsal ve ilişkisel döngülerin anlaşılabilmesi açısından; kişilerin durumlara ve nesnelere atfettiği anlamlar doğrultusunda sembollerin irdelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Gökulu, 2019). Bireylerin nesnelere ile kurduğu bu ilişkide ve yüklenilen anlamlar öznel ve şahsi olmaktadır. Kişinin bireysel dünyasında yansıma bulduğu hali ile anlamlandırılmakta ve sembolleştirilmektedir. Nesne ilişkilerinde algısal süreçlerimiz devreye girmektedir. Kişinin algı dünyası, anlamlandırma, canlandırma ve sembolize etme konusunda oldukça interaktif hareket edebilmektedir. Yüklenilen anlamlar yalnızca

olumlu olmamakla birlikte kişi kendini güvende hissetmek ve temel benlik bütünlüğünü koruma içgüdüğü ile birlikte olumsuz etiketlemelerde yaparak anlam yükleyebilmektedir.

Sembolik etkileşimci kuram, ilk olarak Blumer'in çeşitli araştırmalarında karşımıza çıkan bir terimdir. Blumer'in vurgu yaptığı nokta anlama yönelik bireysel değerlendirmelerin, günlük sosyal yaşamda nasıl bir yer edindiği üzerine olmaktadır. Bu açıdan "anlam" sosyal ve toplumsal etkileşim üzerine ortaya çıkan bir olgudur. Dolayısıyla öznelerin nesnelere yüklediği anlam, öteki ile yaşadığı sosyal etkileşim sonrası şekil almaktadır (Gökulu, 2019). Anlama yönelik ayrılaşmaların anlaşılabilmesi için; bağlam üzerinde davranışı değerlendirme, etkileşim şekilleri ve değerler çerçevesinde çok yönlü bakılmasının daha sağlıklı olacağı üzerinde durulmuştur.

Sembolik etkileşim teorisi üzerine çalışma yapan isimlerden biri de geleneksel davranışçılık ekolünü eleştirerek George Herbert Mead olmuştur. Mead, "dil olgusu"na vurgu yapmıştır (Gökulu, 2019). İnsanlar sosyallik tarafları ile grup içerisinde birçok etkileşimde bulunmaktadır, dilin, jest ve mimiklerin etkin kullanıldığı, farklı rollerle kimliğin yansıtıldığı bağlamda aktif bir süreçte kimliğin var olduğu görülmektedir. Mead'e göre; benlik sosyal etkileşim ile ortaya çıkmakta ve anlamlandırılmakta, toplumsal bir bakış açısının hakimiyeti görülmektedir (Kavut, 2021). Mead kişiliği, bireylerin genetik kodlarında taşıdığı özellikleri ile kendi normalini oluşturan içinde bulunduğu kültürel ve bireysel deneyimleri bağlamında davranışsal açıdan yansıma bulan bir bütün olarak aktarmıştır (Batmaz ve İsen, 2006:167). Sembolik etkileşimci yaklaşım, benlik ve kimlik üzerine yaptığı çalışmaları ile ön plana çıkan Goffman'ın dramaturjik yaklaşımından etkilenmiştir (Kavut, 2018). Sembolik etkileşimci kuramı benimseyen temsilciler, toplumsal yapının şekillenmesinde toplumsal eylem örüntülerinin etkili olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda kişinin eylemi etkileşim anında meydana gelen durumsal anlamlandırmalara göre tanımlanmaktadır (Batmaz ve İsen, 2006).

Sembolik etkileşim, bireylerin yüz yüze temasının ilk ortaya çıkan şekli olmasına rağmen 1934 yılında Mead, 1959'da da Goffman'ın yaptığı çalışmalar "dijital kimlik" oluşum, sunum sürecine katkı sağlamıştır (Kavut, 2021). Sembolik etkileşim kuramı, online platformdaki iletişim ağının geniş bir alana yayılabilen

etkileşimsel kapasitesini ön plana almıştır. Mead ve Goffman kimliğin sosyal alan içerisinde etkileşimler ile sürekli dönüşebilen, aktif bir yapıda olduğunu belirtmektedirler (akt., Kavut 2018, 2021).

Her iki temsilcide de toplumsal çevre, etkileşim ve hareketlilik olgusu vurgulanmaktadır. Dijital dünyada etkileşim alanının git gide geniş bir perspektife yayılması, günümüzde de kendine özgü semboller ile iletişim ağı oluşturulması, her bireyin kendine özgü profillerde kimlik yansıtmasını yapması ve farklı bağlamlarda da durumsallık etkisi ile birlikte aktif rol oynaması bu yaklaşımı temel alan kanıt niteliği taşımaktadır. Mead'e göre; benlik inşası, kimliğin sunumu ötekinin arzuladığı bakış açısından bireyi kendini değerlendirip yansıtma örüntüsüne evrilmektedir. Çalışmanın temel konusu dijital ve sanal kimlikler de bu bağlamda kuramsal açıdan desteklenerek anlamlandırılabilir. Bu süreçte benlik oluşumu, benliklerin bütünleşip kimliği oluşturdukları aşamada dijitalleşen dünya ile birlikte dijital ve sanal kimlik oluşumları ile karşılaşmaktadır. Kuramsal çerçevede benliğin toplumsal etkileşim içerisinde varoluşu ifade edilmektedir. Bunu dijital ortamların yeni medya toplumsallaşma, sosyalleşme alanları olması üzerine sosyal ya da dijital etkileşim de benlik oluşumu, kimlik sunumu üzerine etkisinden bahsetmeyi mümkün kılmaktadır.

Tanımlamalar doğrultusunda, Blumer, Mead, Goffman, insanın sosyal bir varlık olduğunu kabul görüp, toplumsal etkileşimler ile iletişim sürecini anlamlı kılmaya dayanarak davranışta bulunmaktadır. Sosyal etkileşim sonucu, beğenilme ve kabul görme arzumuz oluşmakta, benliğin alanını genişleten ise koşulsuz kabul noktası olduğu bilinmektedir. Birey sosyal alanda kendiliğini yansıtırken iletişim sürecinde aktifliğini korumaktadır. Tıpkı sosyal platformlarda çevrimiçi olarak iletişim ağı genişletiliyor ise günlük yaşamda da aynı döngü oluşmaktadır ya da günlük yaşamdan bilinen bu döngü dijital ortama aktarılmaktadır.

Mead'in belirttiği gibi sosyal etkileşimde aşamalar vardır; jest ve mimiklerin kullanımı ve iletişimde belirgin önem teşkil eden sembollerin kullanımı. Gelişen ve değişen dünyada, görüntünün gerçek alanda yansımaları dışında, sosyal platformlarda yansıyan tarafı mevcuttur. Hatta efektler ile var olanı yeniden şekillendirip var etme çabası içerisinde bulunmaktadır. Benlik, kimlik kişiye özgü tarafını yine korurken, yeni simgesel oluşumlar da meydana gelmektedir. Takma isimlerden, efektli,

üzerinde oynanılmış görüntülerden sonra bir de kişiye özel avatarlar oluşturulmaktadır.

Goffman'ın dramaturji kuramı bağlamında birey sahne etkisi yaşamakta olup, sahne önünde benliğini yansıtmaktadır. Goffman daha çok ideal benlik üzerinden kavramsallaştırmış olup; kişinin sahne önüne de ideal benliğini çıkardığını, ötekinin kabul çerçevesinde şekillendiğini ifade ederken dolayısıyla dijital ve sanal kimlikte de olmak istenilen, ideal olanı yansıtmak pek mümkündür (Kavut, 2018, 2021).

Kavramsal çerçevede Benlik ve Kimlik oluşumları sunulan çalışmanın ilerleyen kısımlarında kimlik olgusunun dijital ve sanal kimliğe dönüşümü, toplumsal bağlamda yansımaları, aile ilişkileri üzerine etkileri derinlemesine açıklanacaktır.

3. DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLER

3.1. Kimlik Kavramının Dijital ve Sanal Kimliklere Dönüşümü

Kimliğin yaşayan, sosyal, etkileşim halinde olan, etnik, kültürel değerler ile çerçevelenen bir tarafı vardır. Bireyler, bahsedilen bu etkileşimleri teknolojinin gelişimi ve dijitalle doğru evrilen dünyada artık dijital platformlarda gerçekleştirmektedir. Böylelikle kişiler yeni kimlik oluşumları ile kendini var etme yoluna girmiştir. Dijital platformlarda hem dijital bir benlik dönüşümünden söz edilmekte hem de benliğin bütünleşip dijital, aynı zamanda sanal kimlik oluşumlarına katkı sağladığı bilinmektedir. İnsan özünde hep bir ayrışma, kendini tanımlama, sınırlarını çizme, "ben" in merkezinde olma çabası içerisindedir. Ben olabilmek adına değişimler ve dönüşümler de yaşamaktadır. İnsan kimlik üzerine düşünmeye başladığında ait hissetmeye yoğun bir şekilde ihtiyaç duymaktadır. Kişinin kendini bir yere konumlandırma isteği tüm kimlik oluşumu ve kimliği yansıtırma süreçlerinde karşımıza çıkmaktadır (Dalbay, 2018). Kimlik olgusu sabit kalabilen bir yapı değildir. Bireyin kendi akışı, toplumsal yapının değişimi, sosyal etkileşimlerin dönüşümü hareket halindedir. Kişi de bu akış ile birlikte olma cesareti göstererek kendine ifade alanları, yeni benlik tanımları, sosyal ağlar oluşturmaktadır. Yalnızca "ben" özelinde değil, kurumsal, ticari, ekolojik vs. yapılar bağlamında da dijital ve sanal kimlik tanımlamaları oluşmaktadır.

Toplumsal değişim ile birlikte kimlik tanımlamalarımızda değişmektedir. Teknoloji hayatımıza dahil olduğu süreçlerden itibaren dijital kimlik oluşumu ile karşılaşmaktayız fakat toplumsal ya da küresel olarak yaşanan olaylar da dijital ortamda bireylerin var olma aşamalarını hızlandırmıştır. Özellikle son dönemde yaşanmış olan pandemi süreci ile birlikte, dijital ortama dahil olmayan kesimler dahi kendilerini dijital mecralarda bulmuştur. Bu da yeni bir kimlik edinimi, yeni bir tanımlamayı beraberinde getirmektedir. Sosyal platformlarda var olan kimlik, ötekinin beklentisi, onayı, takdiri, beğenisi üzerine kurulu hale gelmekte olup; mahremiyet algısında da değişim oluşturmaktadır. Bazı ilişkiyel olguları daha açık ve görünür kılarken bazı durumlarda da perdeleyici, gizil bir tarafının olduğunu fark etmek gerekmektedir.

Yüz yüze ya da çevrimiçi olarak etkileşime geçilen insanlar ile zihinde oluşturulan şemalar vasıtasıyla daha hızlı yargılamalarda bulunmaktadır. Zihnin,

deneyimsel ve ilişkisel olarak oluşturduğu kategoriler mevcuttur. Her ne kadar aktif beyin fonksiyonları işlevsel görünse de beyin kısa yolları oldukça sevmekte ve sıklıkla kullanmaktadır. Bu kısa yolları psikoloji bilimi "şema" olarak tanımlamaktadır. Diğerleri hakkında oluşan izlenimler, daha çok zihindeki klasörlere depolanan genellemelere dayalı çıkarımlardır. Günlük yaşantıda karşıdaki bireye dayalı, davranışsal, sınıfsal, mesleki veriler ile tanımlamalar yapılırken; dijital platformlarda bireyin dijital kimliğinin oluşum aşamaları ve donanımı üzerinden çıkarımlar yapılmaktadır. Örneğin, kullanıcı adı, e-posta adresi, paylaşımları, beğeni içerikleri sayesinde karşıdaki birey zihindeki bir kategori içerisine yerleştirilmekte, benzer olanlar ile bir arada tutulmaktadır. Bu çıkarımlar her zaman doğruluk sunmamaktadır fakat evrimsel olarak da hem beden hem zihin kendisini daha güvende hissetmek için yeniden bir tanımlamaya gitmek yerine hazır şablonu kullanarak yaşantısını sürdürmeyi tercih etmektedir. Dijital ve sanal kimlik oluşumunda, sistemler üzerinde daha fazla veri akışı olması sebebiyle bu verileri toparlayarak bir araya getirip, daha hızlı kategorize etme çabasına girildiği görülmektedir. Dolayısıyla yanlışlıkların olma riski de yükselmekte, etkileşime geçilebilecek kişiler ile dahi etkileşime geçilmeden elemeye/dışlanmaya maruz bırakılması mümkün kılınmaktadır. Bu dışlanma akışı ise bireylerin birbirlerine benzeme, hatta daha çok seçilene benzeme durumunu ortaya çıkarmakta olup; kimliksizleşme teorisini doğrulamaktadır. Kişi kendi kimliğini yansıtmaktan kaçınarak, farkı bir kimlik örüntüsü benimseme çabasına girmekte, popüler olanlardan parça parça alınan, bütünlüğü olmayan yamalı bir kimlik örüntüsü meydana gelmektedir. Böyle bir yapı ise her duruma göre şekillenebilmekte, orijinalliğini yitirdiği düşünülerek, çevrimiçi platform dışına çıkılması dahilinde yüz yüze örüntü ile çelişik bir yapı ortaya çıkarmakta; kişinin kimliksizleşmesini yanı sıra kendine yabancılaşması da mümkün hale gelmektedir (Boz, 2012). Tüm bu süreçler yaşanırken diğer bir husus ise günümüz teknolojisinin hızlı bir akış sunmasıdır, hızlı akışta da zihnin aktif ve hızlı faaliyet göstermesi beklenmektedir. Hızlı ve aktif olanın varlığını sürdürmesi üzerine kurulu bir sistemler bütünü olduğu gözlemlenmektedir.

Günümüz dünyasında, dijital ve sanal bir kimlik edinildiğinde, o alanda varlığı aktif olarak sürdürmek önem kazanmaktadır. Aktiflik kaybedildiğinde, sanal sosyalite, benlik, kimlik kayboluyor hissiyatı yaşanmaktadır. İdeal bir kimlik

oluşumu ile gerçek ben arasında bazen fazlaca farklılıklar oluşturan dijital medya kişide ikilemlere de sebep olmaktadır. Kişiyi de bazen motive etmek de bazen ise farklılıklardan kaynaklı çaresizlik, yetersizlik şemalarını aktive ederek kendi benliğini reddetme döngüsüne itmektedir.

Kimlik gelişimi, sosyal psikoloji alanında da sıkça değerlendirilen bir olgudur. Sosyal psikoloji bireyin diğerlerinden nasıl etkilendiği ve diğerlerini nasıl etkilediği hususunu araştıran bir bilim dalıdır. Bu açıdan bakıldığında kimlik gelişiminde de sosyal yapıyı ayırık tutmak mümkün gözükmemektedir. İletişim ile birlikte kişiler birbirlerini etkilemeye ve birbirlerinden etkilenmeye başlamıştır. Yeni iletişim döneminde ise dijital kimlikler ile birlikte iletişim kanalı açılmaktadır. Dijital kimlik tanımlamalarında zihinsel değerlendirmeler yapılarak, karşılıklı etkileşim başlamaktadır. Etkileşim ile birlikte kişiler birbirlerine benzeme, birbirlerini benimseme haline bürünmektedir. Geçmiş yıllarda arkadaşlık ilişkileri yüz yüze gerçekleşirken, günümüzde bu ilişkiler online ortamlarda gerçekleşmektedir (Boz, 2012). Kişilerin tanışıklık hacmi dijital kimliğinin sahip olduğu arkadaş sayısı ile ölçülmektedir.

3.2. Dijital Kimlik

Dijital kimlik, dijitalleşen dünya ile birlikte bireyin dijital ortamda varlığını sürdürebilmek, kendini tanımlayabilmek genellikle idealize ettiği kimliği yansıtabilmek amacıyla oluşturduğu kimliktir. Kimlik, toplumsal alanda yüz yüze iletişim kapsamında oluşturulurken, dijital kimlik kişinin kendi ile alakalı dijital platformlara işlediği bilgiler, tanımlamalar, paylaşımlar bağlamında oluşmaktadır (Kavut, 2020). Dijital kimliğin sınırlarını görmek pek de mümkün değildir. Yayılım alanı dijital dünyanın kapsayıcılığı düşünüldüğünde sınırları oldukça geniş, aktif ve kapsayıcı olarak seyretmektedir. Postmodernizm ile birlikte "merkezsiz"leştirilme yoluna giren kimlikler, dijital platformlarda da bir merkezden doğma fenomenini benimsemektedir. Sınırların saydamlaşması, kimlikte bölünmeler, merkezsizleşme ve belirsizlik kaygı ile birlikte yeni bir benliğin inşasını oluşturmuştur (Dalbay, 2018). Bu süreç elbette ki kişinin toplumsal konumunda da farklılıklar oluşturmaktadır. Birey, yaşam içerisinde var olma mücadelesi verip görülme ihtiyacına sahipken, dijital kimliği ile de benzer bir örüntü içerisinde. Dijital platformda yok olma hissi, aktif olmaz ise görülmeme kaygısı, kayıplara sebep olmakla birlikte, tüm

gücün yalnızca dijital kimlik üzerinde yoğunlaşmasına, sanal sosyallik ve sanal ilişkilerin doğmasına dolayısı ile içinde var olduğumuz, toplum, aile, grupların da evrilmesine sebep olmaktadır.

Dijital ortamda hızlı bir akış söz konusudur ancak teknoloji hayatı iyileştirici ve tamamlayıcı olduğu sürece değerlidir. Hızla gelişen dijitallik karşısında önlem alma hususunda o kadar da hızlı davranılmadı ve şimdi ise bu yarı güvenli alanlarda, birçok birey, ebeveyn, çocuk, aileler bulunmakta. Hız ile birlikte dijital ortamdaki işlemler daha kısa sürede tamamlanmaktadır. Bu hızın topluma olumsuz yansımaları ise; grupların birbirlerini dışlama, ayrıştırma davranışının yayılımı, nefret ve şiddet içerikleri, pornografik içeriklere de daha kısa sürelerde ve kontrolsüzce ulaşılabilmesidir. Tüm bu bahsedilen içeriklere ulaşılabilmesi adına bireyin dijital bir kimliğe ihtiyacı olmaktadır. Dijital kimlik tanımı yapılan çeşitli sitelerde esasen bazı kısıtlamalar mevcuttur. Örneğin, birçok sosyal medya sitesinde asgari yaşı on üç olduğu, en masum olduğu düşünülen Youtube platformu için dahi hesap açma yaşı on sekiz hatta on üç yaş sonrası ebeveyn izni ile hesap açılması mümkündür (Sayar ve Benli, 2020). Bu kısıtlamaların ise uygulama aşamasında özellikle çocuklar için pek de uygulanabilir karşılanmadığı açıktır. Zaten güven hususunda sorun yaşanıldığı ve korkuttuğu için dürüst cevaplar pek verilmeyen dijital kimlik oluşumları ile karşı karşıyayken bir de kabul görmek için dürüstlük devre dışı kalarak giriş izni alabilmek adına bir sürü asılsız bilgi ile dijital kimlikler oluşturulup sosyal mecralarda çocuklar da yerini almaktadır.

Dijital kimlik bir taraftan da esneklik sunmanın yanı sıra bağlantıda kaldığı sürece var olma ve uzunca süreler kişiye dair veri istifleme avantajı sunmaktadır. Benliğin ihtiyacı olan görülme, kabul görme, biricik hissetme tarafını da beslemekle birlikte kültürel sermaye ile kalıcılık vaat etmektedir. Çevrimiçi benlik tanımına doğru dönüşen taraf eğer var olmak isteniyorsa, paylaşım ile bulunmak, hatırlanmak isteniyorsa aktif olmak gibi gereklilikler getiren dijital benlik, sınırlandırmadan erişilebilirlik sunmaktadır. Ulaşılabilir olmak, kolaylık sağlarken, kişinin sahip olma ve tüketme tarafını da açığa çıkarmaktadır. Dijital dünyada bu bağlamda sayılar ön plana çıkarak insan ve insan sosyallığı sayısal verilere indirgenmekte olup ötekinin yansımaları ile var olma ya da sahip oldukları ile kimliği anlamlandırmaya çalışırken kişinin kendine yabancılaşma yaşaması mümkün hale gelmektedir (Bayraktar, 2004).

Dijital alanda var olmaya çalışan kendine yabancı hale gelmiş insan, dijital kimliklerin yansıttığı, kabul görülen ideal benlik ve ideal görünüm algısı ile bireysel kimlik inşası dönüşüme uğramaktadır. Bunun yanı sıra dijital platformlarda, kendi olarak var olmak dahi olağan şekilde var olan yetersizlik şemasını tetiklemesi üzerine, kendi oluşturduğu kimlik ya da avatar ile ideal bir beden sahne önüne çıkmaktadır (Bayraktar, 2021). Sahne önündeki benlik seyirciye göre şekil almakla birlikte onaylanmadığı takdirde kendini yok da edebilmektedir. Varlık ve yokluk meselesinin bu denli basite indirgenmiş hali, yeni bir kimlik oluşumu ile insanlığın karşısına çıkmakta ve olumlu ya da olumsuz birçok oluşumla insana zuhur etmektedir. Cooley'in de tanımladığı üzere "ayna benlik" diğerlerinin birey hakkında ne düşündüğü, yorum ve algıları, bireyin kendi kimlik inşası ve davranış örüntüsüne etki etmektedir (Gökulu, 2019). Ötekinin varlığına göre şekillenmeye müsait olan insan, sosyal bir varlık oluşunun ona getirdiği özelliği yansıtırken bir taraftan da dijital oluşumlar ile birlikte kendi öz benliğinden uzaklaşma, kendine özel olayım derken diğerleri ile benzeşme noktasına kavuşmanın karmaşasını, kararsız kimlik oluşumu ile yansıması olasıdır. Bu bağlamda dijital kimlik, kişinin online platformda sergilemekte olduğu, personası, sosyal maskeleridir (Kavut, 2020). Birçok yönü olan dijital kimlik unsuru, gelecekte var olma üzerinde oldukça odak noktası olabilme ihtimali varken bir yandan da etik ve mahremiyet hususunda, ilişkisel bağlamda, aile bağlamında tartışmaya açık bir hal almaktadır.

Dijital kimlik sayesinde kimlik kazanımı oluşurken bazen de kimliksizleşme ile karşılaşılmaktadır. Bir yandan bireyin kendi tasarladığı dijital kimlik ile anonim bir ortam da sunulmaktadır ve yapılan çalışmalar da dijital anonim ortamda kişilerin kendilerini dijital ötekine ifade etmesi, paylaşımda bulunması daha basit olduğu tespit edilmiştir (Morva, 2016). Bu bağlamda dijital alanda kişinin kendini var etmesi çok yönlü ve olabildiğince çok faktörlüdür. Görsele dayalı veriler, metinler, sözel ifadeler yer almakla dijital kimliği zenginleştirmektedir, dijital kimliğinde aynı zamanda birden fazla benlik sunabilmesi bu zenginleşmeyi desteklemektedir (Morva, 2016).

Dijital kimliğin anlatıya dayalı bir yapısı mevcuttur, bu yapıda gerçek sosyal yaşamda etkileşimde bulunulduğunda daha az ifade ile izlenimler doğrultusunda iletişimsel faaliyetler sürdürülebilirken dijital kimlikte daha çok açıklamalar,

tanımlamalar, sunum noktası var oluş ile ilişkilendirilmektedir (Kavut, 2021; Morva, 2016).

Sosyal benliğin beslendiği kaynak insanın var oluş aşamasında etkileşimden, temastan ve bağ kurmadan geçmektedir. Sanal platformlarda, bağdan ziyade bağlantılar söz konusu olmaktadır. Bağlantının kopması, çevrimdışı olmak sosyal ağdan da dışlanarak dijital kimliği kaybetmeye evrilmeye hazırdır. Bağlantıda kalırken nasıl bir bağ kuruluyor halen tartışmalı bir konudan ibarettir. Dijitalleşen bağ, bireyin kendi öz benliği ile kurduğu bağın yakınlığına karşı daha yalıtılmış bir hal almakta iken sosyalleşme, öteki ile bağ kurma var oluşun, öteki ile bütünleşmedeki sırrın, öteki ile kurulmaya niyetlenen etik ilişkisel iklimin ortaya çıkmasını daha yüzeysel bir örüntüye iliştiirmektedir. (Bayraktar, 2021; Morva, 2016).

3.3. Dijital Kimlik Boyutları

Dijital kimlik, dijitalleşen yaşantılar ve gelişen teknoloji ile birlikte hayatın merkezinde yer edinmeye başlamışken bir de alt boyutları da oluşmaktadır. Ribble, 2012'nin tanımlamalarına göre; dokuza ayrılmış ve bu alt boyutlar, iletişim, güvenlik, sağlık, etik, kanun, hak ve sorumluluklar, ticaret, erişimve dijital okuryazarlıktır (akt., Kavut, 2021).

3.3.1. Dijital İletişim

Dijital iletişim, iletişim yöntemleri arasında yeni bir boyut eklemektedir. Kişilerin uygun ortamsal koşullarda geniş ağlarla sorunsuz bağlantı kurarak iletişimi sağlamak amaçlanmakta olup; karşılıklı aktif iletişimin yaşandığı bağlamların kıymetli oluşu vurgulanmaktadır (Kavut, 2021). Bunun yanı sıra mobil iletişim, mailler üzerinden hızlı aktarım, çoklu gönderim sağlanabilen iletişim araçları etkileşim ağına yeni tanımlar eklemektedir (Gündüz, 2017).

Günümüzde internet ve dijital cihaz kullanım oranları göz önünde bulundurulduğunda iletişimi de dijital kimlikler ile açılan sosyal platformlar üzerinden kurar olduk. Dijital iletişim kişileri birbirine yaklaştırırken derin duygusal ilişki açısından tartışmalar yaratmıştır. İlerleyen bölümlerde bu tartışmalara yer verilmiştir.

3.3.2. Dijital Güvenlik

Dijital ortamda ve sosyal medyada hatta kullanılan dijital cihazlarda dahi dijital güvenlik noktası önem taşımaktadır. Bireyler dijital kimlik oluşumunda birçok kişisel bilgi işlemektedir, bunun yanı sıra kişilerarası ve dijital alanda ticari ya da uygulama özelinde verilerin akışı mevcuttur bu süreçte ise dijital güvenliğin korunması esas alınmaktadır. Dijital iletişim, gizlilik ve güvenlik kavramları ile bir arada düşünülmekte desteklenmektedir (Kavut, 2021).

Dijital güvenlik alt boyutu ailelerin mahremiyet algıları, hanelerdeki gizliliğin korunması, çocukların gizlilik ve kişisel veriler açısından dijital içeriklerden uzak tutulması aile için önemli hususlardır.

3.3.3. Dijital Sağlık

Dijital sağlık, dijital kimliğin teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte kullanım alanının genişlemesi üzerine ortaya çıkan ve çıkması mümkün olan hem ruhsal hem de bedensel sağlık sorunlarına ilişkin bilinçli hale gelmeyi kapsamaktadır (Çubukçu, 2013:151). Özellikle günümüz sorunlarından teknoloji ve yetişkinlerde dahil olmak üzere oyun bağımlılıklarının oluşabileceğinin farkında olmak ve müdahale edebilme yetkinliğine sahip olmayı içermektedir.

3.3.4. Dijital Etik

Günlük yaşamda ve ilişkilerde nasıl ki etik ilkeler çerçevesinde tutum ve davranışlar şekilleniyor ise dijital ortamda da bir kimliğe sahip olunmasının getirisi olarak kişilerin tutum ve davranışlarının sorumluluğunu alıyor olması ve uygun eylemsel girişimleri benimsemesi beklenmektedir. Etik kurallar koruyucu olarak bulunmakta ve ötekini rahatsızlık verici herhangi bir şeye maruz bırakmamak, yine günümüz sorunlarından bir diğeri olan siber zorbalık yapmamak olarak tanımlanmaktadır (Çubukçu, 2013; Gündüzve ark., 2016).

3.3.5. Dijital Kanun

Dijital kimliği korumak üzerine yine dijital platformlar ya da iletişim araçlarında kullanılan verilerin saklanması, başka herhangi bir ülke ya da kişilere aktarılmaması, illegal ve korsan kullanımların önüne geçilmesi, başkalarının hesaplarının çalınmaması gibi birçok hususta kişilerin haklarını korumak için oluşturulmuş hatta Türkiye'de 2020 yılında Resmi Gazete'de Sosyal Medya Kanunu

yayımlanmış vekişisel verilerin işlenmesi, korunması üzerine önlemler alınmıştır (Çubukçu, 2013 ve Kavut; 2021).

3.3.6. Dijital Hak ve Sorumluluklar

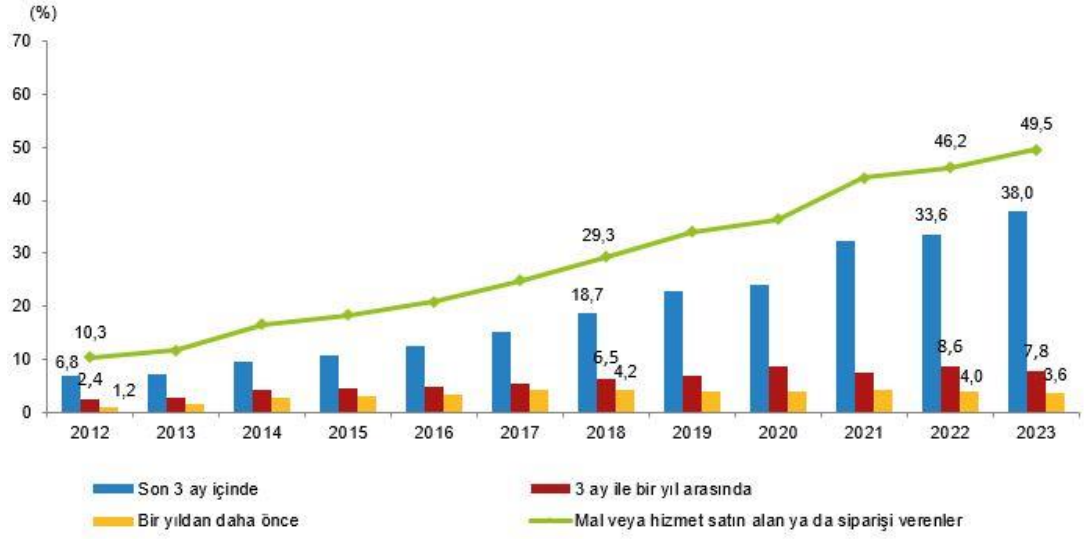
Bireylerin dijital alanda hem dijital kimliğinin şahsiliği hem de dijital araçların bireyselliğinin fark edilip korunmasına yönelik haklarından haberdar olması demektir. Aynı zamanda dijital kanun ve etik çerçevesinin bileşimini içermektedir. Sınırlar ile bireyin korunması hedeflenmiş ve bireyin özgür hissetmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Birey hür iradesi ile özgür hissedeceği bir ortamda var olması demektir (Bayzan, 2013).

3.3.7. Dijital Ticaret

internet üzerinden alım-satım işlemlerinin yapılması, online alış veriş sistemini kapsamakta olup aynı zamanda tüm bu işlemlerin yapılabilmesi için dijital kimliğe ihtiyaç duyulduğu fakat dijital kimliği daha korunaksız hale getirebileceği vurgulanmaktadır.

Covid-19 Pandemisi ile birlikte dijital ticaret faaliyetleri ve istihdam artış göstermiştir. Bu süreç aileye, ekonomik, psikolojik ve sosyal olarak yansıdığı görülmüştür. Tüketim kültürünün yaygınlaşması ile ekonomik olara güçlükler de yaşansa, dijital platformlardan bireylerin tanıttığı, ulaşabildiği ürünler sipariş verilmektedir. Kargo şirketlerinin işlerindeki ve sayılarındaki artış, kapıda teslim market ve yemek uygulamalarındaki artış dijital ticaretteki artış sonucudur. Elbette ki birey ve aileye etkileri mevcuttur. Hatta çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar da dahi internet üzerinden verilen sipariş oranları ifade edilmektedir.

TÜİK, 2023 verilerine göre; internet üzerinden mal veya hizmet alımı aşağıda tabloda da gösterildiği gibi geçtiğimiz yıla göre %49,5'a yükselmiştir. Bunun yanı sıra pandemi sürecindeki artışta yadsınamaz düzeydedir.

Şekil 3.1. İnternette en son satın alma veya sipariş verme zamanına göre satın alma ya da sipariş verme oranı, 2012-2023 (TÜİK, 2023)

3.3.8. Dijital Erişim

Dijital erişim ise; dijital kimliğe, dijital platformlara her yerde ve her zaman dilimi içerisinde ulaşılabilmesi aynı zamanda topluluk ile bunun paylaşılabilmesi, alt yapısal iyileştirmelerin mevcut olduğu bir durumdur (Çubukçu, 2013). Dijital sosyallikte erişim sosyal platformlarda var olabilmek ile anlamlı örüntüler oluşturmaktadır. Sosyal benlik, dijital ortama erişim sağlayabildikçe, kimliği beslediği düşünülmekte, daha önceki bölümlerde bahsedilen bağımlılık örüntüsü oluştu ise erişim problemleri yine ruhsal ya da fiziksel tepkiler ile krizlere sebep olabileceği olasıdır.

3.3.9. Dijital Okuryazarlık

Son olarak dijital okuryazarlık karşımıza çıkmakta olup terimsel olarak en eskiye dayanan ve sürekli gelişim gösteren alt boyut olduğu söylenebilir. Dijital okuryazarlık, teknoloji kullanımında bütüncül becerileri içermektedir. Arama, okuma, yazma, erişim sağlayabilme ve daha birçok kullanımı içeren alanda beceri kazanma üzerine yoğunlaşmıştır. Bilinçli bir şekilde dijital araç ve dijital teknoloji kullanımını kapsayan becerileri içermektedir. Aynı zamanda bireyin dijital kimliğini daha donanımlı hale getirmiş ve beceri düzeyi yüksek olarak atfetmektedir (Kavut, 2021). Dijital okuryazarlık kavramı, çoklu yapıları kapsayıcı olarak yaşantıda yer almaktadır. Kültürel, eleştirel, iletişim alanı, yaratıcılık alanı başta olmak üzere

kişideki birçok noktayı bütünleştirmek ve geliştirmek üzerine çaba harcanmaktadır. Dijital dönüşümün temel parçalarından biri olan dijital okuryazarlık birçok farkındalık katmakta olup; aktarım için de dijital teknolojinin süzgeci metaforunu taşımaktadır.

Literatür taraması bağlamında bakıldığında Kavut (2021), yaptığı doktora tez çalışmasında "dijital kimlik ölçeği" geliştirme aşamasında ilk adımda dijital ve sanal kimliğin aynı anlamlarda kullanımının olduğu, net bir ayırım yapılmadığı sonuçlarına erişmiş olup kendi çalışmasında iki kavramın ayırımına yer vermektedir. Fakat literatürde çalışmaların büyük bir kısmında böyle bir ayırma gidilmeksizin her iki terimi de birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Derlenen bu betimsel analiz çalışmasında ise dijital ve sanal kimlik birbirinden ayrılarak farklı başlıklar altında incelenmiştir.

3.4. Sanal Kimlik

Sanal kimlik kavramı dijital kimlik kavramı ile özdeşleşen yanları olsa da ayrıştıkları bazı noktalar da mevcuttur. Fakat çoğunlukla alan yazında birbirinin yerine kullanımı söz konusu olmaktadır. Yine de farklılıkların doğması üzerine sanal kimlik(ler) de bu çalışmada ele alınmıştır.

Sanal kimlik, sanal platformlarda bireylerin kendilerini ifade etme biçimidir. Genellikle olumlu yönlerin aktarılması ile idealize edilen kimlik şekillenmektedir. Sanal kimlikte zamansal ve mekansal sınırlar ortadan kalkmaktadır. Hatta yalnızca zaman ve mekan değil, birçok ayırıcı özellikler ortadan kaldırılmakta olup seçimlerin çeşitli ve sınırsız oluşu ile birlikte seçimi kişinin yaratıcılığına kalmıştır (İsmailzada, 2017). Gerçek yaşantıda oluşan aksaklıklar, olumsuz durumlar sanal kimliklere yansıtılmadan dijital platformda varlığını sürdürmektedir bu sebeple sanal kimliğin idealleşmiş, kusursuzluk ilkesi ile bütünleşmiş oluşu düşünülmektedir.

Sanal kimlikler, farklı sanal ortamlarda farklı rollere bürünerek ortaya çıkmaktadır. Dijital platformlarda birden çok sanal kimliğe dönüşebilen birey gerçek ilişkilerinde yansıtmadığı ya da reddedileceğini düşündüğü yanları sanal bir kimliğe bürüyerek yaşayabilmektedir. İnsanlar temsili olarak sanal avatarlar geliştirmekte ve tıpkı maske gibi kullanılmaktadırlar (İsmailzada, 2017). Doğada var olan en kusurlu varlığın insan olduğunu unutturan bir taraf ile sanal kimlikler, bireyin gerçek kimliği ile idealize edilen taraf arasında mesafeyi ve farklılıkları artırmaktadır. Masum

gözükse de bir yandan bireyin kendi benlik bütünlüğünde hasara sebep olup kendi içsel yönelimini tamamen dışarıya odaklı hale getirmektedir.

Sanal kimlik ile birlikte bireyler, dijital ortamda kendi kimliklerini istedikleri gibi oluşturabilmekte, istenilen özellikler eklenebilmektedir, bazen de kişiler kendi kahramanını oluşturmaktadır (Biçer, 2014). Gelişim dönemleri bağlamında sanal kimlik konusuna bakıldığında, özellikle ergenlik dönemi kimlik oluşumu açısından önem arz etmektedir. Ergenlik döneminde, birey kendi sınırlarını da bulmaya çalışarak düşüncel ve duyu dünyasındaki karmaşa ile birlikte kimlik bunalımı yaşamaktadır. Tam da böyle bir dönemde sanal kimlikler ile birçok kimlik oluşturup dijital ortamdan silmek çok mümkün, belki bu bir deneyim belki de bu tutarsızlık aşaması kimlik oluşumunu zedeleyici bir faktör olarak düşünülebilir. Lacan'a göre; kimlik oluşumunda anlamlandırma ve tanımlamalar önemli iken sanal kimliklerde zaten var olanla birlikte farklılıklar da deneyimlenmektedir; sanal avatarlar bireyi tanımlarken birey de bir süre sonra kendini sanal avatari ile tanımlamaktadır (Şengün, 2014).

Birey gerçek yaşantıda oluşturduğu ve kabul gördüğü kimliklerle var olmaktadır. Bu kabul edilirliliği ise kendi normal, sosyal ve toplumsal çevresi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Böyle bakıldığında toplumsal, kültürel çevrenin beklentisi, normal, sınırları daha net ve belirgin dijital ortamda değişkenlikler, güncellemeler, sınırın tahmin edilebilir olmaması, şeffaflık söz konusu olmaktadır (Dursun ve Barut, 2016). Bu değişkenler bağlamında kişinin yaşama tutunmasını sağlayan temel güven ihtiyacı zedelenmektedir. Sınırlar kişi için koruyucu bir faktör oluşturmaktadır, koruyucu faktörün bazen kontrolü kişinin kendisinde gibi gösteren dijital dünya görünür olmayan bir kontrol mekanizmasını elinde tutmaktadır. Gerçek toplum özelinde bakıldığında kişi sosyalliğini, seçimlerini, sınırlarını kontrol edebilir halde iken sosyal izolasyon içerisinde dahi olsa dijital platformlarda sanal kimliğini açığa çıkarıp, tanımlamalar, durum güncellemeleri yapabilmekte; bu durumda modern insanın yalnızlığının yansıması olmakla birlikte bireysellikte yeni bir boyutta kazandırmaktadır (Çağırkan, 2019).

İnsanlar, kendi sanal toplumsallığını oluştururken, farklı sanal kimlikler yansıtmakta ve bu süreçte çoğul kimlik oluşumu meydana gelmektedir. Sanal topluluklar içinde kabul görmek, kişinin benlik bütünlüğünü koruyabilmesi adına

önem taşımakta iken reddedilmiş, beğenilmemiş hissedilen durumlarda yeni kimlik oluşumları ile yeniden var olma çabası içine girilmektedir. Bu süreçte gerçek benlik ile ideal benlik arasında uçurumun oluşmamasının daha sağlıklı olduğu bilindiğine göre, sanal kimlikler ile gerçek kimlik arasındaki bağlantının kopuk yaşanması bireyin kimlik kabul sürecini, kendini koşulsuz kabul öğretisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sosyal etkileşim, sanal etkileşime dönüşüp, beğeni, paylaşım, ileti, görüntüler, ses kayıtları, anlık durum güncellemeleri, duyguların sözel ya da görsel ifadeler ile dijital perdenin arkasından yansıtılması sanal kimlikler ile oluşturulan algılardır (Çağırkan, 2019).

Dijital medyada izlenim oluşturma çabası içerisinde benlik ve kimlik sunumları yaşanmaktadır. Fiziksel bir varoluşun bulunmadığı sanal platformlarda kişi kendini farklı kimlik oluşumları ile benlik sunumunu yönetebilmektedir. Bir dışa vurum hali olmakla birlikte, bastırılan, ifade bulunamayan, anlaşılmalı hissedilmeyen ne varsa, sanal kimlik oluşumları ile karşıya aktarım olanağı yakalanmıştır. Böylelikle izlenim oluşturma kanalı olarak sanal kimlikler işlevsel araçlar olmaktadır (Avcıoğlu, 2011; Biçer, 2014).

İzlenim oluşturma sürecinde ilk dönemlerde bireylerin, kendi kişisel verilerini doğru iletmedikleri, yaş, cinsiyet, meslek, isim farklılıkları, anonim kimlikler benimsedikleri ortaya çıkmıştır (Dereli, 2018). Son dönemlerde ise dijital etik ilkeler daha çok benimsenmekle birlikte daha çok kişilerin kendi gerçek kimlikleri ile dijital platformlarda var olmaya başladıkları ön plana çıkmaktadır (Dursun, 2019). Bireyler bu süreçte yeniden sanal kimlikler oluşturup yıkmak yerine zaten var olan gerçek kimliği üzerinde idealleştirmeler yapmaya başlayarak mükemmeli oluşturma girişimlerine başlamıştır ve bu girişimler sonucu karanlık benlik tarafını gizil yaşama şansı da artmaktadır (Dereli, 2018; Gündüz ve Engin, 2015).

Kimlik oluşum süreci yaşam boyu devam etmektedir. Etkileşim arttıkça tanışıklık hacmi artmaktadır. Sanal ve dijital kimlik hacmi için de dijital etkileşim önemlidir. Gerçek yaşamda da ilişki ağı geliştikçe, açık bir sitemin gelişim ve değişiminden söz etmekteyiz. Dijital teknolojide de kimlik gelişimi etkileşimlerle farklı formlara bürünmektedir. Bireyler hem kendilerinin hem de ötekilerin nasıl görüldüğüne dair veriler elde ederek, kimlik var sayımları oluşturabilir, sosyal kıyas

yapabilir durumdadır ve oldukça ulaşılabilir kaynaklar bu imkanı sunmaktadır (Ertürk ve Eray, 2016).

Sanal kimlikler, kişilerin açık iletişim kurma, fikir ve düşüncelerini paylaşabilme açısından da imkan sağlamaktadır. Hatta benzer yapıdaki bireyler ile bir araya gelebilme açısından da olabildiğince geniş bir alan sunmaktadır (Özdemir, 2015). Bireyler oluşturdukları sanal kimlikleri ile kendi yaşamlarına dair birçok detayı paylaşmaktadır; ilişkilerine dair süreçler, eğitim bilgileri, farklı platformlardaki adres bağlantıları, çevresi ve ailesine dair bilgilere sıkça yer verilmektedir (Yasak, 2023). Aile ilişkileri bağlamında bakıldığında da yine bireyin ideal ve gerçek kimliği arasında mükemmeliyetçiliğe doğru giderek farklılıkların artması gibi ideal aile ilişkileri ve gerçek örüntü arasında da farklılıklardan bahsetmek olasıdır. Kişinin sanal kimlik oluşumu ve sürdürmesi sürecinde seçim özgürlüğü vardır ve ideal parçalar birleştirilerek yeniden şekillendirilmektedir. Yansıtılan ve hissedilen farklılığı düşünüldüğünde ise bireyin kendine yabancılaşması akla gelmektedir. Makyaj ya da estetik örüntüsünde olduğu gibi bir süre sonra güzellik algısı değişerek var olanı reddedip kişi kendine yabancılaşabiliyorken dijital teknolojide de o fanusun sunduğu ve kendi otorite olarak oluşturduğu örüntü normal gelmeye başlayarak bireyin yaşam algısını bozup, psikolojik rahatsızlıklara kadar dönüştürebilmesi mümkündür. Freud'un "içgörü" kavramı gerçeklik algısı ile de örtüşmekte ve dengede kalmayı içermektedir. Dijital ve sanal kimlik oluşumu ve dijital ortamın yarattığı iki uç nokta içgörünün kaybını da beraberinde getirebileceği ön görülmektedir (Akdoğan ve Türküm, 2014).

Literatürde dijital ortamda kimlik oluşumu üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında; Mert (2019), sosyal medya uygulamalarından Facebook'u ele almış ve bu uygulama üzerinden inşa edilen kimlik modelini incelemiştir. Gözlem ve derinlemesine görüşme tekniklerini kullanarak çalışma yürütülmüş ve sonuç olarak kişilerarası iletişim örüntülerinin görsel odaklı bir yapıya dönüştüğü ve daha çok olumlu kimlik özellikleri yansıtıldığı ortaya çıkmıştır. O halde ilişkilerin kalitesini de etkileyen ve duygu yansıtmasının da yalnızca simgesel ifadesine dönüşen, anlaşılma ve hissetme duygusunun geri planda kaldığı bir iletişimden oluşmaktadır. Youtube platformu üzerine yapılan bir başka çalışmada Türkmen (2020), farklı birçok alanda içerik üreticisi olan fenomenler ile sanal kimliği güçlendiren etkenlere bakılmış ve

sonuç olarak fenomenlerin bağlamsal özellikleri kullanmakla birlikte kendi gerçek benlikleri yerine beklenti odaklı, ötekiler üzerinden şekillenen sanal kimlikleri yansıttıkları bunun da kabul gördüğü ve daha fazla kişiye ulaşıldığı görülmüştür. Özkök (2019)'ün araştırmasında ise günümüzde kullanım oranı çok yüksek olan Instagramdaki sanal kimlik oluşumlarına bakılmıştır. Instagram fenomenlerinin hem ticari hem duygusal yönden güven kazanıp sevildiği dikkat çekmektedir. Bu fenomenlerin ise sevimleri için kendilerine göre profillerine özenli ve düzen içerisinde şekil verdikleri, merak uyandırıcı içerikler paylaşıp, başlangıçta anonim ilerleyerek o merakı daha da artırarak etkileşim sayısında yükseliş yakaladıkları ve anonim kimliği açıklamak adına da takipçi kitlesi ile buluşmalar düzenlediği bulgularına ulaşılmış; yine bir kesimin o merak ile beklemede kaldığı bu da gerçek yaşamda ne kadar görünürlük üzerine durulsa da sanal kimlik açısından gizil ve merak uyandırmanın daha görünür olduğu düşüncesine kanıt sunmaktadır.

Alan yazında dijital kimliğe göre doğrudan sanal kimlik üzerine daha çok çalışma olduğuna rastlanılmış ancak bazı çalışmalarda dijital ve sanal kimlik kavramlarını birbiri yerine kullanıldığı fark edilmiştir. Bu kısımda sanal kimlik üzerine yapılan güncel çalışmalara kısaca yer verilecektir.

Aydoğan ve Palaz (2023)'ün yapmış olduğu çalışmada, dijitalle evrilen yaşamda benlik oluşumu ve kimlik gelişim aşamalarının üç kuşak (X,Y,Z) arasında karşılaştırarak sunmuştur. Çalışmada her yaş grubuna eşit katılımcı sağlanmış, sonuç olarak üç kuşak arasında benlik ve sanal kimlik sunumu açısından anlamlı düzeyde farklılıklar ortaya çıkmıştır. X kuşağı sanal kimlik oluşumunda aktif rol oynarken kendi gerçek benliğini yansıtmakta uzak durmuştur, Z kuşağı ise gerçek benliğini dijital ortamda yansıtmaktan kaçınmamaktadır (akt., Yasak, 2023). Bu sonuçlar, X kuşağı döneminin otorite olan ilişkisi, kaygı düzeyi ve güvende hissetmesi gibi faktörlerden etkilenebileceği varsayımını düşündürmektedir.

Delen (2022) araştırmasında dijital kültür ve sanal kimliği birlikte incelemiştir. Her iki olgu içinde gerçek olan ile sanala yansıyan kısmının benzerlik ve farklılıklarını, nitel görüşme yaparak 18-42 yaş aralığı ile yürütmüştür. Gerçek kimlik ve sanal kimlik örüntüsünün yansıtma hususunda kültürel bağlamda birbirini anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Aydemir (2020)'in yapmış olduğu çalışmada üniversite öğrencilerinin sanal kimlik inşası üzerine ve sanal platformlarda hangi ihtiyaçlarının karşılandığı, davranışsal olarak bireyin yaşantısına yansıma şekli araştırılmış, öğrencilerin sanal kimliklerinin dijital ortamdaki diğer sanal kimlikler ile etkileşime geçtikçe değişim ve dönüşüm yaşadığı, davranışsal olarak gerçek yaşantıda ifade edilemeyen duygu ve düşüncelerin dijital alanda yansıtılabildiği bulgularına ulaşılmıştır.

Bir diğer çalışmada Kardaş (2017), "Sanal Kimlik Ölçeği" geliştirerek geçerlik güvenirlik çalışmalarını yürütmüştür. Narsistik eğilimi olan bireylerin sanal kimlikleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Son olarak Stieger, Burger, Bohn ve Voracek (2013) tarafından yapılan çalışmada "sanal kimlik intiharı" olarak nitelendirdikleri tüm dijital platformlardaki hesaplarını kapatarak sosyal medyayı terk eden bireylerin davranış ve kimlik örüntüsünü karşılaştırmalı bir çalışmada araştırmışlardır. Çalışmaya ortalama eşit düzeyde kullanıcı olarak devam eden kişiler ve sosyal medyayı terk eden kişiler dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin gizliliğe karşı kargıları, dijital bağımlılık dereceleri ve kişilik yapılarına bakılmıştır. Bunun üzerine kişilerin sanal platformlardan çekilmelerini en çok tetikleyen faktör mahremiyet algısı olmuştur.

Görüldüğü üzere alan yazında yapılan çalışmalarda, genellikle odak noktası bireysel kimlik inşası, sanal kimliğin bireysel değerlendirilmesi, sanal ve gerçek kimlik örüntüleri arasındaki ilişkinin yordanması, sosyal medya örnekleri, bireyin dijital bağımlılık örüntüsü bağlamında kendi davranışlarına yansıması, ilişkisel anlamda da genel bir başlıkta alınarak, aile üzerindeki etki ya da ilişkisel döngülere değinilmemiştir. Bu çalışmada literatür taraması ışığında, dolaylı yollarda dahil olmak üzere toplumsal değişim geniş kitle olarak düşünülüp, toplumsal dönüşümden bireyin dijital değişimi ve bunun aile üzerine yansımaları bağlamında dijital ve sanal kimliklerin aile üzerine etkileri tartışılacaktır.

4. AİLEYE YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

4.1. Aileye Yönelik Kavramsal Bakış

Aile üzerine literatür araştırmasında birçok farklı bakış açısından aile kavramı üzerinde durulduğu ve disiplinler arası bir alandan bakıldığı görülmektedir. Bu araştırmada genel bir çerçeve oluşturularak, kuramsal bakış açısı ile birlikte ailenin tanımından, türlerine ve oluşum biçimlerine kadar değişim süreci ele alınacaktır. Dijital dünyada yaşanan gelişme ve değişimler ile birlikte yeni bir aile oluşum biçiminin olduğu öngörülmekte olup bu toplumsal gerçeklik tartışmalı olarak ele alınacaktır.

4.2. Aile Kavramı

Aile, bireyin yaşamda ilk deneyimlerini keşfettiği ve sonrasında sosyal çevresi ile arasında bir köprü konumunda olan, birey için temel bir yapıtadır. Toplumsal normların ve kendi normalinin temellerinin atıldığı, dünyayı algılama biçiminin bir taslağının oluşturulduğu bu yapı; bireyin zihninde, çocukluktan bu yana içinde bulunduğu sisteme dair şemaları kapsamaktadır. Bu şemalar içerisinde belirli kalıplar, algılanan roller, sorun çözme biçimleri, sevgi gösterme şekilleri vb. yer almaktadır. Aile, ebeveyne ya da bakım verene bağlanma ile başlayarak sosyal ağ genişledikçe dünyaya güveni yordamayı sağlayan bir sistemdir. Bu sistem, durağan ve sabit bir yapıya sahip değildir. Çevresel, kitlesel, küresel değişimlere açık bir konumdadır. Küreselleşme ile birlikte gelen değişimler, aile üzerinde de dönüşüme sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra günümüz dijital dünya da bu dönüşümde büyük bir rol oynamaktadır. Aile yapısı üzerinde zorunlu olarak gerçekleşen değişimler yaşanmakla birlikte parçalanmış aileler, yapısal ve işlevsel olarak zayıflamalar yaşayan aileler ortaya çıkmaktadır (Coşan, 2018). Aile, değişim süreçlerinden roller, alt sistemler ve sınırlar konusunda doğrudan etkilenmektedir. Dolaylı olarak ailede yansıma bulan birçok faktör de elette ki mevcuttur. Sistemin değişimi, aile oluşum biçimlerini, çocukların aldığı rol modelleri, büründükleri rolleri, sınırlar ve sınırlılıkları, mahremiyet algısını ve daha benzer birçok değerlerimizde değişikliklerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bir diğer husus ise; bu dönüşümün bir bitiş ya da görünür bir noktasının olmayışı ile birlikte bireylerin belirsiz süreçleri birleşerek belirsiz aile süreçlerinin oluşumudur. Bazen aile kurumunu neyden korumanız gerektiğini dahi bulamadan, dijital dünyanın hızı ile birlikte birçok hızlı

değişim bir arada yaşanmaktadır. Ailelerin yapısal ve ilişkisel olarak derinliğini kaybetmesi ile birlikte, onarma noktasında da eksiklikler yaşanmaktadır. Aile içerisinde döngüsel bir yapı olması sebebiyle de sistemdeki her birey ayrı ayrı etkilenmektedir (Bilge, Canatan ve Çapar, 2019). Örneğin, parçalanmış ailede eksilen ya da veda edilen bireyin rol telafisi diğer aile üyelerine bir yük olarak kalabilmekte ya da dengenin sağlanma sürecinde dahi olsa sistemde bir bozulmaya yol açmaktadır (Yazıcı, 2012). Beklenmedik ya da zorunlu bir değişim aile sisteminde tüm bireyleri etkileyecek sonuçlar doğurmaktadır (Bilge, Canatan ve Çapar, 2019).

Toplumun temel yapıtaşı da diyebileceğimiz aile kurumu, sosyal ve tarihsel bir boyuta da sahiptir ve toplumda her kurum gibi sosyal bütünün bir parçası halindedir. Bu sebeple, toplumun gelişim ve değişim süreci boyunca aile olgusu da değişimler yaşamıştır. Bu tarihsel süreçteki değişimler, aile içerisindeki rol ve konumlarda ve ailenin fonksiyonunda ortaya çıktığı bağlamında değerlendirilmektedir (Demir ve Çelebi, 2017). Ailenin yaşadığı değişim küresel bağlamda değerlendirildiğinde geniş ailelerin ve akraba olgusunun birey ve çekirdek aileler üzerindeki etkisinin giderek azaldığı görülmektedir. Geleneksel aile yapısının değişim ve dönüşümü, çekirdek aile yapısının yaygınlaşma göstermesi, bir yönden modernleşmenin genel kabul hedefleriyle paralellik göstermektedir (Subaşı, 2014: 114). Fakat, salt anlamda çekirdek aile tanımlaması; geleneksel yapıdan modernleşmeye doğru ilerliyor olduğu düşünülen toplumlarda, durumu tam net olarak yansıtmamaktadır (Demir ve Çelebi, 2017). Örneğin; Türk toplumunda en yaygın görülen aile tipi bağlantılı çekirdek ailedir. Evlenmiş olan çiftlerin aynı zamanda kök aileleri ile olan bağlarını ve ilişkilerini devam ettirerek ailelerini bir yönden koruma ve güvence altına almaktadırlar. Yeni evlenecek olan çiftlerin, düğünleri aileler tarafından yapıp masrafların karşılanması, kök ailelerin evlilik sonrası da çiftlere maddi/manevi destek vermeye devam etmesi bu aile tipinin özellikleri arasındadır. Nitekim bağlantılı çekirdek ailelerin bir formu da sıkça rastlanılan aile apartmanlarıdır (Sarı, 2016: 95). Bu bağlamda ailede meydana gelen yapısal değişim ve dönüşümler kültürel ve toplumsal yapı çerçevesinde değerlendirildiğinde anlaşılabilir (Demir ve Çelebi, 2017).

Yaşamış olduğumuz dünyada ve içerisinde bulunduğumuz toplumda farklı gruplar mevcuttur. Bireysel farklılıkların ve her ailenin biricikliğini de göz önünde bulundurduğumuzda evrensel nitelikte bir aile tanımı yapmak güçleşmektedir. Bunun bir çıktısı olarak da yapılan aile tanımlamaları çeşitlenecektir. Bu nedenle aileyi genel bir tanımlamanın içerisine dahil etmek yerine sahip olduğu özellikler bakımından aileyi ele aldığımızda, ailenin; “hane halkı sayısı”, “hane halkının niteliği”, “aile içi iletişim”, “ekonomik yapı”, “akrabalık ilişkileri”, “aile bireylerinin birbirleriyle olan yatay ve dikey ilişkileri (otorite ve hiyerarşilik)”, “kan ve soy bağı”, “toplumsallaşma” vb. gibi her biri ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliklerin bir arada bulunduğu sistemli ve bütüncül bir kurum olduğu görülmektedir (Algan, 2016).

Birey zaten kompleks bir yapıda iken aile sistemi düşünüldüğünde daha da karmaşık bir yapı bizi karşılamaktadır. Tek tek bu yapılanmaları kategorize etmek oldukça güç bir durumdur. Bu sebeple yukarıda da bahsedildiği üzere çeşitli faktörler bağlamında aile kurumu ve kavramını değerlendirdiğimizde birtakım tanımlamalara ve anlamsal atıflara gidilebilmektedir.

Aile türleri ve yapıları incelendiğinde, bunların bir toplumdaki başka bir topluma değişiklikler gösterebileceği, kültürel normlara göre şekillenebileceğinin yanı sıra aynı toplumun içerisinde bile farklılaşmaktadır. Evrensel bir kurum olduğu reddedilemeyecek nadir bir oluşum olan aile, evrenselle beraber farklılıkları da beraberinde barındırmaktadır (Bozkurt, 2011, s.59). Aile kavramını açıklığa kavuşturabilmek adına çeşitli sınıflandırmalar ve tipolojiler oluşturulmuştur ancak bu tipolojiler çoğu durumda açıklıktan ziyade bir kaosa sebep olmuştur (Coşan, 2018).

Esasen yeni aile yapılanmasında veya tanımlanmasında kullanılan ifadelerin belirleyici faktörü "değer"ler olmaktadır. Bu bağlamda "aile nedir?" sorusunun yanıtlarının farklılıklar içermesinin de nedeni budur (Coşan, 2018). Yani her ailenin kendi aile döngüsü içerisinde benimsemiş ve belirlemiş olduğu değerler hakimdir ve yapılanma da bu şekilde çerçevelenmektedir. Bu sebeple bireylerin değer yargılarının oluşumu gibi ailelerinde biricik ve onları bütünsel bir yapı haline getiren değerleri mevcuttur diyebiliriz.

Sonuç olarak bir aile tanımı yaptığımızda; sosyal ve ilişkisel becerileri deneyimlediğimiz ve kazandığımız ilk yapı olmakla birlikte toplum normlarını

algılayıp toplum ile aramızda köprü oluşturan en küçük yapı birimine aile diyebiliriz. Ayrıca herhangi bir kan bağı ile değil, kendimizi aile olarak tanımladığımız yapı içerisinde aile olabiliriz ancak alan yazındaki bilgiler kapsamında bu konu tartışmalıdır.

Ailenin değişim sürecine bakıldığında ise; toplumun endüstrileşme aşamasında en önemli ve kalıcı etki yaratan olgu; artan uzmanlaşma ve kurumsallaşmadır. Bu süreç ailenin fonksiyonlarını yeniden şekillendirmesine yeni ilişki örüntülerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu süreç geleneksel yaşamdan modernliğe geçiş noktasında değerlendirildiğinde özellikle sosyal ve ekonomik alandaki değişimler, ailelerin kurumsal açıdan yeni bir şekil alması sürecini hızlandırmıştır. Modernleşen toplumda, geleneksel kabul edilen geniş ve çekirdek aile yapısı, yeni aile tipleri ve aile kurumuna alternatif yaşam biçimleri ortaya çıkarmaktadır. Oluşan bu yeni aile tipleri ile birlikte aile kurumunun tanımında köklü bir değişime götürmektedir (Walczak & Burns, 2004:203). Bu oluşumlardan biri de dijital gelişmelerle birlikte benimsenen dijital ve sanal kimlikler ile kurulan ailelerdir. Tek ebeveynli aileler, kadının istihdamı, rollerin değişiminin yanı sıra günümüzde dijital aileler, farklı alternatiflerini gördüğümüz dijital ebeveynler ve dijital ebeveynlerin sahip olduğu, yansıttığı, büyük kitlelere ulaştırdığı tutum ve davranışlar karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu oluşum ve değişimleri görmek, onlara ulaşmak pek de güç değildir. Kullanılan dijital iletişim araçları ile tüm bu içerik ve dijital örneklere ulaşmak mümkündür.

Aile kavramına dair alanyazın incelendiğinde; farklı disiplinler özelinde de ele alındığı görülmüştür. Psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmetler, eğitim alanı, hukuki alan vb. araştırmacıları tarafından birçok çalışma ile aile konusu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde farklı perspektiflerden aile tanımları, ailenin zaman içerisinde yaşadığı değişim süreci sonucu ortaya çıkan aile biçimlerine değinilecek, son kısımda ise; kuramsal yaklaşımlardan bahsedilecektir.

4.3. Aile Tanımları ve Türleri

Bireylerin ilk sosyal ağı içine doğduğu aile ile oluşmaktadır. Aile kendi sisteminin içinde çocuğa bazı değer yargılar, normlar, tutum ve davranışlar aktararak, yetişkin benliğin sosyal çevrede var olacağı rollerin zeminini oluşturmaktadır (Gökçe, 1991).

Murdock'a göre aile; ortak bir yaşam alanı olan, maddi anlamda iş birliği içerisinde ve üretimin olduğu sosyal bir gruptur (Akt., Ecevit, 1993, s.9).

Gökçe (1991)'e göre aile, ebeveyn ve çocuklardan meydana gelmiş hem ekonomik hem de toplumsal bir bütünlüktür. Ayrıca aile evrensel bir kurum olmanın yanı sıra tarihsel süreç içerisinde toplumsal değişimlerle birlikte değişim geçiren bir yapıdır. Aile üzerine yapılan araştırmalar da kökene gidildiğinde en ilkel topluluklardan en modern gruplara kadar karakteristik bir yapısı olan ve bunu yansıtabilen bir sosyal oluşumdur (Gökçe, 1991).

Connel ise; ailedeki ilişkilerin hiçbir sosyolojik yapıya benzemediğini, farklı şekillendiğini, ilişkilerin yaygın, yoğun, hem duygu odaklı hem de otorite mücadelesi ile birlikte bir direnişin oluşunun katı şekillendiğinden bahsetmektedir (Connel, 1998, s.168).

Bunun yanı sıra Giddens ve Sutton aileyi, ebeveynlerin çocuklar üzerinde sorumlulukları olduğunu, bazen kan bağı bazen evlilik ya da nüfusuna kaydettirme ile oluşan bir yapı olarak tanımlamakta, sorumluluk ve bir araya gelme biçimlerine vurgu yapmaktadır (Giddens ve Sutton, 2014).

Sosyal Psikoloji ve aile üzerine çalışmaları ile ön plana çıkan Psikolog Çiğdem Kağıtçıbaşı ise, ailenin toplumun temel parçası olduğu, doğal olarak da toplumun sosyal iklimi içerisinde değerler ve normlar ile şekillendiğini ifade etmiştir (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 167).

Aileler, evrimsel psikoloji açısından da bakıldığında daha geniş aile olarak oluşmakta idi. Koruyucu yapı ve toplu yaşamlar hakimdi. Aile içindeki bireylerin bu kadar kalabalık yaşam sürdürmelerine rağmen, iş bölümü, çocuk sayısının fayda odaklı artırılması, gerek iş gücü haline gelmesi bakım yükünü hafifletmekteydi (Nirun, 1994, s. 34). Günümüzde ise bu açıdan da değişimler oluşmuştur. Geniş aileden, çekirdek aileye evrilme ile süreç başlamış, hatta tek ebeveynli aile sayılarında artış olmuş, küresel değişimlerin etki ettiği görülmüştür. Şuan ise dijital aile yapısına dönüşüm gerçekleşmektedir. Teknoloji ile birlikte iş yükü hacminde değişiklikler, zaman faktörünü algılama ve kullanma şeklinde değişim, algılanan ebeveynlik modelleri dahi değişim olmuştur.

Sayın'a göre; toplumun en temel taşı ailedir. Toplumu ise geleneksel ve teknolojik olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre ailenin, içerisinde var olduğu toplumun özelliklerini yansıttığını ifade etmiştir. Geleneksel aile yapısında, toplulukçu bir tutum benimsenmiş, birlikte eylem hakim olmuş fakat otorite figürüne uyumlanarak bu gerçekleşmiştir. Teknolojik toplumun özelliği ise, benmerkezci bir taraftan şekillenmektedir. Daha çok bilim, akıl yolu izlenmiş, bunu destekler nitelikte kurallar düzenlenmiştir. Daha demokratik bir tutum kabul edilmiş eşitlik ilkesi benimsenmiştir. Çekirdek aile yapısı da teknolojik toplumu temsil eder niteliktedir (Sayın, 1991).

Özkalp (2008), ailenin otorite figürüne ya da büyüklüğe göre sınıflandırıldığını belirtmektedir. Otoriteye göre sınıflandırıldığında, ebeveynler üzerinden gidilmektedir. Büyüklük olarak sınıflandırıldığında ise geniş ve çekirdek aile düşünülmektedir. Günümüzde ise çoğunlukla çekirdek aile yapısı hakim iken anne baba otoritesinden ziyade çocuk merkezli aileler oluşmaktadır.

Ailenin kuruluşunda etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, neslin devam etmesi, maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanması, cinsel ihtiyaçların karşılanması olarak yansıtılmaktadır (Gökçe, 1991). Geçmişten günümüze ise iki kişilik aileleri, aile olarak kabul etmeyip eksik hissettirildiği, çocuk dünyaya gelmesi ile birlikte aile olduğuna dair düşüncelerin yaygın olduğu bir bakış açısı hakimdir. Günümüzde ise çocuk dünyaya getirme süreci daha kontrollü ve planlı ilerlemekte olup, sunulabilecek imkanlar, sınırlılıklar, ebeveynlerin eğitim ve çalışma düzeninin göz önünde bulundurulması, maddi ve manevi hazırlık süreci çok daha etkilidir. Küreselleşen dünya ile birlikte istihdam alanında daha fazla yer alan kadın rolü ile de bağlantılı olarak annelik rolü farklı bir anlam kazanmıştır. Baba figürüne dair de değişimler söz konusu olmakla birlikte daha iş bölümü ve eşit paylaşım öne çıkmaktadır. Dijital platformlarda sıklıkla ebeveynlik rollerine ilişkin paylaşımlar yer almakta olup, aile yapısını şekillendiren bir başka faktör olarak değerlendirilmektedir.

İlkel toplumlardan bugüne cinsiyet faktörünün egemenliğine dair birçok tartışma oluşmuştur. Sayın (2011) anaerkil ya da ataerkil yapı ile ailenin şekillendiğini belirtmektedir. Toplumsal farklılıkların olmasının yanı sıra ailelerin ortak noktalarının türün devamı için evlilik ve çocuk sahibi olduğunu, bunun

içinde bulunulan toplum tarafından hep kabul gördüğünü ifade etmektedir. Günümüz aile yapısında hemen hemen daha dengeli bir profil oluşmaktadır. Daha duygu odaklı çalışmalar ile birlikte, evlilik öncesi danışmanlığın da bir parçası olduğu hazırlık süreci ve çocuk sahibi olmak fikrinin yalnızca türün devamı niteliğinde değil de dünyaya sağlıklı olarak yetiştirilebilen bir canlının kazandırılması aile ve çocuk fikrine bakışın da dönüşüm yaşadığı anlamına gelmektedir.

Kağıtçıbaşı (1994), çekirdek aile ve geleneksel aile tiplmesi özelinde aile üzerine çalışmıştır. Çekirdek aile yapısını, orta düzey, şehirde yaşamını sürdüren ve eğitimli bireyler oluştururken; geleneksel ailede kırsal alanda yaşamını sürdüren, eğitim düzeyi daha düşük, kırsalın kültürel dokusunu da yansıtan bir yapı söz konusudur.

Ailenin tarihsel sürecine bir başka bakış açısı kazandıran Güneş (2014), kadın ve erkek cinsiyeti ve evlilik birlikteliğinin oluşumunda etkili olan evlilik sözleşmesi üzerinden bir sınıflandırma oluşturmuştur. Evlilik; yaşanılan yer, eşin ait olduğu grup, otorite ile olan ilişkiler, eş sayısı ve soyun kökeni bağlamında değerlendirilmiştir. Eşler arasında yapılan bir sözleşme olmadığı durumları ise; beraber yaşamak, komün yaşam şekli, eşcinsel aile birlikteliği şeklinde sınıflandırmıştır. Kadınlar ve erkekler, kendi istekleri ile ilişkiye devamı tercih edebildikleri gibi ilişkinin sonlandırılmasını ve hatta tek ebeveyn olarak yaşamına devamı da tercih etmektedirler.

Erol ve Alaoğlu (2017)'nin yapmış olduğu boylamsal çalışmada, aile değişimi kuramı bağlamında üç prototip aile örüntüsü ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, "bağımlılık aile modeli", toplulukçu yapının daha hakim olduğu kırsal alanlarda yoğunlaşmış, tarımsal faaliyetler daha yaygındır. Modelde psikolojik ve ekonomik olarak bağımlı örüntü söz konusudur. Bu modele karşıt "bağımsızlık" örüntüsü, batı kültüründe şekillenmiş, kentleşme ile birlikte artış göstermiş, daha bireyci yaklaşımı yansıtan bir örüntüdür. Son örüntü ise, "psikolojik bağımlılık modeli"dir. Bu modelde ilk iki örüntünün birleşimi niteliğindedir. Toplum yapısındaki değişim ve gelişimler ile birlikte bağımlı yapıdan bağımsız örüntüye geçiş aşamasından ziyade ilişki ve döngüsel kültürü içermektedir. Ayrıca sosyoekonomik gelişim ön plana çıkmakta ve bunun yansıması olarak ekonomik bağımsızlıkla birlikte bağımlı örüntüden ayrılma

ancak diğ er yandan duygusal ve ilişkisel bağımlılığ ın sürdürüğüne işaret eden bulgular mevcuttur.

Yine aynı araştırma bulgularında, aile değış im modelinin çocuk sahibi olmak üzerine kıymetli çıkarımları bulunmaktadır. Geleneksel olarak bağımlılık aile modelinde, anne-babalar ekonomik gereksinimler ve yaşlılık evresi güvence olarak görülen çocuklara bağımlılık geliştirmektedir. Bu beklentinin karşılanması için de otoriteye itaate yatkın çocuklar yetiştirmek aile bağı ve bağımlılığ ını vurgulamak önem arz etmektedir. Özerk bir çocuğ un, istenmedik, bağımsızlık örüntüsünü benimseyerek kendi ihtiyaçlarını öncelemesi mümkün olduğı düşünölmekte ve ailenin ihtiyacını ön plana alması gerektiğı telkin edilmektedir. Fakat küreselleş me ve endüstriyel geliş im ile birlikte çocuk faktörü kazanç ya da güvence olmaktan çok ekonomik olarak giderlere yol açmaya başlamış tır. Ebeveynler için de güvence olarak farklı destekleyici kaynaklar oluşmuştur. Bu alternatif kaynaklar ile birlikte ebeveynler de ayrış ma sürecinde zorluk çekmemeye başlamış , çocuk için özerkliği destekleyici olması kolaylaş mış tır. Sonuç olarak ilişkisel bağı halen değı erli iken çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek için özerklik alanı açılmış tır. Yine de tam bireysel ayrışmaya göre yakın ilişkisel örüntünün daha fazla tercih edilmesinden dolayı ebeveyn kontrolü devam etmektedir. Bu süreçler sonucu ortaya çıkan benlik örüntüsü, bireyselliğı benimseyen aile örüntüsü ile beraber geleneksel aile örüntüsünün bağımlı yanını da alarak "özerk ilişkisel benliği" oluşturmaktadır (Erol ve Alaoğ lu, 2017).

Günümüzde ise çocuğ un ayrışması, özerklik algısı çok küçük yaşlarda oluşmaya başlamış , dijital kimlikler de bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Teknolojik gelişmeler perspektifinden bakıldığında da aile içerisinde bağımlı örüntü görülse dahi dijital alanda özerk bir benlik benimsenerek yansıtılmaktadır. Bağımlılık örüntüsünde büyüyen kuşaklar ile dijital doğan arasında anlamlı farklar oluşmuştur. Hatta bazı ebeveynler daha dünyaya gelmeden sanal platformlarda çocuğı ayrış tırarak ona özel dijital bir profil oluşturmaktadır. Çocuk ve ailenin yaşam döngüsünü, geliş im evrelerini arşivlerken aslında teşhir kültürünü de yaygınlaştırmaktadırlar. Özerkliğ e karşı güven ve güvensizlik üzerine de bağlantılı olarak düşünölm esi gerekmektedir. Bağımlılık örüntüsünde ebeveyn tarafından bırakılmayan çocukların yerini ebeveyn kontrolü ve varlığını pek hissedemediğı

alana doğuştan sahip olan çocuklar almaktadır. Bu yapısal değişim de hem bağlanma örüntüsünü bunun yanı sıra gelişimde büyük payı olan güven faktörünü etkilemektedir.

4.3.1. Geniş Aile

Geniş aile, genellikle üç kuşağın birlikte yaşaması, ekonomik ve psikolojik olarak bağımlılığın sürdüğü, otorite figürünün olduğu ve hiyerarşik yapılanmaya sahip aile tipidir (Eyce, 2000). Bu aile tipinde iş paylaşımı genellikle yaş, cinsiyet ve yetkinliğe göre ayrıştırılmaktadır. Geleneksel geniş ailede, kırsal kesimde yaşam, tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi, akrabalık ilişkilerinin yakın olması, genellikle erkekler ve hatta yaşlı erkeklerin daha çok söz sahibi olduğu bir yapı mevcuttur. Birkaç aile bir araya gelerek oluşmaları sebebiyle hanede bulunan kişi sayısı fazladır (Keskin, 2017).

Geleneksel geniş aile yapısı, yaşamın tercihlere dayalı hemen hemen her alanında etkisini göstermektedir. Evlilik yapılacak kişinin seçimi, seçildiği grup, yaşanılacak yer, evlilik kutlamasının nasıl yapılacağı, örf ve adetlerin uygulanması, bebek sahibi olunmasına ilişkin sorgulamalar hatta bebeğin cinsiyeti, ismi konusunda yorumların yapılması gibi birçok konuda geleneksel ailenin örüntüsü hissedilir. Çocuklara yüklenen anlamlar ise genellikle, soyun devamı niteliğinde, yaşlılık süreci düşünüldüğünde garantör, iş kolu olarak bedensel işlerin yoğunlukta olması ile iş gücü olarak şekillenmektedir (Ünal, 2003).

Geleneksel dokusu ile şekillenen geniş ailede, bütün olmak, bireyselleşmeden topluluk kültürünü benimsemek ve ebeveyn-çocuk bağımlılığını pekiştirmek, biz hissini var olması, otorite figürüne saygı ve iletişimin sığ düzeyde kalması, duygu odaklı eylemlerden ziyade sorunluluk ve alışkanlıkların zorluk içinde de olsa sürdürülmesi çok yaygın görülen kalıplardandır (Bayer, 2013).

4.3.2. Çekirdek Aile

Çekirdek aile, genellikle iki nesli kapsayacak şekilde anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Geniş aile yapısından ayrışarak çekirdek aile yapısı oluşmaktadır. Ancak geniş aile ile bağ sürmektedir. Endüstrileşme ile birlikte ise, kadın istihdamının sağlanması, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, eğitim düzeyinin yükselmesi, kente göçün olması, teknoloji ile birlikte dünya ile ilişkilerin

ulaşılabilir hale gelmesi gibi birçok faktör çekirdek ailenin daha da klmesi, iki kişilik ya da anne, baba ve ocuk olarak oluşmasına sebep olmuştur.

Modern ekirdek aile tipolojisi ise, gelişmiş ve gelişmekte olan toplum yapısının bir parçasıdır. Bu aile tipi ekonomik ve coğrafı olarak esnek bir yapıda olup yer değişiklikleri ya da başka konularda da değişimi kolaylaştırmıştır. Bu esnek yapıyı aile bireylerinin eğitim, kültürel yapısı, statüsel özellikleri ile kazanmaktadırlar (Keskin, 2017). Geniş ailedeki üretkenlik burada sanayileşme ile birlikte bireysel alanlarda aktif çalışmaya dönüşmüştür. Bununla birlikte tüketim kültürü de değişiklik göstermiş, ihtiyaın ötesinde yaygın hale gelmeye başlamıştır (Eşsizoglu, 2012). Üretim ve tüketim kültürü artık ev ortamından çıkmış olup, sanayileşmiş toplum yapısına uygun hale gelmiştir (Canatan, 2011). Geniş ailedeki üretim, bakım, eğitim gibi hizmetler çekirdek aile ile birlikte kurumlara devredilmiştir (Kongar, 1990). Günümüzdeki ekirdek aile örüntüsünde de benzer durumlar söz konusudur. Dijitale geçişle birlikte uzaktan ebeveynlik dahi yaygınlaşmış, kurumlara devredilen bakım, uzaktan takip ile ebeveynlik rolü kapsamına dahil olmuştur (Yıldırım E., 2011). Çalışma şekli de bu durumun bir parçası olmaktadır. Ailedeki her iki bireyde çalışma yaşamına dahil olması ile birlikte, tüketim oranları artarken, eşlerin birbirine ya da eve karşı sorumlulukları da paylaşılmış hatta dijital dünya ile birlikte nnc bir varlık olan robotlar aile sisteminde dahil olmuştur.

Sanayi toplumunu aile sistemine iş yerinin evden ayrılması şeklinde bir katkısı oluşmuştur (Yıldırım E., 2016). Kırsal ve toplulukçu yapıyı yansıtan geniş ailenin bireyselleşmesi ve ayrışması ile birlikte çekirdek aile ya da modern çekirdek aileye evrilen aile yapısı gelişim ve değişime devam ederken dijitalleşme ile birlikte iş ve ev döngüsünde gerilemeye gittiği gözlemlenmektedir. şöyle ki özellikle COVID-19 süreci ile uzaktan çalışma ve uzaktan eğitim uygulamasının artış gösterdiği, iş ve ev kavramını sanayileşme ile birlikte ayrıştırmışken evlerin de kurumsal kimliklere bürünüp, çalışma ortamı haline ya da eğitim kurumu haline dönüşmesi gözden kaçırılmamalıdır. Toplumsal değişim aile yapısında da farklılıklara sebep olurken çekirdek aileden geniş aileye tam bir geçiş olmasa da yakınlaşma ile birlikte bir dönüşüm oluşmaktadır. Pandemi dönemi, siteler, apartman dairelerinde yaşamını sürdüren birçok hizmet alanında yer alan bireyin hanelerine

dönüşü ya da hibrit sisteme geçmesi ile aile revizyonu da gerçekleşmiştir. Müstakil evlere ya da şehirden uzak kırsal alanlara, kendi kök ailesinin sistemine tekrar dahil olma gibi regresif davranışlar yaşanmıştır. Bireyler kendilerini tehlikede hissettiğinde ya da psikolojik, duygusal zorlantılar yaşadığında regresyon(gerileme) davranışı göstermektedir. Aile sisteminin de regresyonu mümkündür. Dünya olarak yaşanan COVID-19 pandemisi elbette ki aile sisteminde bir dönüşüme sebep olmuştur. Kök aile ile bağıını koparmayan çekirdek aile, yer değiştirme esnekliğini kriz dönemlerinde de kullanmaktadır. Evlerin iş yeri(home office), eğitim kurumu, spor salonu, restoran haline gelmesi ve tüm bu eylemlerin dışarı çıkılmadığı için bireylerle paylaşma ihtiyacının dijital kimlikler oluşturularak sağlanması bir dönüşümün göstergesidir. Tüm bunlar aile sisteminin üretim ve tüketim anlayışı, alan arayışı, ihtiyaç analizi, sorun çözme mekanizmaları ve sosyalleşme örüntülerinde etkiye sebep olmuştur.

Persons sanayi toplumu içerisinde görülen çekirdek ailenin sosyalleşme, akraba ilişkilerinin oluşumunun zorunluluktan ziyade tercihen kurulduğunu ifade etmiş ve bu durumu sosyal evrim teorisi ile açıklamıştır (Akt., Ecevit, 1993). Çekirdek aile aynı zamanda kentleşmiş aile olarak da anılmaktadır. Ailedeki birey sayısının azalması yaşanmıştır. Dolayısıyla işlevsel olarak da ailede daralmalar mevcuttur. Kadın ve erkek rollerinin çok keskin ayrışmaları olmaması, otorite figürünün babaya yüklenmemesi, kurumsal ve profesyonel ilişkilerin de bireylerin hayatlarına dahil olması, hanede bir dengenin oluşması da aile dönüşümünün içinde yer almaktadır (Çağan, 2011).

Son olarak geniş aile ile çekirdek ailede çocuğa bakış açısında da değişimler yaşanmıştır. Geniş ailede çocuk sayısının fazla olması, iş gücü olarak düşünülmesi, geleceğe yatırım veya bir garantör olarak görülmesi, üretim de aktif ol oynadığı düşünülmesi hakimken çekirdek ailede çocuklar iş gücünden çekilmiş, çocuk sahibi olmak istedik ve planlı şekilde olmaya başlamış, çocuk sayısında düşüşler yaşanmış, çocuğun bakımı, eğitimi ekonomik bir gider olarak haneye yansımış, geniş ailedeki büyükanne, büyükbaba figürü yerini kreşler veya bakıcılara bırakmıştır (Akt., Çağan, 2011).

Yukarıda bahsedilen geleneksel geniş aile ve çekirdek aile örüntülerinin değişimlerinin yanı sıra 2021 yılında yayınlanan TÜİK verilerinde kadının çalışma

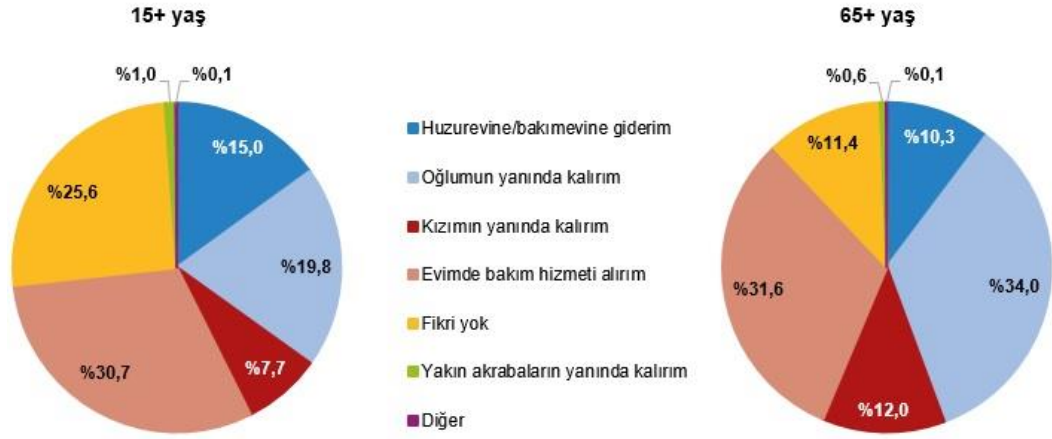
hayatına dahil olmasına karşı bakış açısı olumlu yönde seyretmiş, daha önce geleneksel aile yapısında çocukların garantör olarak görülüp, yaşlanınca kendisine bakım sağlamasının beklenmesi ve buna yönelik telkinler karşılık bularak oranlara yansımıştır.

Şekil 4.1. Kadınların Çalışması ile ilgili algılar (TÜİK, 2021)

Yapılan çalışmada %82,6 oranında kadınların çalışma hayatı ve sosyal yaşantıya katkısı kıymetli bulunmuş fakat iş ortamındaki mahremiyet algısı da yadsınamayacak kadar yüksek oranda (%73,4) seyretmiş öte yandan aile geçimi için zorunlu değilse kadının çalışmasına gerek olmadığına yönelik %69,8'lik bir oran söz konusudur. Bu durum kadının çalışma hayatında gerekliliğe yönelik farklı perspektiflerden bakılması gerektiği düşüncesini oluşturmuş ve kadın için korunaklı bir alanın olması düşüncesi kadın figürünün yine çalışma alanı ile ilgili sınırlı bir yapının olduğuna dair geleneksel şemaların devamlılığı olarak yorumlanmaktadır.

Ailelerin çocuğa bakış açısı ile ilgili görüşleri üzerinde durulmuş ve bireylerin %83,1'i çocukların anne ve babasına yaşlılıklarında bakması gerektiğini düşünmüştür. Geleneksel geniş ailede olağan karşılanan bu durum, çekirdek ailenin de aile bağlarından kopmadığını, ayrışsa dahi ebeveynleri için bakım sağlayabilecek imkanları göz önünde bulundurduğunun yansıması olarak düşünülmektedir. Bunun yanı sıra kişilerin %30,7'si yaşlılık döneminde evde bakım hizmeti olarak yaşamayı tercih ettiğini belirtmiştir. Huzurevi/bakımevi tercih oranı ise %15'tir. Yine Türk aile yapısının getirdiği geleneksel örüntü ve geniş aileyi kabul somut olarak veri haline gelmektedir.

Şekil 4.2. Bireylerin kendine bakamayacak kadar yaşlandığındaki yaşam tercihi oranı (TÜİK, 2021)

Günümüz aile yapısı çekirdek aile örüntüsüne çok benzer seyretmekte olup bunlara ek olarak günümüzde çekirdek aile yapısına ek olarak şekillenen dijital aile ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

4.3.3. Tek Ebeveynli Aile

Tek ebeveynli aileler, herhangi bir sebep sonucu anne babanın ayrılması ve çocukların anne ya da babadan biriyle yaşadığı ve o ebeveynin çocuğun bakımından sorumlu olduğu aile tipidir (Gladding, 2012: 75). Bu ailelerin oluşmasında etkili olan faktörler; boşanma, terk edilme, eşlerden birinin ölümü/kaybı, hiç evlenmeden çocuk sahibi olmak şeklinde sıralanabilir (Gladding, 2012: 76 ve Kapız, 2002: 128). Bununla birlikte evlilik olgusunun getirmiş olduğu görev ve sorumluluklardan eşlerden birinin dahi uzaklaşması tek ebeveynli aileyi meydana getiren başka bir faktördür (Yıldırım, 2013: 79).

1970'li yıllardan itibaren, çift ebeveynli ailelerin sayısı azalırken, tek ebeveynli aile oluşumunda bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında iki faktör etkili olmuştur. İlki "boşanma" oranlarının giderek artmasının yanı sıra kadınların iş gücüne çeşitli departmanlarda katılması ile birlikte kendi yaşamlarını ve çocuklarının yaşamlarını sürdürebilecek şekilde ekonomik gelir elde etmelerine imkan sağlamıştır. Bu bir yandan kadını güçlü kılarken bir yandan da boşanma oranlarında artışa sebep olmuştur. Boşanma sonrasında parçalanmış aile

yapısı da tek ebeveynli aileyi oluşturmuştur. İkinci faktör ise; hiç evlenmeyi tercih etmemiş ancak anne olmuş kadınların sayısındaki artıştır (Kapız, 2002: 127).

Tek ebeveynli aile yapısının yalnızca günümüze özgü olmadığını, tarihsel süreçte bu aile yapısının var olduğunu ileri süren araştırmacılar da mevcuttur. Kain (1990)'a göre; geçmiş dönemde ortalama insan ömrünün günümüze kıyasla daha kısa olması sebebiyle, boşanmalardan ziyade ebeveynlerden birinin ölümü ile ortaya çıkan tek ebeveynli ailelere, iki ebeveynli ailelere oranla daha sık rastlandığı ortaya çıkmıştır. Ölüm dışında, ebeveynlerin birlikteliğini tehdit eden zorunlu göç, savaşlar, kıtlık dönemleri, açlık gibi faktörler de anne, baba ve çocuklardan meydana gelen aile yapısı dışında farklı aile yapılarının da ortaya çıkmasında, şekillenmesinde etkilidir. Bu nedenle ailenin şekil değiştirmesi ve küçülmesini yalnızca endüstrileşme, modernleşme gibi sebeplerle açıklamak yeterli kalmamaktadır (ASEGEM, 2011: 19-20). Günümüzde ise dijital ortamda tanışarak evlilik birlikteliği kurmanın yanı sıra boşanma oranlarına da yansıyan sebepler arasında insanların daha çok sosyal medya kullanımı, birçok kişi ile aile birliğini tehdit edecek ya da sadakat yükümlülüğüne aykırı olarak etkileşime geçebilmesi, bireylerin manipülasyona açık hale gelmesi gibi sebepler de yer almaktadır. Bu gibi durumların mahkemeye de taşınması ile hukuk sisteminde de boşanma sebepleri arasında yeni bir tanımlamanın ihtiyacını gündeme getirmiştir (Yener, 2021).

1970'li yıllara kadar günümüze göre tek ebeveynli aileler biraz daha farklı bir yaklaşım ile değerlendiriliyordu; olmaması gereken, toplumsal olarak bir bozukluk, eksiklik ve sapma olarak gören farklı yaklaşımlar mevcuttu. Bu dönemde artış gösteren suç oranlarını tek ebeveynli aile yapısından kaynaklı olduğu düşünülmekte, çocukların okul başarısını da olumsuz olarak etkileyen bir faktör olarak görülmekte olup dolayısıyla da ortaya çıkan bu aile yapısını engellemeye ve oranını azaltmaya yönelik politikalar izlenmiştir. 1970'li yıllardan sonra ise; tek ebeveynli aile türünü bir farklılık olarak değerlendiren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemden sonra devam eden çalışmalarda bu aile yapısının aile üyelerine ve aile üyelerinin ilişki örüntülerine etkileri, tek ebeveynli ailelerin yaşamış oldukları sorunlar, zorluklar ve bunlarla baş etme becerileri ile ilgili konulara yönelerek incelenmiştir. Ancak halen 1970'lerden sonra da tek ebeveynli aile tipini, toplumsal olarak normalin dışı ve bir sapma olarak gören çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar çerçevesinde, oranı

artarak oluşan tek ebeveynli aile yapısının çocuklar üzerinde oluşturduğu sorunlar da incelenmiştir (ASAGEM, 2011: 20).

Boylu ve ztop (2013)'e göre; tek ebeveynli aile oluşumunda anne ya da babanın, ebeveyn konumunda tek başına kaldığı ve ocuk bakımından sorumlu olduğu bir yapı mevcuttur. Tek ebeveynli ailelerde en sık rastlanan oluşum Şekilleri; boşanma, ölüm ve tercih sonucunda oluşan aile yapılanmalarıdır. Tek ebeveynli ailelerin oluşumları çeşitli olmakla beraber sorunları da çok yönlü ve karmaşıklaşmaktadır. Bu sorunlar arasında başta ekonomik yetersizlikler ve onunla da bağlantılı olarak gelişen sosyal hayat ile ilgili sorunlar, tek başına ebeveynliğin zorlayıcı yanları, ocuk bakımı ve gelişimine destek eksikliği, ev ile ilgili faaliyetlere yetişememek, sorumlulukların yürütülmesinde aksamalarve zamanı etkin kullanımda sorunlar gibi çeşitlenmektedir.

Tek ebeveynli ailelerde diğer oluşumlardan biri de evlat edinmedir. Ayrıca planlanmamış gebelikler sonucu hamilelik nedeniyle bazı bireylerin tek ebeveynli aile kurmayı tercih etmelerine rağmen bu genellikle planlanmamış bir süreçtir. Oluşumunun eşitlilik göstermesi ile birlikte aileyi oluşturan kişi sayısı, aile üyelerinin kök aile yapıları ve kaynakları, bu aile yapısının birey ve aile yaşam döngülerinin hangi aşamasında ortaya çıktığına bağlı olarak tek ebeveynli ailenin standardize edebileceğimiz bir prototipi yoktur (Gladding, 2012: 75).

Kain (1990), geçmişte ortalama insan ömrünün bazı standartların etkisinden dolayı bugüne göre daha kısa olmasından kaynaklı ebeveynlerden birinin ölümü sonrası tek ebeveynli aile yapısının oldukça sık, hatta iki ebeveynli ailelere göre daha da sık rastlanan bir yapı olduğunu ileri sürmektedir. Sadece ebeveynlerden birisinin ölümü ile de değil bununla birlikte ebeveynlerin bir arada dahi olsa aile yapısını tehdit eden; zorunlu gler, savaşlar, kıtlık gibi diğer nedenlerle birlikte tek ebeveynli aile yapısının yeni bir olgu olmadığını tarih boyunca var olduğunu vurgulamaktadır (Akt., Boylu ve ztop, 2013).

Özellikle batı toplumlarında ailenin yaşadığı değişim ve çözülmeler, babasız oluşan aile ve taşıyıcı anne gibi yeni nitelermelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İkinici Dünya Savaşı yıllarında birçok aileden babalarınsavaşa katılımı sonucu çoğu aile tek ebeveynli aile oluşumunu bir süre yaşamış olup babaların çocukların çocukları ile temasının bir dönem olmadığı görülmüştür. Savaş sonrasında ise yoğun

bir iş yaşantısına dahil olup toplumsal döngüye katılım sağlamaları gerekmektedir ve bu da çocukları ile geçireceği zaman diliminden ödün vermek demektir. Bu süreçte anneler daha çok çocuklar ile ilgilenmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı batı toplumlarında 1930-1970'li yıllar aralığı "babasız yıllar" olarak adlandırılmıştır (Wilson, 2002: 3). Babasızlık kavramı, değişen toplumsal yapıda boşanma oranlarının artışının getirdikleri ile birlikte farklı anlamlara bürünmeye başlamıştır. Genel anlamda ise; eşten boşanma ya da evden ayrılma sonucunda çocukları ile olan ilişkileri sürdürememesi anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2013: 79).

Tek ebeveynli ailelerin çok çeşitli oluşumları olmasının yanı sıra yaşam standartları da şekillenmektedir. Kimi bireyler birçok zorluk içerisinde tek ebeveynli yapılanmaya gitmekte ya da gitmek zorunda kalmakta, kimi bireylerde bunu daha az hasar ve sorun ile atlatarak imkanları dahilinde daha çabuk aile düzenini kurabilmektedir. Kimileri de elbette ki çeşitli zorluk faktörlerini göze alarak tercihi sebebi bu aile tipini oluşturmaktadır. Ayrıca beklenmedik olaylar sonrası da oluşumlar mevcuttur. Bazen bireyin ruh sağlığı ve çocuğun travmatik yaşamlardan korunması için tek ebeveyn ile devam etmek çok daha sağlıklı olmaktadır. Yaşanılan ya da yaşanılacak zorluklar, birliktelik içerisinde yaşanılan problemlerden çok da küçük kalmaya bile başlayabilir. Özellikle, şiddet, istismar, ihmal durumları göz ardı edilmemelidir.

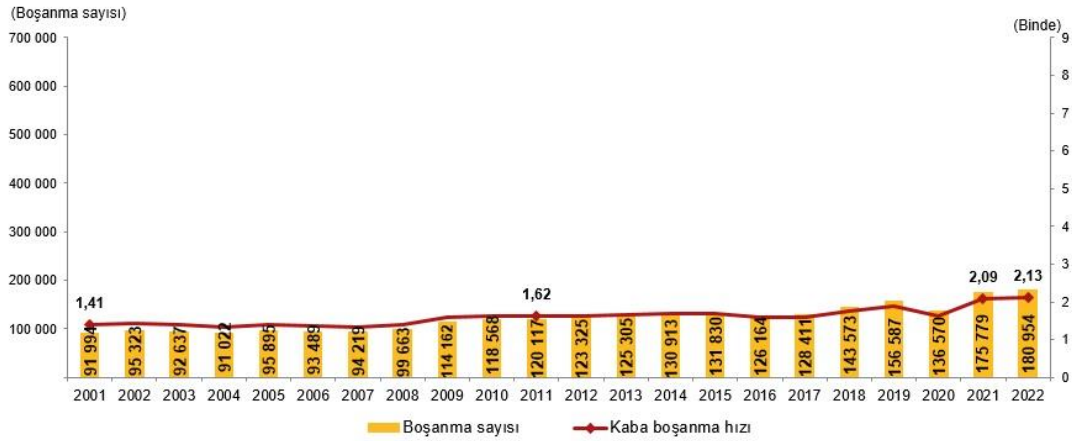
Aynı zamanda günümüzde biyolojik ve evlatlık çocukları olan eşcinsel tek ebeveynler vardır ve sayıları tek ebeveyn anne olan ailelere oranla az da olsa babaların da çocukları için ebeveynlik ve davranışsal sorunlar yaşadığı ve tek başına çözemediği dönemler olabilmektedir (Kaya, 2017). Ayrıca tek ebeveynli aile oluşumunda, tek ebeveyni baba olan aile sayısı oldukça azdır. Çelişkili ve çeşitli nedenler olduğu düşünülmeyle birlikte, temel bakım veren olarak anneye atfedilen rol ve sorumluluklar da bu dengesizlik durumu ile kendini göstermiştir.

4.3.3.1. Boşanma

En sık rastlanan tek ebeveynli aile oluşumu boşanma sonucu ortaya çıkan ailelerdir (Gladding, 2012: 76). Boşanmada etkili olan faktörler sadakatsizlikten anlaşmazlıklara kadar uzanan bir çeşitlilik göstermekle birlikte nedeni her ne olursa olsun, boşanma olayı ailenin oluşum şeklini ve tanımlamasını değiştirmesine rağmen aile yaşamını sona erdirmez. Bununla birlikte boşanma sadece aile sisteminde

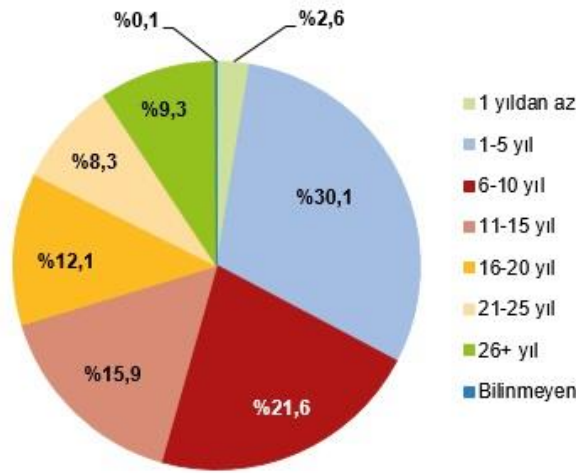
uyumsuz olan bireylerin ayrılması değil, döngüsel bir yapı olması sebebi ile sistemdeki tüm yapının değişmesi ve sisteme dahil tüm bireyleri etkilemesi söz konusudur. Boşanma yolu ile oluşan tek ebeveynli ailelerin genel olarak özellikle ilk üç senesi adaptasyon için en zor ve stresli zamanlardır, bu dönemde boşanma sonrası velayeti alan ebeveynler için stresör olarak tanımlanan durum ekonomik kaynakların ve sosyal ilişkilerin yeniden yapılandırılmak durumunda kalınmasıdır (Akt., Boylu ve Öztop, 2013). Velayet verilen ebeveynin başarılı bir koruyucu rolünü üstlenmesi için en önemli faktör, ebeveynin özgüveninin yenilenmesidir. Velayeti almayan diğer ebeveynde ise strese sebep olan faktör; uzak kalan ebeveyn olarak çocukla iletişimi onarma ve sosyal alanların yeniden yapılandırılması için alternatif yollar aramaya devam etme çabasıdır (Gladding, 2012).

Tüm dünyada ve ülkemizde boşanma oranlarının hızla arttığı veriler doğrultusunda bilinmektedir. 24 Şubat 2023 tarihinde yayımlanan TÜİK verilerine bakıldığında geçtiğimiz yıla oranla kaba boşanma hızı binde 2,13 artış göstererek boşanan çiftler sayısı 2021 yılında 175 bin 779 iken 2022 yılında 180 bin 954 olmuştur (TÜİK, 2022). Aşağıdaki grafikte veriler sunulmaktadır.

Şekil 4.3. Boşanma sayısı ve boşanma hızı (TÜİK, 2022)

Yine TÜİK 2022 verilerine göre; boşanmaların %32,7'si evliliğin ilk beş yılı içerisinde, %21,6'sı ise 6-10 yıl arasında gerçekleşmektedir.

Şekil 4.4. Evlilik süresine göre boşanmaların oranları (TÜİK, 2022)

2019 yılında daha detaylı verilen verilere göre; evlenme oranı %2,3 azalmış, boşanma oranı ise %0,8 oranında artmıştır ve çocuk velayetleri %76 oranında anneye, %24 oranında babaya verilmektedir (TÜİK, 2019). 2023 yılında yayınlanan TÜİK verilerinde ise boşanma olaylarından 180 bin 592 çocuk etkilenmiş, kesinleşen boşanma davaları sonucu 2022 yılında 180 bin 954 çift boşanırken 180 bin 592 çocuk velayete verildi. Boşanma davaları sonucu çocukların velayetleri büyük oranda anneye verildiği görülmüştür. Çocukların %75,7'si anneye, %24,3'ü babaya verilmiştir (TÜİK, 2022). Bu bağlamda boşanmaların yarattığı en kritik sorun alanlarından birisi, çocukların sorumluluğu ve bakımının tek ebeveyn tarafından yerine getirilmeye çalışılması ya da ebeveynlerden hiçbirinin sorumluluk almıyor olması şeklinde görülmektedir. Bu durumun yaygınlığı modernize olmaya çalışan toplumun karakteristik özelliği haline gelmeye başlamıştır (Demir ve Çelebi, 2017).

Türkiye'de ve birçok ülkede boşanmalarda velayetin yüksek oranda anneye verilmesi tek ebeveynli ailelerin yapısının sıklıkla anne ve çocuklardan oluşmasında etkili olmaktadır. Ailede diğer ebeveynin yokluğu ile birlikte ailede tek ebeveyn olarak kalan bireyin, diğer ebeveynin de görevlerini üzerine alması; sosyal, ekonomik, bilişsel ve psikolojik yükünü artırmaktadır. Tek ebeveynli aile yapısının git gide artmaya başlaması ile birlikte yaşanan güçlükleri ve sorunları aşmayı ya da en az hasar ile atlatmayı hedefleyen sosyal politika önerilerini getiren literatür çalışmaları alanyazında yer tutmaya başlamıştır (Akt., Demir ve Çelebi, 2017).

4.3.3.2. Ölüm/kayıp

Herhangi bir ebeveynin ölümü sonrası oluşan tek ebeveynli ailelerde, ölüm ailenin yaşamı ve bireyleri üzerinde bütünsel bir etkiye sahip oluyor. Bu bağlamda, ailedeki rol ve sorumluluklar değişime uğramakla birlikte çoğunlukla da artarak şekilleniyor. Aile yeniden kurulma ve yapılanma aşamasına girmeye başlıyor. Aile yaşam döngüsünde farklı bir aşamaya gelmiş oluyor ve bir kriz ya da kırılma dönemi ile baş etmeye çalışabilmektedir.

Aile de bir ölüm/kayıp sonrası oluşan tek ebeveynli ailelerin gelişim/değişim süreci üç aşamada ele alınabilir. Birinci aşaması yas tutmadır. Bu aşamada elbette ki zaman gerekmektedir. Yas tutma sürecinde, aile üyelerinin ölen aile üyesi ile ilgili olumlu, olumsuz duygularının açığa çıkarılması ve ifade edilebilir hale gelmesi aile için önemli bir noktadır, çünkü ölüm bireylerin hissetmiş oldukları ilişkiye değil yaşama son veren bir olgudur. Bu tarz duygusal katarsisler, ikinci aşama olan yeniden uyum sürecine geçmeyi mümkün ve daha kolay kılmaktadır. Yeniden uyum aşamasında ailenin diğer üyelerinin görev ve sorumluluk paylaşımı ile ilgili yeniden çerçevelemeyi, bunlara adapte olma sürecini vevfat eden aile üyesinin yerine getirmiş olduğu görevlerin paylaşımını da içermektedir. Ancak kimsenin rol kargaşası yaşamadan kendi alt sisteminin yüklediği rol ile devam ettiği sürece sistemin döngüsü başarılı olarak işlemektedir. Bu aşama tamamlandığında aile, son aşama olan kendini yenileme ve başarma sürecine geçebilmektedir. Bu aşamada her aile üyesi ve aile bütünü, ailenin gelişimi için işbirliği içerisinde yeni imkan ve olanaklar bulmaya odaklanabilmektedir (Akt., Gladding, 2012: 79).

4.3.3.3. Tercih sebebi

Tercih sebebi oluşum gösteren tek ebeveynli aile üç durumda gerçekleşebilir: 1) kasten evlilik sonrası çocuk sahibi olma, 2) yanlışlıkla/istenmeyen bir evlilik sonrası hamile kalma ve sonrasında çocuğu dünyaya getirmeye karar vermek, 3) bekar yetişkinlerin evlat edinmesi. Bu tip oluşum gösteren tek ebeveynli ailelerde, çocuk aile döngüsüne katılmadan önce ebeveynin kendisini bu sürece hazırlamak için zamanı vardır (Gladding, 2012: 82).

4.3.3.4. Evli bir çift gibi birlikte yaşama olgusu (cohabitation)

Evli bir çift gibi yaşama olgusunun eski bir tarihsel geçmişi olduğu söylenebilir. Birçok toplumda modern anlamda "cohabitation" kavramının temelleri 19. yüzyıla hatta daha öncesine 16. yüzyıllara dayanmaktadır. Burada unutulmaması gereken husus, her toplumun içinde bulunduğu kültürel altyapı ve "değerlerin" farklı oluşudur. Bu sebeple cohabitation olgusunun, flört sürecinin son aşaması ya da evlilik öncesi sürecin bir parçası olduğu gibi net bir kategorize edip cevap vermek oldukça zordur (Coşan, 2018). Bu çerçevede cohabitation olgusunun ortaya çıkma sebebinin ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılaşması normaldir. Ancak burada unutulmaması gereken husus "cohabitation" oranlarının ciddi düzeyde artış gösteriyor olması ve bu durumun yanısıra da çeşitli problemlerin geliyor olmasıdır (Coşan, 2018). Bu bağlamda bakıldığında cohabitation şeklinde yaşamını sürdüren çiftlerin artış göstermesi; karşılıklı olarak ekonomik, sosyal, psikolojik yaptırım ve paylaşımları minimize etme mantığına dayanmaktadır. Bu açıdan da bireylerin temelde ilişkilerini; minimum sorumluluk-maksimum hak temelli bir yaklaşım ile inşa ediyor olmalarıyla doğrudan ilintilidir (Coşan, 2018). 1990'lı yılların beraberinde getirdiği kentleşme, sanayileşme ve modernleşmenin artışı; evlilik, ebeveynlik, aile kavramlarında farklı faktörlerinde etkileri ile de zedelenmelerin oluşmasına sebep olmuştur. Aile içi şiddetin artışı, nikahsız beraber yaşama (cohabitation), eşcinsel evlilikler ve tek ebeveynli ailelerdeki artış beraberinde de sorunların çeşitlenerek artması durumu hız kazanmıştır (Çavlin, 2014, s. 20).

Yukarıda bahsedilen birlikte yaşama olgusu da tam olarak bir tanımlamaya gidilemeyen, bir aile yapısı içerisine dahil edilemeyen, bir kolu tek ebeveynli aile yapısına bir kolu da çekirdek aile yapısına girmekle birlikte gündeme gelen ve özellikle genç-yetişkin grupta hızla artış gösteren bir yapıdır. Bu artışın sosyokültürel olarak birçok sebebi olabilir. Ancak bir sebebigünümüzde teknoloji ile birlikte dijital kimlik oluşumu sonucu dijital yollarla kurulan ve sürdürülen birliktelikler olduğu ön görülmektedir.

Bu bölümde incelenen çalışmalar aile üzerine yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan tanımlamaları, aile türlerini ve bunların toplumsal yapıya yansımalarını içermektedir. Çalışmanın odaklandığı Dijital aile kavramı aile türleri içerisinde tanımlanmaması sebebiyle dijital ve sanal kimliklerin etkisi sonucu oluştuğu

görüldüğünden bir sonraki bölümde dijital aile örnekleri, dijital ailenin tutum ve davranış analizleri şeklinde incelenmiştir. Literatüre dijital ve sanal kimliklerin varlığı sonucu oluşan dijital aile kavramı ile katkı sunulması amaçlanmaktadır.

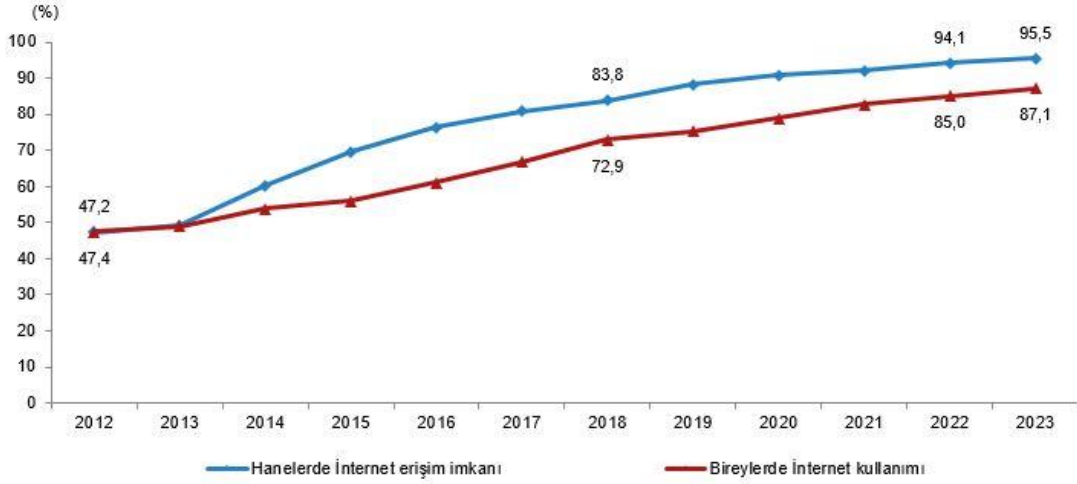
5. DİJİTAL VE SANAL KİMLİKLERİN AİLE ÜZERİNE ETKİLERİ

5.1. Dijital Çağda Aile

Dijital kavramı 2009 yılında TDK tarafından sayısal verilerin ekran üzerinde görüntülenmesi olarak tanımlanmıştır. Günümüzde ise disiplinlerarası bir yapıda ele alınmakta olup; dijital dünya, dijital nesil, dijital çağ, sanal gerçeklik gibi kavramlarla karşımıza çıkmaktadır (Manap, 2019).

Dijitallik, uzunca bir dönem birçok araç gereç için kullanılmış fakat günümüzde insan yaşamındaki birtakım tanımlamalar için kullanılmaya başlamıştır. İnsan yaşamının hayatını kolaylaştırıcı çoğu uygulamanın içinde yer alırken, insanlara da dijital ve sanal kimlikler kazandırmaktadır. Dijital ve sanal kimlikler de bir araya gelerek toplumun temel taşı olan aile üzerine oluşumlar ve etkiler meydana getirmektedir. Dijitalleşme sonucu, günlük ihtiyaçları giderme, iletişim, alışveriş, sosyal faaliyetler oluşturma, dünya geneli iletişim ağı kurma, çeşitli kimlikler ile tanışma, bilgiye ulaşım, paylaşımlarda bulunma gibi sınırsız olanaklara sahip olunmuştur (Muslu ve Bolışık, 2009). Elbette ki bu imkanların kullanımı doğrultusunda bireye ve çevresine olumlu, olumsuz birçok sonuç doğurmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bu sonuçlardan etkilenmesi en muhtemel birim olan "aile" figürünün dijital çağdan, dijital ve sanal kimliklerden etkilenmesi üzerinde durulacaktır.

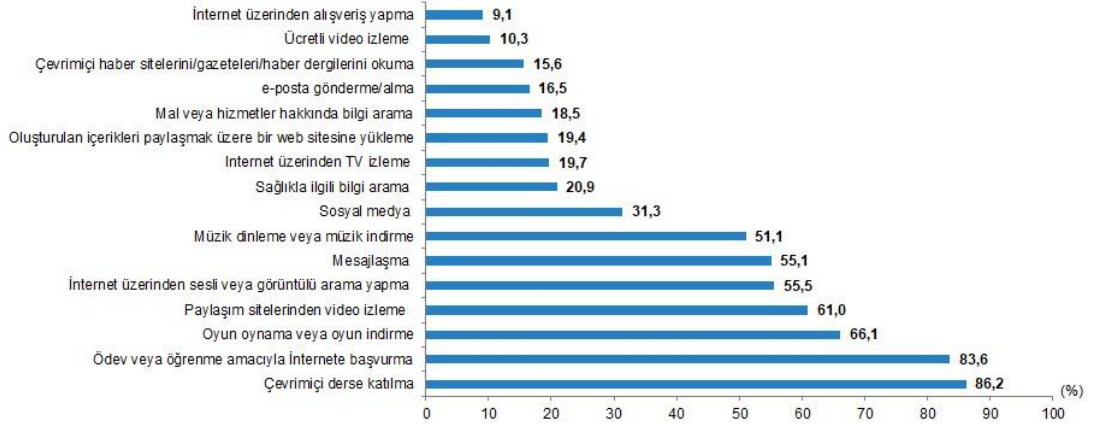
Günümüz dünyasında yalnızca yetişkinler için değil, farklı yaş grupları içerisinde yer alan bireylerin de teknolojiyi dolayısıyla dijitalliği kullandığı bilinmektedir. 29 Ağustos 2023 TÜİK Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerine göre; internete erişim imkanı olan hane oranı bir önceki yıla göre 1,4 artarak %95,5 oldu ve internet kullanan bireylerin oranı ise 16-75 yaş grubundaki bireylerde 2022 yılında %85,0 iken 2023 yılında %87,1 olmuştur (TÜİK, 2023).

Şekil 5.1. Hanelerde internet erişim imkanı ve bireylerde internet kullanımı, (TÜİK, 2023)

Covid-19 Pandemisi ile birlikte, internete erişim zorunlu hale gelmiştir. Özellikle ailelerin evden çalışması, evlerin uzaktan eğitim ile birlikte okula dönüşmesi, çocukların ders esnasında odaklanmasını sağlamanın güçleşmesi ve derse katılım yerine dijital platformlar ya da online oyunlarda geçirilen zamanın artması, dijital kimliklerin oluşumunda yaş aralığını düşürmüş dijital alanda geçirilen zamanı artırmıştır.

TÜİK, Aralık 2021 Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonucunda daha somut veriler elde edilmiş olup; 6-15 yaş grubu ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Çocuklarla ilk bilişim teknolojileri hakkında yapılan çalışma 2013 yılında yapılmıştır. Çalışma çocukların dijital araçları, dijital oyunları ve sosyal medyayı kullanımı konusunda 2021 yılında yenilenmiştir. 2021 verilerine göre; 6-15 yaş grubu çocukların internet kullanımı 2013 yılında %50,8 iken, 2021 yılında %83,9'a yükselmiştir (TÜİK, 2021).

Şekil 5.2. Düzenli internet kullanan çocukların internet kullanım amaçları (TÜİK, 2021)

Düzenli internet kullanan 6-15 yaş grubu çocukların internette en fazla yürüttüğü faaliyet %86,2 ile çevrimiçi derslere katılım olmuş, %66,1 günümüz problemlerinde oyun oynama ve indirmeyi oluşturmuştur. Aile içinde oyun bağımlılığı çalışmalarının sıklıkla araştırıldığı gibi DEHB(Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite) oranlarının artmasında büyük bir etken olan, kısa videoların hızlı bir şekilde izlenmesi %61,0 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus çok büyük bir etki olarak görülmesi de ailelerin birçoğunun günümüzde yaygın olarak uğraştığı bir sorun olan DEHB üzerine etkileri mevcuttur. Beyin internet üzerinde erişilen hızlı akışa adapte olarak, sürekli maruz bırakıldığında normal hız ivmesini kaybetmektedir. Dolayısıyla eğitim sistemimizde tekdüze devam eden bilgi akışı yavaş gelerek çocuklar da hatta yetişkinler de dahi dikkat dağınıklıklarına sebep olmaktadır. DEHB tedavi sürecinde uzmanlar tarafından teknoloji kullanım süreci sorgulanıp gerekirse tamamen çocuğun hayatından çıkarılması yönünde önerilerle sürece başlanmaktadır. Bu da yalnızca çocuğu kapsayan bir süreç gibi gözükse de tüm aile bireylerini etkilemektedir. Ailenin teknoloji alışkanlıkları ve dijital ebeveynlik tutumları üzerinde değişiklikler yapılmasını gerektirmektedir.

Leaver (2015), dijital çağın farklı yaş gruplarında etkiye sebep olduğunu "Born Dijital?" adlı makalesinde şöyle açıklamaktadır; bebekler doğum öncesi ultrasonik görüntülerle birlikte dijital bir kimliğe sahip olmaya başlamış olup adına sosyal medya hesabı dahi açılmaktadır ya da ebeveynin sosyal medya hesaplarından görüntüler paylaşılmaktadır bu da erken doğumun hatta dijital doğanın ortaya

çıkmasıdır. Bu paylaşımları yapan ebeveynler ise dijital ebeveynlikle anılırken paylaşılan ebeveyn kavramını da doğurmaktadır (Ayhan ve Öztürk, 2021).

Yaman (2018) ise, dijital alanda gelişimler sonucu kişilerin bazı adlarla nitelendirildiğini, bu sınıflandırılmaların "dijital yerli, dijital göçmen ve dijital vatandaş" gibi şekillendiğini ifade etmiştir.

Aydın (2023) ise, dijital dünyada var olan bireyleri iki kategoride incelemiştir. Bunlar: Dijital yerliler ve dijital melezler olarak adlandırılmaktadır. Dijital dünyanın içine doğan bireylere (Z kuşağı) dijital yerliler, dijital teknolojiler ile sonradan karşılaşan bireylere (Y kuşağı) ise dijital melezler adını vermektedir. Bu kuşakların tarih aralıkları ile ilgili farklı sınırlandırmalar bulunmaktadır. Kuşak teorisine göre; X kuşağı 1960-1970'li yıllar, Y kuşağı 1980-1999 yıllar arası, Z kuşağı ise 2000 ve sonrasında doğanları kapsamaktadır (Taş, Demirdöğmez ve Küçükkoğlu, 2017).

Bir başka bakış açısında ise Z kuşağı için 2000-2012 yılları arasında doğan şeklinde bir sınıflandırma yapılarak, yeni bir kategoride 2013 ve sonrası doğan nesil Alfa kuşağı olarak tanımlanmıştır (Ertemel ve Aydın, 2018).

Z kuşağının ayırt edici en önemli özelliği, dijital teknolojinin kullanımının yaygınlaştığı, dijital ve sanal kimliklerin çeşitlendiği, bir dönemde dünyaya gelmiş olmalarıdır. Bu süreçte teknoloji kullanımının kontrolü, dijital etik ilkelerinin bilinmesi, dijital okur yazarlığa hakim olunması gerekmektedir. Bu kuşağın ebeveynleri, eğitimciler, araştırmacılar tarafından bu süreç programlı ve eğitici bir şekilde yürütülmelidir (Taş ve ark., 2017).

Z kuşağı ve Alfa kuşağına rehberlik ve ebeveynlik yapan X ve Y kuşağının, kuşaklararası çatışma yaşamadan, etkin problem çözme becerileri ile süreci yönetmesi gerekmektedir. Kuşak kavramı, aynı tarihsel dönemi ve dönem içerisinde yaşanan olay ve gelişmeleri paylaşan, sosyal kimliği bu grubun içerisinde gelişen topluluklar olarak tanımlanmaktadır (Akt., Taş ve ark, 2017). Kuşaklar da kendinden sonraki kuşağa bilgi birikimini, deneyimlerini süreç içerisinde aktarmaktadır (Comte, 1974).

Kuşak teorisi 1960-1970'li yılları kapsayan X kuşağının, kariyer ve eğitime önem veren, kitap okumalarının yanı sıra filmleri izlemeyi tercih etmiş, duygusal, öz

bakımına dikkat eden, başarıya odaklanmış idealist, kanaatkar ve sadık olduğu düşünülen bireylerden oluşan bir nesil portresi çizilmiştir (Senbir, 2004: 24). X nesli kurallara ve otoriteye saygı duyan bunun yanı sıra pek çok icada şahitlik etmiş ve teknolojik açıdan da masaüstü bilgisayarların ortaya çıkışı ve buna bağlı değişen iş yaşamına uyum sağlamaya çalışmıştır (Taş ve ark., 2017). Bu kuşağın bir kısmı aile tipolojisinde geniş aile yapısına denk gelirken bir kısmı da çekirdek aile oluşumuna denk gelmektedir. Geniş aile perspektifinden bakıldığında, otorite ile olan ilişki daha sınırlı ve hiyerarşik şekillenmiştir. Bireysel yapı pek hakim olmayıp, teknolojik gelişmelerin yeni yeni var olmasından kaynaklı olarak bireysel benlik yansımaları geri planda kalıp sosyal benlik ön plana çıkmaktadır. Dijital ve sanal kimlikler ise henüz çok yaygın bir şekilde aile içerisine dahil olmamaktadır.

Y kuşağı; 1980-1999 yılları aralığında dünyaya gelen, dijital yenilikleri bilen, evlerinde bilgisayar ile karşılaşan, atari oyunları ile dijital bir kimlik edinen, ergenlik döneminde kendine ait cep telefonları olan, dijital araçlarla da sosyal ağını genişleterek büyüyen, psikolojik esneklik konusunu benimseyebilen, karar ve sorumluluk mekanizması bireysel olarak daha çok gelişmiş olan bir nesildir (Howe ve Strauss, 1992). Y kuşağı nesli kuşaklar arası farkın en fazla hissedildiği bir nesil özelliğine sahiptir. İş sınırları, örgütsel bağlılıkları, ailedeki rol ve sorumlulukların farklılaşması, sosyal hayatın ve alışkanlıkların değişmesi bu farklılıklara örnek teşkil etmektedir (Taş ve ark., 2017).

Z kuşağının yapısına bakıldığında ise; bazı kaynaklarda farklı tarih aralıkları görülse de son kuşak olarak düşünülüp 2000 ve sonrası şeklinde ifade edilmiştir. Alfa kuşağı tanımlaması ile birlikte 2000-2012 aralığı kabul edilmektedir (Demirel, 2021). Z kuşağının bilgiye ulaşma hızları teknoloji sayesinde çok yüksektir. Hatta "internet kuşağı (IGEN)", "M Kuşağı (Mobile Multinas King: birden fazla işi aynı anda yürütme)", "Kristal Kuşak" gibi isimlerle de anılmaktadır (Akt., Demirel, 2021). Eğitimin erken dönemlere çekilmesi ve daha okula dahi başlamadan teknolojik kanallarla eğitim sürecinin aktive edilmesi Z kuşağının hızlı zihinsel gelişim kapasitesinin varlığını göstermektedir (Taş ve ark., 2017). Z kuşağı çocukları(dijital yerliler)daha bireyci olarak yaşamayı benimsemiştir. Bunun yanı sıra teknoloji ile çevrili bir dünyaya doğup, doğuştan dijital yeterlilik ve becerileri getirdiği varsayılmaktadır (Aydın, 2023). Dijital yerli kavramı 2001 yılında Mark Prensky

"Digital Natives, Digital Immigrants" makalesinde internet çağında büyüyen nesil olarak ifade etmiştir (Akt., Aydın, 2023). Dijital teknoloji yaygınlaşmasından beri dünyada olan bu nedenle dijital kimlik ve araçlara aşina olan nesil olarak da adlandırılmaktadır.

Z kuşağı iletişim şekli, yaşam alışkanlıkları, teknoloji ile teması, çalışma alışkanlıkları, tüketim politikası yönünden diğer kuşaklardan ayrılmaktadır. Dolayısıyla aile içerisinde var olma şekli, iletişim kurma tarzı, yaşayış biçimi, tüketim örüntüsü farklılıkları oluşmaktadır. Yansıyan bu değişimler her ne kadar hızlı gelişse de bazı kalıplar ile devam etmektedir. Ebeveynlerin kuşak farkı bu durumla nasıl baş edecekleri, çocuk ile kurulacak iletişimin nasıl şekilleneceğini belirlemektedir. Y kuşağı bu bağlamda teknoloji ile temasta bazı ortak noktaları yakalayabilmektedir. Bunun yanı sıra çatışma alanlarının çıkması da yadsınamaz. Y kuşağının uyum özelliği, adaptif davranışları Z kuşağı ile iletişimi kolaylaştırırken, kural, sınır, otorite, tüketim alışkanlıkları, mahremiyet algıları birtakım sorunlara yol açabilmektedir.

Z kuşağının kendinden önceki kuşaklardan ayırt edici özelliği direkt dijital ya da sanal bir kimlik ile dünyaya geliyor olmasıdır. Y kuşağı ile buldukları dönemin teknolojik yapılarında benzerlikler olsa da Z kuşağı daha gelişmiş ve çeşitlenmiş bir teknolojinin içine doğmuştur (Demirel, 2023). İletişim şekilleri sosyal medya ile yürütülmekte olup, fazlaca uygulamadan etkileşime geçmektedirler (Serinikli, 2019, s.184). İleri düzey dijital araçları kolaylıkla kullanmakta güçlük çekmemekte olan Z kuşağı, aynı anda birden fazla eylemi gerçekleştirme üzerine yoğunlaşmışlardır. Aslında zihin tasarımı uyaran sayısına göre şekillenmektedir. Bu nesil sosyal medyada vakit geçirirken, hem müzik dinleyebilir, hem yazma eylemi gerektiren işler yapabilir, video izleyebilir yani birden çok alanda var olabilir (Nagy ve Kölcsey, 2017, s.109).

Elbette bu çoklu eylemleri gerçekleştirirken odak süreleri, yoğunlaşabilmek, anda kalmak, bedensel ve psikolojik ihtiyaçların farkına varmak kısmında birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Günümüzde vücut postürü medya kullanımı ile şekillenmekte, dikkat eksikliği olan çocukların sayısında artış görülmektedir. Hatta DEHB, otizm spektrum bozukluğu, tik bozuklukları gibi tanıların 2000'li yıllarla birlikte artış gösterdiği gözden kaçmamaktadır (akt., Ertelemel ve Aydın, 2018).

DEHB konusunda ve buna çoğunlukla eşlik eden teknoloji bağımlılığı konusunda günümüzde aileler kliniklere başvurmaktadır. Çeşitli dikkat uygulamaları ile ilaçsız neurofeedback uygulaması ya da psikiyatrist tanısı ile farmakolojik olarak dopamin tedavisi uygulanmaktadır.

Z kuşağı hem dijital dünyada hem de gerçek ortamda çalışmalarını sürdürebilmektedir. Bu iki alan arasında hızlı ve aktif olmayı başarmaktadır (Mıstık, 2019, s.78). Tüketim odaklı bir nesil gibi görünse de bilgi alanında bilgiyi üretim kontrolünü sağlamaktadırlar (Taş ve ark., 2017). Beden koordinasyon becerileri uyum içerisinde olsa dahi diğer kuşaklar ile karşılaştırıldığında dikkat süreleri oldukça kısadır (Altunbay ve Bıçak, 2018).

Son kuşak tanımlaması Alfa Kuşağıdır. Alfa Kuşağı bazı kaynaklarda 2010 ve sonrası doğanları kapsamaktadır, bazı kaynaklarda ise 2012 ve sonrasını içerisine almaktadır (Demirel, 2021). Alfa kuşağı için dijital doğan, dijital yerli gibi isimler kullanılmaktadır. Bu nesil daha doğmadan bile dijital kimliğe sahip olmakta, anne karnındayken dahi hareketli görüntüleri paylaşmakta, kimse benzediği tahminleri dahi yapılmaktadır. Bu neslin çevresel koşulları düşünüldüğünde, teknoloji; ebeveynlerini, eğitim verenleri, sosyal bağlarını, günlük aktivitelerini etkileyen en önemli faktördür (Tootell, Freeman ve Freeman, 2014, s.82). İnternet bağlantısı, bağlantının kesilmesi yani "bağlantı" kavramı bu kuşak için çok büyük önem taşımaktadır. Hatta Z kuşağından daha fazla çevrimiçi dünya içinde buldukları için bağlantıdan kopulduğunda bağ da kuramıyor gibi olmaktadır. Kuşakların oluşumuna etki eden teknolojik gelişmeler neslin ihtiyacı olup olmadığı tartışılmakla birlikte 2010 yılından bu yana büyük ilerlemeler göstermiştir (Demirel, 2021).

Aşağıdaki tabloda kuşakların teknolojik gelişmelerde nelere denk geldiği, dönemin popüler kültürü, nesillerin tüketim alışkanlıkları, otorite yapısı, aile yapısı, eğitim ve iletişim şekilleri karşılaştırmalı olarak bir araya getirilmiştir.

	X kuşağı 1960-1979	Y kuşağı 1980-1999	Z kuşağı 2000-2010	Alfa Kuşağı 2010+
Teknolojik gelişmeler	Video (VHS) Walkmann IBM PC	DVD İnternet-Email-SMS Gameboy-Xbox İpod	Google-Facebook Twitter(X)-Instagram İpad-Iphone Android-PS4-Wii	Yapay Zeka Robotlar Tiktok- WeChat Netflix Youtube shorts
Popüler Kültür	Yırtık kot Renkli olmak Piercing Batik desenler Abartılı makyaj	Şapka Erkek kozmetiği Havai tarz Vatka Deri ve çizgili kıyafetler	Şeffaflık Üretime açıklık Dar pantolonlar Giyilebilir teknoloji 90'lardan esintiler	Blazer ceket Oversize Unisex Retro
Tüketim Alışkanlıkları	Markalar arası tercih Uzun süre kullanılabilen dayanıklı olan İhtiyaç odaklı	Marka sadakati yok Arkadaş referansı İhtiyaç ve keyif	Marka takıntısı Trend ürünler deneyimlemek	Marka ve muadilleri Anlık keyif Kullan-at ürünler Tektipleştirme Yurt dışı alternatifleri
Otorite yapısı	Yönlendirici Otoriter	Güçlendirici- Destekleyici İşbirlikçi	İlham verici Eş yaratıcı	Kabul görücü Esnek Bireysel
Aile yapısı	Geleneksel geniş aile	Geniş aile-çekirdek aile	Çekirdek Aile Tek Ebeveynli	Çekirdek Aile Tek Ebeveynli Birlikte yaşam
Eğitim	Spontane Etkileşimli Masa-sıra Yüz yüze	Çoklu duyuşal Kafe stili Sanatsal	Öğrenci Odaklı Kinestetik Özel gruplar Çoklu uyaran Görsel	Dikkat çekici Hareketli Online Dijital
İletişim	Yüz yüze Yazılı	Yüz yüze Telefon Msn	Whatsapp Sosyal Medya Yüz yüze	Sosyal Medya Tiktok Telegram Çevrimiçi oyunlar Yüz yüze

Şekil 5.3. Kuşakların yapısal karşılaştırması, (Taş ve ark., 2017)

Bu kısımda kuşak ve Kuşaklar teorisi bağlamında tanımlanmış olan kuşakların yapısal bazı özelliklerine değinilmiştir. Bir sonraki kısımda bu kuşaklardaki bireylerin dijital ve sanal kimlikler ile teması sonrası aile üzerine oluşan etkileri incelenecektir.

5.2. Dijital ve Sanal Kimliklerin Kuşaklararası Geçişte Aileye Etkileri

Aile yapısı açısından değerlendirildiğinde Y kuşağı, günümüz ebeveynlerinin bir kısmını oluşturmaktadır. Ebeveynler gelişen teknoloji ile birlikte dijitalleşmeye uyum sağlamıştır. Y kuşağının çok fazla uyum sorunu yaşamadığı hatta teknolojik faaliyetlerin çoğunu faydacılık yaklaşımını benimseyerek yürüttüğü araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Fakat bir kısmı dijital ebeveynlik becerilerini sağlıklı yürütürken bir kısmı kuşak çatışmasının çözümsüz kaldığı sarmalın içerisinden çıkamamaktadır.

Dijital ve sanal kimliklerin aile üzerindeki etkileri kuşaklar bağlamında değerlendirildiğinde özellikle Z kuşağı(2000-2010) ve Alfa kuşağı(2010+) içerisinde

bulunan kesime odaklanılmaktadır. Her iki kuşaktaki bireyler de teknoloji ile çok erken temasa geçen nesildir. Benzer tanımlar ile dijital yerliler, dijital doğan gibi tanımlamalar kullanılmaktadır. Bu nesil Y kuşağının çocuklarıdır. Y kuşağı ebeveynlerinin kurduğu aile sistemi içerisinde var olmaktadır.

İlk olarak aile kurma açısından değerlendirildiğinde, Y kuşağında dijital ve sanal kimliklerin varlığından söz edebiliriz fakat aktif olarak yüz yüze temas kurulmuş ve geniş aile sistemindeki karşı cins ile duygusal ilişki kurulabilmiştir. Farklı sosyal alanları olan Y kuşağı hem yüz yüze hem de dijital gelişmeleri kullanmaktadır. Y kuşağı dönemsel olarak yaşadığı ekonomik zorluklar ile birlikte çalışma konusunda daha duyarlı hale gelmiş ve evlilikle de bağlantılı olarak ekonomik özgürlüğü bir basamak olarak görmüştür (Taş ve ark., 2017). Olgunluk açısından X kuşağına daha yakın görülmüştür. Y kuşağı aile kurarken iletişimi ön plana almış, kendini aktarmak, karşı tarafı tanımak konusunda yüz yüze ve yazılı iletişimi kullanmıştır. Z kuşağı yeni yeni aile kurma aşamalarına geçmektedir. Genel olarak iletişim şekli ise dijital ve sanal kimlikleri arkasına sığınarak, temsili görsel öğeler kullanmaktır. Örneğin sosyal medya üzerinde çokça karşılaştığımız caps adı verilen resimli anlatımlar bir iletişim ve mesaj iletme kanalı olmuştur (Taş ve ark., 2017 ve Ertemel ve Aydın, 2018).

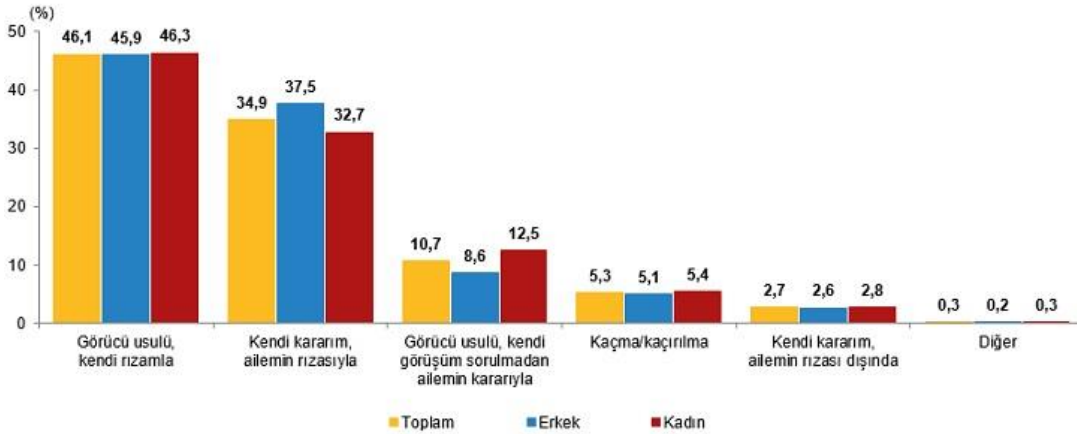
Türkiye TV kanalları incelendiğinde X kuşağının kendi döneminde teknoloji ile temasa geçememiş oluşu şuan evlilik programlarında karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli programlarda tanışmaya başlamış, orda edindiği dijital kimliği ile diğer kuşakların kullandığı sosyal medya hesaplarında içerik haline gelmektedir. Her kuşağın içerisindeki birey günümüzde bir şekilde dijital dünya ile temasa geçmektedir. Kendisi dijital bir kimlik edinmese dahi dijital dünyanın içine çekilmektedir.

Y kuşağı aile kurma meselesini daha ciddiye alarak, denklik üzerine odaklandığı görülmektedir. Özellikle eğitim seviyesi ön plana çıkmaktadır. Bireyci kültürü benimseyerek çekirdek aile yapısına evrilseler de duygusal olarak kök aile ile bağı koparmayan bir nesildir. Z ve Alfa kuşağında karşılaşılabilecek büyük problemlerden birisi derin duygusal ilişkidir. Dijital dünyanın içine doğan bu nesiller daha çok dijital ilişki kurmaktadır. Hatta daha doğmadan dijital kimlikleri ile var olmaktadır. Bu da karşılıklı dijital kimliklerin tanışması ve ilişki kurması

demektir. Derin duygusal ilişkinin daha yoğun olduğu Y kuşağına göre diğer kuşaklar görsel iletilerle duygularını ifade etmekte olup, dijital dili kullanmaktadırlar. Sosyal medya üzerinden emojiler, görüntüler ile duygu ifadelerinin hissedilerek iletilmediği bir yapı oluşmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde boşanma oranlarının artışının sebeplerinden birisi de yüzeysel olarak, dijital bir kitlenin önünde kurulan, medyatik ilişkilere benzeyen aile bağının uzun soluklu olmadığı evliliklerin artması olabilir.

5.3. Dijital ve Sanal Kimliklerin Evlilik ve Boşanma Üzerine Etkileri

TÜİK, 2021 yılında yapılan Aile Araştırması verilerinde bireylerin evlilik kararı alma şekilleri incelenmiştir. Dijital gelişmelerin bu veriler üzerinde etkisi de olduğu düşünülmektedir. Fakat yine de görücü usulü evlilik oranı oldukça yüksek seyretmektedir. Dolayısıyla idealleştirilen dijital kimlikler ile kurulan ilişkiler bir noktada güven konusunu karşımıza çıkarmaktadır. Dijital olana güven sorgulanmış olup, yine yüz yüze temas, aile kurmada daha çok etkili olmuştur. Ayrıca kişilerin kendi rızaları ve aile onayı ile kurdukları evlilikler de yüksek oranda görülmektedir. Tanışma detayları bakıldığında günümüzde dijital iletişim alanlarının buna imkan tanıdığı düşünülmektedir.

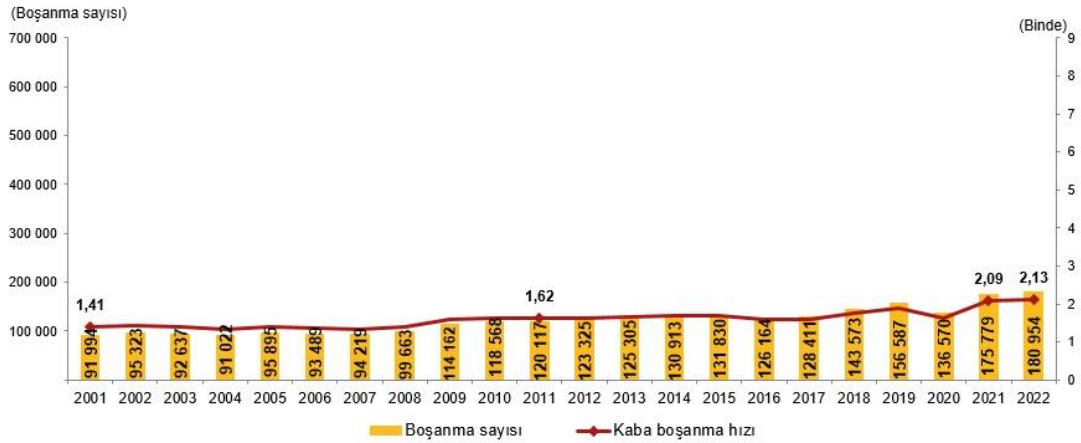

Şekil 5.4. Cinsiyete göre evlilik kararı (TÜİK, 2021)

Yine aynı araştırmada eşler arasındaki yaşanan sorunlara bakıldığında harcamalar konusu gündeme gelmiştir (TÜİK, 2021). Dijital kimliğin bir uzantısı olan dijital ticaret bağlamında aileye yansımalarına bakıldığında bireylerin %5,6'sı

harcamaların sorun olduğunu ifade etmektedir. E-ticaret uygulamalarının yaygınlaşması ve ailede ekonomik planlamanın önüne dijital kimliklerin özendirici paylaşımları ve reklamların geçmesi aile içi sorunlara yansıdığını resmetmektedir. Günümüzde sıkça karşılaştığımız Instagram kullanıcıları, yoğun bir şekilde paylaşımlar, reklamlar, markalarla iş birliği çalışmaları ile tüketim kültürüne dijital bir boyut kazandırmaya devam etmektedir. Kişilerin çoğunlukla harcamalarını e-ticaret kanalı ile yaptığı bilinmektedir. Bu durum birçok hizmet alanına katkı sağlasa da ailede ekonomik bir sorunun oluşmasına ya da bireylerdeki istifleme davranışının pekişmesine bir yandan da diğer kullanıcılar ile kendini karşılaştırma yapmaya sebep olmaktadır. Bireyin psikolojik olarak da duygusal yeme davranışı gibi alış verişi bağımlılığı ya da duygusal tüketim davranışı üzerinde de etkisi olduğu görülmektedir.

Türkiye'de boşanma oranları üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa TÜİK, 2022 verilerinde boşanan çiftlerin sayısı 180 bin 954 olmuştur. Yıllara göre boşanma oranlarına bakıldığında bir artış söz konusudur. Boşanma nedenlerinde ise dijital ve sanal kimlik etkilerini görmek mümkündür.

Şekil 5.5. Boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2022 (TÜİK, 2022)

Y kuşağının sadakat özelliğinden bahsedilirken yıllar geçtikçe boşanma oranlarındaki artışta teknolojik gelişmelerin, tüketim alışkanlıklarının, yüzeysel kurulan ilişkilerin varlığı, aileye atfedilen önemin azalmasının etkisi olduğu görülmektedir.

TÜİK, 2021 verilerine bakıldığında en önemli boşanma nedenleri arasında "sorumsuz ve ilgisiz davranma" olmuştur. Nedenler arasında şiddet, aldatma, bağımlılık gibi ciddi faktörlerin olmasına rağmen en önemli nedenin bireyin duygusal ihtiyaçlarının karşılanmaması oluşu tesadüfi değildir. Bireylerin kuşaklararası geçişlerle dönüşen iletişim tarzları ve duyguyu yansıtmaya şekilleri etkili olduğu bir geçektir.

Şekil 5.6. Boşanma nedenleri, 2021 (TÜİK, 2021)

Boşanma nedenlerine teknolojik gelişmelerin etkisi ile oluşan dijital ve sanal kimliklerin etkisine hukuki açıdan bakıldığında; Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar, mesajlaşmalar, boşanma sebebi olarak düzenlenmemesine rağmen hakim takdiri ile boşanma davalarında TMK m. 166/II gereği evlilik birliğinin temelden sarsılması kabul edilerek boşanmanın gerçekleştiği davalar mevcuttur (Yener, 2021). Boşanma sürecinde sosyal medya içerikleri ya da bireylerin kaydettiği ses ve görüntüler tek başına delil kabul edilmemektedir. Ancak kişilerin eşlerinden sosyal medyada çok zaman geçirmesi, eve ya da ailesine karşı ilgisiz ve sorumsuz davranması konularını sebep göstererek boşanma sürecine başvurdukları görülmektedir (Yener, 2021). Boşanma sayılarının artması ile birlikte aile yapısının da değişime uğradığı, tek ebeveynli aile tipinin de yaygınlaştığı ortaya çıkmaktadır.

Hukuk sisteminin tartışma konusu olan bir diğer konu ise "dijital boşanma" kavramıdır. Disiplinlerarası yapı dijital kimliği, dijital ebeveynliği, dijital yerlileri ve dijital doğanı nasıl tartışıyor ise hukuk alanı da teknolojik gelişmelerle birlikte doğan

ihtiyaçları göz ardı etmemektedir. İçinde bulunduğumuz dijital çağda, "online dating" ile başlayan ilişkiye, evlilik süreciyle devam edip ardından dijital boşanma ile sonlanabilmektedir (Peschke, 2018).

Dijital boşanma, iki farklı anlamda anlaşılmaktadır. İlki boşanma sürecinde tarafların dijital platform içeriklerini delil olarak sunması, sosyal medya kullanımlarına ilişkin verileri paylaşması iken ikinci anlamı boşanmaların hızlı ve dijital ortamda olmasını çağırıştırılmaktadır. Esas anlamı da zaten bireylerin süreç uzadıkça barışma ümidinin değil yıpranma oranının arttığı fark edilmesi dolayısıyla süreci hızlandırmak ve kolaylaştırmak adına atılan bir dijital gelişim adımıdır (Peschke, 2018).

Türkiye'de henüz uygulanmamış olsa da hukuk bu konuda harekete geçmiş, dijital boşanma tanımlamaları ve uygulamaları yapılmaya başlanmıştır. Uygulama örnekleri, Birleşik Krallık ve Hollanda olarak görülmekte olup Almanya'da süreç gündeme alınmış ve tartışmalar sürmektedir (Dutta, 2017, s.47-55). Kuşaklar teorisine göre düşünüldüğünde yine aile içerisinde alfa kuşağının talep edebileceği bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Hızlı bir teknolojik dünyada yaşamının getirdiği ihtiyaçla birlikte hukuki hızı da bekleyeceklerdir.

5.4. Dijital ve Sanal Kimliklerin Ailelerin Mahremiyet Algısı, Dijital Ebeveynlik ve Dijital Aile Davranışları Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Hukuki ve etik açıdan ailelerin mahremiyet algısı hususunda bir değerlendirme yapıldığında ise, yine ailenin mahreminin korunmaması, hane içerisinde birçok şeyin paylaşılması, aile yaşantısının yanı sıra çocukların da bir obje gibi sosyal medya içeriklerinde kullanılması da günümüz dijital ve sanal kimliğin ortaya çıkardığı problemleri aile davranışlarından biridir.

Mahremiyet olgusu, eşler arasındaki ilişkiyi çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkiyi doğrudan etkilemekte olup günümüzde tehdit unsuru olarak dijital ve sanal kimliklere sahip aktif paylaşım içerisinde bulunan bireyler görülmektedir. Özellikle kullanım oranı çok yüksek olan sosyal medya platformlarında birçok içerik mevcuttur. Bu kullanıcılar genel olarak kullanıcı adında, kendi gerçek kimliği yerine .....anne, ... baba, ...ailesi, çocuğunun ismi gibi adlar kullanmaktadır. Benimsenen dijital/sanal kimlik bir aile tanımlaması da içermektedir.

İncelenen bazı profillerde, bireyler kendi ev yaşantısını, ailesinde olan herhangi bir olayı, oluşturduğu dijital kitle ile düzenli paylaşmaktadır. Hatta arkadaşı ile sohbet eder gibi detaylı anlatımlar mevcuttur. Tüm bu içeriklerin izlenme oranlarının yüksek oluşu, keşfet kısmında bireylerin karşısına çıkmakta ve izlendikçe devamlılığı da sağlamaktadır. Bir kısmı bu paylaşımları yalnızca eğlence amaçlı yaparken, bir kısmı da ticari amaçla yapmaktadır. Ticari amaçla yapılan paylaşımlarda daha çok ürün tanıtımı, reklam içeriği olmaktadır. Eğlence amaçlı da ise kendisinin birtakım davranışları ya da aile üyelerinin davranışları oluşturmaktadır. Cesurca yapılan bu paylaşımlar elbette ki olumlu veya olumsuz yorumlarla karşılanmaktadır. Bireyler bunu göze alarak bu platformların içinde dijital varlığını sürdürmektedir. Bu konularda bireylerin gizlilik ve mahremiyet algısı değerlendirilmesi gerekmektedir. Z ve Alfa kuşağının mahremiyet algısı daha esnek iken Y kuşağı denetim mekanizması daha çok aktiftir (Taş ve ark., 2017).

Ailelerin mahremiyet algısı özellikle ebeveynlik rolü ile değerlendirilmektedir. Dijital bir ebeveyn kimliği edinen aileler, çocuklarının her detayını paylaşmakta olup, -banyo ritüeli, çıplak fotoğrafları, doğum öncesi, doğum süreci, konuşma içerikleri vb.- bir yerden sonra çocuk üzerinden dijital ticaretin gerçekleştirildiği görülmektedir. Evrimsel olarak hayatta kalmak için sevimli olan çocukların sosyal medyada videoları ilgi görmektedir. Ancak ciddi bir etik ve mahremiyet sorunu oluşturmaktadır. Mahremiyet olgusunu kaybeden aileler "teşhircilik" yapmaya başlamıştır.

Mahremiyet, gizlilik ifadesi olarak hayatımıza girmiştir. Geçmişten günümüze birey ve ailenin mahremiyet algısı toplumlarda hep vardır. Mahremiyet bir tanımdan ziyade ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yapılan tanımlamaların kapsamında; bireyin yalnız kalma ihtiyacı, kişisel verilerin korunması, kişinin saygınlığının korunması gibi içeriklerle şekillenerek kişisel yarar ön planda tutulmuştur (Barıtcı, 2019: 232). Son yıllarda özellikle kişisel verilerin korunması ve mahremiyet üzerine vurgu yapılmasına rağmen algılanan tehdit ve endişeler daha belirgin hale gelmektedir (Yüksel, 2003). Dijital değişimlerle birlikte kişilerin geniş kitlelere ulaşması bir itibar meselesi haline gelmiş ve sosyal bir statünün sembolü olmuştur bu da mahremiyet algısının git gide zayıfladığına işarettir. Çünkü paylaşım için bireyler

birçok değerden vazgeçerek en mahremi samimi olduğuna inanarak içerikler üretmektedir (Anık, 2019).

Dijital çağ bireylerin mahremiyet algısını değiştirmiş dolayısıyla ailelerin de mahremiyeti koruma ve algılama şekli değişmiştir. Kapılar, duvarlar, pencerelerin fiziki varlığında kontrol yetisi olan aileler dijital kimliklerden kendi mahrem alanını korumaz hale gelmiştir (Turan, 2022). Özellikle çocuklar üzerinden yapılan paylaşımlar da ebeveynlerin bilinçli dijital ebeveynlik davranışlarını yansıtamadığının göstergesidir.

Ebeveynlerin sosyal platformlarda çocuklarının görüntülerini, videolarını çeşitli şekillerde paylaşması "sharenting" "paylaşan ebeveynlik" olarak nitelendirilmektedir (akt., Ayhan ve Öztürk, 2021). Bu terimsel tanım yapılabilmesi için ulaşılan kitle ve paylaşım içeriği önemlidir.

Ebeveynlerin ve ailelerin paylaşan rolünü almasında ve sürdürmesinde dijital ve sanal kimliklerin sağladığı bazı motivasyon kaynakları vardır. Bunlar açıklanacak olursa;

-Sosyal Kıyas: Dijital kimliğin sunduğu sosyal medya ebeveynliği ya da sosyal medya kullanıcı bir aile bireyi olmanın getirdiği; kendini, ailesini, çocuğunu diğerleri ile kıyas, trend olana yetişme çabası, güvensizlik hissi, paylaşımında bulunulmadığında yok sayılma korkusu paylaşım davranışının sürmesinde etkilidir (Çokluk ve Usta, 2023).

-Genel Sebepler: Sosyalleşme, yalnız hissetmeme, eğlence, sevildiğini hissetme, beğenilme, takdir edilme, gurur duyma, onaylanmış hissetme, anıları arşivleme, ifade alanı bulma bu sebeplere örnek olarak verilebilir. Sosyal medyada en çok paylaşımın deneyimleri aktarmak ve sosyal destek almak için olduğu görülmüştür (Brosch, 2016; Fox ve Hoy, 2019; Lazard ve ark., 2019). Yapılan çalışmalar özellikle ebeveynlerin büyük bir kısmının kendilerini yaşamlar olaylarda yalnız hissetmemek için paylaşımında bulduklarını ve paylaşımlar ile diğer ailelerden de deneyim aktarımı ile bilgi edindiklerini bu durumda kaygılarını hafiflettiğini ifade etmektedir (Atwell ve ark., 2019; Clark ve ark., 2015). Bu sonuçlar aile içerisinde yaşanan kriz dönemleri ile baş etme becerileri hakkında da dijital ve sanal kimlikler ile yeni bir yapı kazanıldığını göstermektedir. X ve Y kuşağında çoğunlukla gerçek sosyallik ile baş etmeye çalışılan sorunlar günümüzde

sosyal medya paylaşımları ile aktarılıp, algılanan bir desteğin varlığını hissettiklerini göstermektedir. O halde dijital gelişim ile birlikte sosyal medya da sıklıkla yer alan dijital kimliklerin birbirleri ile etkileşimi ailelerin kriz çözmede ya da duygusal regülasyonu sağlamada gelişen davranış örüntülerinde de etkiye sebep olmuştur.

Ailelerin yaptığı paylaşımların beğenilmesi eş seçimini, temelde ebeveynliğin hissettirdiği yetersizlik duygusu ile baş etmek için ebeveynlik becerilerini onaylatma açısından paylaşımına devam etmesine ve beğenilme sayıları ile onaylandığını hissetmesine sebep olmaktadır. Hatta bu beğeni ve onay tanınmayan kişilerden dahi gelse aynı etkiye sahip olduğu görülmüştür (Brosch, 2016). Özellikle anne-babalar için dijital kimliklerden oluşan bir onay mekanizması kurulduğundan çocukları ile ilgili çok daha fazla paylaşım yapmalarına neden olmaktadır (Cino ve ark., 2020). Paylaşımlarında eskiden yapılan aile albümünün dijital hale gelmesi yeni bir dijital kimlik ile sosyal medyada bir nevi albüm oluşturmak, anı biriktirmek şeklinde algılanabilir. Aslan ve Durmuş (2020), tarafından yapılan çalışmada paylaşım yapmanın ebeveynlerin çocukları ile ilgili duyguları paylaşmak, sosyal bir kitle ve etkileşime sahip olmak, anı birikimi ve beğenin hoş gitmesi gibi amaçlar doğrultusunda yapıldığı sonucu ortaya konmuştur.

Bazı sosyal medya kullanıcı anneler ise; yeni bir bebek sahibi olmanın getirdiği mutluluğun yanı sıra yıpranma ve tükenmişliği, toplumsal olarak bir dönem izole olmak durumunda kalmayı, postpartum depresyon sürecini, kaygı ve endişe gibi duygularını sosyal destek alabilmek amacıyla paylaştığı verilerine ulaşılmıştır (Archer ve Kao, 2018). Bu açıdan bakıldığında dijital bir kimliğe sahip olup, sosyal medya aracılığı ile diğer dijital ebeveynlerle etkileşim halinde olmak ebeveynlerin stres ve kaygı düzeylerini hafifleten ve sosyal alandan izole olmasını engelleyen bir faktör olmuştur (Brosch, 2018). Elbette bunun aksi de mümkün olabilmektedir. Diğer ebeveynler ile kıyasa girildiğinde, yetersizliğin tetiklenmesi ve psikolojik bunalımın sağaltım alanı bulamaması da olasıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde sosyal medya ebeveynlere ve ailelere bir paylaşım kanalı açmaktadır. Bu kanalda dijital bir kimlik edinilip, varolunmaktadır. Ebeveynler için sınırsız bir paylaşım yelpazesi mümkündür. Kültürel paylaşımlarla dahi benzer deneyimleri yaşayan aileler ile bağ kurmak iyi hissettirmektedir. Fakat tüm bu süreçlerde dijital etik, dijital okur yazarlık, sağlıklı dijital ebeveynlik

becerileri önem kazanmaktadır. Eğer ki etkin kullanılır ise zararlarından ziyade faydaları işlenecektir (Benevento, 2018; Holiday ve ar., 2020).

-Psikolojik Etmenler: Günümüz problemlerinden biri olan teknoloji bağımlılığı, sürekli paylaşımında bulunma, "over sharing" durumunu tetiklemektedir. Bağımlılık boyutunda kullanılan dijital kimlik, bireyi obsesyon düzeyine getirerek sosyal medyaya kontrol davranışı ve paylaşım çılgınlığına götürmektedir. Çocuklarda daha çok Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olarak karşımıza çıkmaktayken yetişkinler de dürtüsel davranışlarla paylaşım sayılarının artışı görülmektedir. Kişilerin öz kontrol becerilerinin minimize edilmesi ve zamanı da tüketerek dijital kontrolün sağlanamaması insan doğasında olumsuz ruhsal etkilere sebep olabilmektedir (Çokluk ve Usta, 2023).

-Fenomen Olmak ve Ticari Kazanç: Kişisel deneyimlerini, tatillerini, ürün ve mekan yorumlarını, ebeveynlik deneyimlerini paylaşan bireyler günümüzde tüm bunları Instagram gönderileri ile yapmaktadır. Bu içeriklerden çeşitli reklam iş birlikleri yaparak kazanç elde etmeye başlamışlardır. Hatta bu bir meslek tanımı içerisinde yer almış, dijital içerik üreticisi olarak literatürde geçmektedir. Bir de "influencer" olarak da anılmaktadırlar (Campana ve ark., 2020). Influencer olgusu dijital ticaret ile birlikte düşünülebilmektedir. E-ticaretteki artışların büyük bir paydasını Instagram üzerinden tanıtımlar, paylaşımlar yapan aileleri de kapsamaktadır. Kolay ve ulaşılabilir oluşu, ücretsiz kullanıma sahip olması, çok büyük bir kitleye ulaşabilmesi, Instagramın tercih edilmesindeki etkenlerdendir. Bu durum aile ilişkilerine, mesleki tanımlamalar olarak yansımaktadır. Ebeveynlerin iş tanımı dijital kimliği ile anılmaktadır. Diğer yandan aile ile içerik üretimi sağlanmakta olup kendi yaşantısını teşhir ederek para kazanan insanlardan oluşmaktadır ve günümüzde mahremiyet algısı oldukça hafifleyerek bu durum normalleştirilmiştir.

Yapılan bir araştırmada anne ve babalar tarafından dijital kimliği oluşturulan bebek sayfalarında paylaşımlar sırasında kullanılmış etiketler incelenmiştir. Analizler bu sayfaların çoğunun moda içerikli ve finansal amaç ile kullanıldığını göstermiştir. Paylaşım esnasında iş birliği yapılan ortaklar etiketlenmiş olup "bebek model", "fashioninsta" gibi anahtar etiketler kullanılmıştır (Ruiz-Gomez ve ark., 2020). Ailelerin özellikle çocuklarını paylaştığı içeriklerle birlikte başarılı olup takipçi

sayılarını artırdıkları görülmüştür (Duygulu, 2019; Haley, 2020). Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri "DaddyOFive" Youtube kanalıdır. Bu video kanalında ebeveynlerin, çocuklarına yaptığı zorba davranışlar ve eğlence olsun diye yaptığı şakalar video kaydına alınmaktadır. Çocuklar genellikle 9-11 yaşlarındadır. Video içerikleri incelendiğinde travmatik etkilere sebep olabilecek birçok davranış mevcuttur. Örneğin, gece uyuyan çocuğuna baba gelip megafon ile bağırarak uyandırmaktadır ve bu durumu komik bir içerik gibi kayda almaktadır. Video içeriklerinde bir diğer dikkat çeken husus tüm aile yaşantısının da kayda alınması ve çiftler arasında yaşanan problemlerde dahi gülünç bir şey gibi etkin dinlenilmeyip sadece içerik üretmeye odaklanıldığı fark edilmiştir. Bu ebeveynlere taciz ve ihmal sebebi ile dava açılmış ve video kanalı kaldırılmıştır. Fakat hala Youtube platformunda içeriklere ulaşılmaktadır. Bu kanal kapatılsa da günümüzde Instagram üzerinden milyonlarca içerik kaydedilmektedir. İçerik üreticisi ile maalesef ki ebeveynler ve ailelerdir. Bu durumu bir ürün pazarlama, çocukları da bu süreçte reklamlarda oynatma, evde çocuğun ebeveyne ihtiyacı olduğu durumlarda dahi diğer dijital kimliklere gösterebilmek için telefonu elinden düşmeyen ebeveynler oldukça fazladır (Günüç, 2020). Hatta uzunca bir dönem ülkemizde gösterimde olan "Çocuktan Al Haberi" programı, tamamen içeriklerin çocuklar üzerinden ilerlediği, çocuklara çeşitli sorular yöneltilerek yarışmacıların tahminlerine yön verildiği bir yapıdır. Burada da çocuğun iznine lüzum olmadan ailelerin kararları ile fenomenlik ve ticari amaçlar güdülerek çocuklar içerik olarak kullanılmıştır. Üstelik bu çocukların ilerleyen süreçte Instagram profilleri ile fenomenliğini koruma çabası devam etmiştir. Çocuklar büyüdükçe ise içeriklerde azalma olabilmektedir. Bu da çocuğun aile içerisinde değersiz hissetmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de uygulama üyelikleri ve dijital paylaşımlarla ilgili çocuklar için kısıtlamalar getirilmiş olsa da çocuğun esas koruyucusu ebeveyn olması gerekmektedir. Fakat ebeveynlere dair herhangi bir yaptırım söz konusu olmamaktadır. İstismar yalnızca bedensel bir temas ile oluşmamaktadır. Ebeveynlerin de hem toplumsal olarak aile yapısını hem de çocukların sınırlarını işgal ederek teşhircilikle birlikte istismar ettiği görülmektedir (Çokluk ve Usta, 2023). Türkiye'de Çocuk Hakları Sözleşmesi 19. madde gereği taraf ülkelere çocuk hakları ile ilgili yükümlülükler tanımlansa da dijital paylaşımları engelleyecek herhangi bir kanun yoktur (Yüksel, 2021). Yalnızca çocuğun şahsiyet hakkı ve

gizliliğine dair TMK Md. 28 bulunmaktadır ve ebeveynin bu paylaşımları durdurması gerekliliği velayet hakkı kapsamında vurgulanmıştır (Zorluoğlu, 2021). Dijital ve sanal kimliklerin paylaşımlarla aile üzerinde velayet hakkında verilecek kararları dahi etkilediği görülmüştür. Ebeveynlerin paylaşımlara yüklediği anlamlar ise elbette çok daha farklıdır. Fakat her ne olursa olsun dijital ortamın kullanımında bazı çarpık şemaların oluştuğu yadsınamaz.

Ebeveynler yapılan bu paylaşımlar ile çocukları için çevrimiçi bir arşiv oluşturarak dijital kimliğini de oluşturmuş sayılmaktadır (Maraşlı ve Yılmaztürk, 2016). Paylaşan ebeveynlik esasen dijital ebeveynliğin bir alt boyutudur. Dijital ebeveynlik ise; teknolojik gelişmelerle birlikte dijital ve sanal kimliklerin oluşumunun takibi, çocuklar için olumsuzluk oluşturabilecek durumlardan çocukların korunması, dijitaliği etkin kullanarak dönemsel gelişmeleri takip edebilmektir (Chou, 2016). Mascheroni ve ark. ise dijital ebeveynliğin çocuk için teknoloji kullanımında ona eşlik edebilmek, dijital bir arabulucu rolünü üstlenmek, dijitaliği yaşam içindeki faaliyetlerinde ve ebeveynlik için geliştiren uygulamaların kullanımında aktif olmak olarak tanımlamışlardır (Mascheroni ve ark., 2018). Bahsedilen bu roller dijital gelişmelerle birlikte kazanılan dijital aile kimliğinin bir parçası olmuştur. Dijital ve sanal kimlikler aile döngüsünde alınan roller üzerinde etkiye sebep olmaktadır.

Öztürk (2020), dijital ebeveynlik kavramına yenilikçi bir tanımlama getirmiştir. Dijital ebeveynlik, anne ve babasını rol model alan çocuğun davranış örüntüsünü ebeveyn oluşturduğu için, ebeveynlerin dijital kimlikleri ile oluşturdukları sosyal medya hesaplarını, kullanılan dijital ağ yönetimini önce ebeveyn olarak kendisi bilinçli düzeyde kullanıp çocuklarına da sağlıklı aktarım gerçekleştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Öztürk, 2020).

Öztürk'e göre; dijital ebeveynlik alanında yeterli düzeyde bilgiye sahip olmayan ebeveynlerin, çocuk üzerinde mahremiyet algısını da çarpıtmayı, siber zorbalığa yol açmayı, sağlıklı olmayan ebeveynlik tarzlarını uygulamayı beraberinde getirmektedir. Burada aile çatısı içerisinde çocuk hasar almaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımlarla büyüyen çocuğun kuracağı aile döngüsü de şimdiden etkilenme riskinin zeminlerini atmaktadır (Öztürk, 2020).

Kuşaklarla birlikte somutlaştırılan geçmişten bugüne aile yapısı ve işlevi ile ilgili dönüşüm devam etmektedir. Bu dönüşümün iç kontrol odaklı yapıdan dış odaklı kontrole doğru olduğu görülmektedir (Ayhan ve Öztürk, 2021). Dönüşümün dijital ebeveynlik ve dijital kontrol üzerinde de etkileri olduğu aşıkardır. Aileler artık siber toplumun bir parçası haline gelmiştir. Siber bir uzantı ile varoluşunu yani kimlik oluşumunu gerçekleştirerek, sosyal ağ oluşturup geliştirmektedir (Öztürk, 2020).

Dijital gelişmelerin içerisinde siber toplum olgusuna geçiş oldukça hızlı olmuştur. Zaten teknoloji günümüzde 'hız' kavramını özellikle vurgulamaktadır. Bu hız bireyleri ve aileleri çoklu bir yaşama doğru evirmektedir. Böylelikle dissosiyasyon yani bölünmeler yaşanmaktadır. Kimlik tanımlamalarında bahsedildiği gibi dijital ve sanal ortamlarda farklı kimlikler hatta idealize edilen kimlikler benimsenmektedir. İdealleştirilen aile, ev, çocuk, eşyalar günümüzde yaygın olarak sosyal medya üzerinden paylaşılmaktadır. Dolayısıyla Öztürk ve Çalıca'ya göre; bireylerin farkındalığını kaybetmiş bir şekilde hatta bazen zorunlu hissederek gerçekleştirdiği dijital eylemlerin siber dissosiyasyon olarak adlandırılmaktadır (Öztürk, 2020; Öztürk ve Çalıca, 2018). Ebeveynlerin dijital kimlik bölünmesi karşısında çocuklar da bu bölünmeyi normalleştirerek büyümektedir. Hatta aile ilişkilerine bakıldığında, çiftlerin ideal görüntüsü, aile yaşantısının ideal yansımasının yanı sıra doğallık sayılabilecek normaller ile komik içerikler üretilerek paylaşılmaktadır. Kişiler doğal ve normal olanı alay konusu haline getirerek öze, kusurluluğa yabancılaşarak huzursuzluklar yaşamaktadır.

Yapılan inceleme ve tanımlamalar sonucu günümüz teknoloji çağının oluşumu olan dijital ve sanal kimlik örgütlenmesinin farklı içeriklerle birlikte aileye, ebeveyn-çocuk ilişkisine, çift ve evlilik ilişkilerine etkileri ortaya konmuş örneklerle birlikte açıklanmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada günümüz teknoloji ve dijital çağın bize sunduğu yeni bir oluşum olan dijital ve sanal kimliklerin, toplumun geçmişten günümüze en temel yapı taşı aile üzerine etkileri incelenmiştir. Öncelikle kuramsal bağlamda benlik ve kimlik kavramları tanımlanmış, kimlik kuramları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın kimlik kavramına yoğunlaşan kısmında Goffmann'ın temel dramaturjik yaklaşımı ışık tutmuştur. Goffmann'ın da üzerinde durduğu gibi dijital ortamda benliğin yansımaları değişim göstermektedir. Kimlik kendi başına çok faktörlü ve karmaşık bir yapıdır. Bireyin kendine dair tanımlamalarının yapıldığı Ben neyim? sorularına cevap bulduğu örgütlenmedir. Bu yapının dijital çağ ile birlikte dijital ortamları aktarılış serüveni, kuşaklar teorisi bağlamında değerlendirilmiş birey-aile-toplum üçgeninde aile üzerine olan etkilerine bakılmıştır.

Literatürde dijital ebeveynlik, teknoloji bağımlılığı üzerine oldukça fazla araştırma mevcuttur. Bu çalışmayı özgün kılan nokta ise bireyin dijital ortamdaki çekirdek parçası olan dijital/sanal kimlik tipolojisinin toplumun çekirdek parçası aile ile birlikte değerlendirilmesidir. Özellikle aile kavramının içerisine dahil olan birçok değere ilişkin bir etki mevcuttur. Çalışmada zamansal bir çizelge de hazırlanarak kuşakların aile tipleri ve iletişim yöntemlerine bakılmıştır. Günümüze yaklaştıkça geniş aile modelinden çekirdek aileye hatta tek ebeveynli aile sayısının artışına bunun yanı sıra evlilik birleşimi olmadan birlikte yaşayan çiftlerin yaygınlaşmasına kadar dijital ve sanal kimlik oluşumları etki etmektedir. Aile içi iletişimde yaşanan sorunlara bakıldığında bireylerin daha çok zaman geçirememek ve ilgisizlikten şikayetlendiği görülmüştür. Bunun temel sebeplerinden biri bireylerin aile olarak aynı ortamda bulunsa dahi dijital kimlikleri ile oluşturdukları sosyal medya profillerinde geçirdikleri zaman etki etmektedir. Çocuklar için de durum pek farklı sayılmamaktadır. Çocukların git gide izole olması, sıklıkla ergenlik döneminde karşılaşılan bu odaya çekilme durumunun daha küçük yaşlara kadar indirgenmesi, teknoloji kullanımı ve teknoloji de geçirilen zamanla anlamlı düzeyde etki görülmüştür.

Aile kurmada dijital kimliklerin etkileşime geçmesinin etkileri olduğu gözölmüş bunun yanında aile içi sorunlara bakıldığında ise; boşanma oranlarında bir artış söz konusudur. Hukuk alanı da dijital gelişmelere kayıtsız kalmayarak

ilerlemeye çalışmakta olup dijital boşanma kavramına açıklık getirmiştir. Ayrıca sosyal medya paylaşımları, dijital kimliğin diğer kimlikler ile etkileşimdeki içerikleri, sosyal medyaya ayrılan zaman, teknoloji bağımlılığı aile içine etki ederek boşanma davalarına konu olmuş ve kanıt olarak da sunulan örnekleri mevcuttur.

Dijital kimliğin alt boyutlarından olan dijital ticaret konusu ise aile üzerinde COVID-19 Pandemisinin de son dönem üretim ve tüketim alışkanlıklarına etkisi olduğu görülmüştür. Kişilerin çoğunlukla e-ticaret kanalını kullandığı, aile içerisinde ise ekonomik sorunlarla çatışmaların yaşandığı fark edilmiştir. Dijital ticaretin etkin kullanımını sonucu ciddi maddi gelir elde eden ailelerin yanı sıra dijital ticaretin gelişimi ile birlikte tüketim alışkanlıklarının arttığı, istifleme özelliğinin geliştiği aile tipleri de oluşmuştur. Bir de dijital ebeveynlik ile birleşerek aile içi yaşantıyı, mahrem alanları, çocuklarını paylaşarak ticari kazanç elde eden aileler mevcuttur. Bu da aile yapısını gerçek ve ideal aile açısından bölünmelere itmiştir. Psikolojik olarak da fenomen olmanın getirdiği beğenilme arzusunu tatmin etmeye çalışan, sevildiğini hissetmek isteyen, yetersiz hissettiği noktaları diğer dijital aileler ile paylaşarak kabul görmüş hisseden birey sayısı artmıştır. Çocukların dijital içerik olarak sıklıkla paylaşıldığı patolojik aile örnekleri de mevcuttur. Kanuni olarak bu alanda çalışmalar sürmektedir fakat günümüzde çocukları ebeveynlerinden koruyabilecek doğrudan kanun maddesi yoktur. Yalnızca velayet hakkı üzerinden çocukların aile yanında güvenliği sağlanmaktadır.

İncelenen çalışmalarda özellikle aile için günümüzde sıkça gündeme gelen ve önem atfeden mahremiyet algısı üzerinde durulması gereken bir konudur. Hem aile birliğinin korunması hem aile içerisinde çocukların mahrem alanına saygı duyulup korunması hususunda ebeveynler ile ciddi uygulama çalışmalarının yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Genellikle çocuklar üzerinden eğitimin sürdüğü, dijital bilgi çağında çocukların bilgiye ulaşmasının kolaylaştırılmasının yanı sıra aileler üzerinde de yalnızca veri toplamak amacıyla değil somut uygulamalar ile ailelerin bilinçlendirilmesi gerekliliği doğmaktadır. Temel güven algısı içine doğulan ailede olduğu için ebeveynle kurulan bağ dijitalleştikçe derin duygusal ilişki ve güvende hissetmekle ilgili sorunlar oluşabilir. Çocukların kaygı düzeylerinin otoriteye karşı değil de dünya üzerinde güvende hissetmeye karşı yükseldiği düşünülmektedir.

Ebeveynin yatıştırıcı ve güven ortamı sunan tarafı gitmiş dijital içerik ve dijital kimliğin varlığını sürdürmek için çocuklarını teşhir eden ebeveyn modeli toplumumuzda yaygınlaşmıştır. Literatürde yapılacak olan çalışmalara katkı sağlama açısından ebeveynlerin dijital kimlik tutumları üzerine yoğunlaşılması ve patolojik boyut almadan iyileştirilmesi önem arz etmektedir.

Amaççağın getirdiği dijital yenilik ve değişimlerle savaşmak değil de değişen her olguda olduğu gibi olumsuz tarafların varlığının görülmesi ve işlevsel olan ile yer değiştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Gerek dijital yerli neslin gerek dijital doğanların ileride kuracağı aileler olsun dijital platformların etkisinin büyük olacağı aşıkardır. Ancak geleneksel aile değerlerine hasar vermeden, bireye, çocuğa, ebeveynine travmatik etkiler yaratmadan sürecin sağlıklı ilerlemesi gerektiği gözden kaçmamalıdır.

Sonuç olarak yurt içi ve yurt dışı literatür incelenmiş olup; dijital kimlik kavramı ile ailenin kesişim noktası bulunan çalışmalar betimsel bir analiz ile sunulmuştur. Günümüz dijital çağın hayatımızda oluşturduğu etki ile birlikte edindiğimiz dijital ve sanal kimliklerin, yaşamın içinde aile ile birçok alan da teması olduğu bulgusu edinilmiştir. Aile kavramının önemine vurgu yaparak, değişen aile oluşum şekilleri, aile tipleri ve boşanmayı da içerisine alan gelişmeleri dijital ve sanal kimliklerin etki perspektifinden değerlendirmesi yapılmıştır. Ailelere özellikle mahremiyet hususunda daha hassas olmaları ve dijital okur yazarlığı, dijital etik alanını işlevsel kullanmaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, R. ve Türküm, A. S. (2014). Psikolojik Yardım Sürecinde Terapötik Bir Hedef Olarak İçgörü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(4), 375-388.
- Akın, M. A., (2018). "Sosyal Medyada Gözetim: Bir İktidar Unsuru Olarak Ebeveyn", Medya ve Mahremiyetin Sınırları Sempozyumu.
- Altunbay, M. ve Bıçak, N. (2018). Turkiye Eğitimi Derslerinde "Z Kuşağı" Bireylerine Uygun Teknoloji Tabanlı Uygulamaların Kullanımı. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal Of World Of Turks*, 10(1), 127-142.
- Anık, M. (2019). Sosyal Medyada Mahremiyetin İfşası: Georg Simmel Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme. *Mahremiyet-Hayatın Sırları Ve Sınırları- Ed. Nazife Şişman*, 119-133.
- Archer, C. ve Kao, K. T. (2018). Mother, Baby And Facebook Makes Three: Does Socialmedia Provide Social Support For New Mothers Media Internationalaustralia, 168(1), 122-139. Doi: 10.1177/1329878x18783016
- Asagem. (2011), Tek Ebeveynli Aileler Araştırması, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:148.
- Aslan, S., Durmuş, E. (2020). Okul Öncesi Dönemde Güncel Bir Ebeveyn Davranışı: Sharenting, Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi Cilt 4 Sayı 1 Mart 2020 S.135-151.
- Aşkın, M. (2007). Kimlik Ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Atak, Hasan: "Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, S.3, No.1, 2011, ss.163-213.
- Atak, Hasan: "On Maddeli Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürü'ne Uyarlanması", *Nöropsikiyatri Arşivi*, S.50, 2013, ss.312-319.
- Avcı, Yasin, (2015). Sosyal Medyada Facebook Üzerinden Sahte Sınıf Oluşumu ve Sınıf Atlama, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Avcıoğlu, G. (2011). Yapısal Kimlikten Seçimlik Kimliğe; Kimliğin Medya Aracılığıyla Yeniden Üretimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 359-370.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2011). Yapısal Kimlikten Seçimlik Kimliğe; Kimliğin Medya Aracılığıyla Yeniden Üretimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 359-370.
- Aydemir, M. (2020). *Yeni Medyanın IPTV ve Sosyal Ağların Bireysel Erişimli Ortamlarında Sanal Kimliklerin İnşası: Üniversite Öğrencileri Üzerine Yapılan Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. Bağlamında Bir Değerlendirme", *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (8), 196-207.
- Aydın, E. B. (2023). Kuşakların Teknoloji Kullanımının Mahremiyet Kapsamında Karşılaştırılması: Dijital Melezler ve Dijital Yerliler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(2), 1679-1702.
- Ayhan, H.,& Öztürk, E. (2021). Dijital Dünyada Ebeveyn Olmanın Görünürde Normal Bir Yansıması Olarak Paylaşan Ebeveynlik (Sharenting): Geleneksel Bir Derleme. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp Ve Adli Bilimler Dergisi*, 18(2), 165-177.

- Bakan; U., Bakan, U. (2017). Facebook'ta Aile İlişkileri ve Sosyal Medya Adanmışlığına Yönelik Bir İçerik Analizi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:20, 54-68.
- Barıtcı, F. (2019). Dijital Dünyada Mahremiyetin Geleceği: Mahremiyet Mümkün Mü. *Editör*, Oğuz Göksu. *İletişimin Dijital Boyutu*, Konya: *Literatürk Academia*, 225-248.
- Batmaz, Veysel, İsen, Galip: Ben ve Toplum, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2006.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Bayraktar, F. Dijitalleşen Dünyada İnsan Olma Sorunu, Dijitalleşme, 63.
- Bayraktar, F. Y., Gürsoy, K. T. D., & Korlaelçi, M. T. D. (2004). *Gabriel Marcel'de "Bağlanma"* (Doctoral Dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri (Felsefe Tarihi) Anabilim Dalı).
- Bayram, H. (2020). Psikososyal Gelişim Kuramının Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1993-2001.
- Bayzan, Şahin, (2013). İnternetin Bilinçli ve Güvenli Kullanımı, İnternet Bağımlılığı Sorunlar Ve Çözümler (Editörler: Melek Kalkan ve Canan Kaygusuz). Anı Yayıncılık, Ankara.
- Benevento, A. (2018). Parents Frame Childhood For The World To See In Digital Mediapostings [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Proquest Dissertations And Theses (Umı No. 10936697).
- Berrin, E. Y. C. E. (2000). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 223-244.
- Biçer, S. (2015). Akademisyenlerin Sosyal Ağlarda Bulunma Motivasyonları: Facebook Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40).
- Bilgin, Nuri (2001), İnsan İlişkileri ve Kimlik, İstanbul: Sistem Yay.
- Bilgin, Nuri (2007), Kimlik İnşası, İzmir: Aşına Kitaplar
- Blockchain Türkiye. (2019). *Blockchain Türkiye Dijital Kimlik Türkiye*. Türkiye Bilişim Vakfı. 01.05, 2023 Tarihinde [Http://bctr.org/dokumanlar/dijitalkimlik.pdf](http://bctr.org/dokumanlar/dijitalkimlik.pdf) adresinden alındı
- Boylu, A. ve Öztop, H., (2013), Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri , *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:19, 207-220
- Boz, N. (2012). Yeni İletişim Ortamlarında Dijital Kimlik ve Benlik Sunumu. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Brosch, A. (2016). When The Child is Born In ToThe Internet: Sharenting Asa Growingtrend Among Parents On Facebook. *The New Educational Review*. Doi:10.15804/Tner.2016.43.1.19
- Brosch, A. (2018). Sharenting Why Do Parents Violate Their Children's Privacy? *The New Educational Review*, 54(1), 75-85
- Can, G. (2006). Kişilik Gelişimi (Psikososyal ve Ahlak Gelişimi). (Ed. B. Yeşilyaprak). *Eğitim Psikolojisi İçinde* (S. 125-163). Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık.
- Canatan, K. (2011). Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi Ve Gelişimi/15. Y. Ergün , & K. Canatan İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 15-25). İstanbul: Ayrıntı Kitabevi.
- Canatan, K. (2013), Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi, (Ed. K. Canatan & E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 97-119.

- Canatan, K., Bilge, Y., & Çapar, H. (2019). Tek Ebeveynli Aile Bağlamında Yaşayan Annelerin Sosyal Ve Psikolojik Problemleri: Küçükçekmece Örneği. *Social Sciences*, 14(4), 1331-1354.
- Cansever, A. (2013). Ergenlerin İnternet Kullanımının Toplumsal İlişkilerinde Yarattığı Sorunlar. *İnternet bağımlılığı sorunlar ve çözümler içinde (s, 193-210)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Chou, H. L., Chou, C., & Chen, C. H. (2016). The Moderating Effects Of Parenting Styles On The Relation Between The İnternet Attitudes And İnternet Behaviors Of High-School Students İn Taiwan. *Computers&Education*, 94, 204-214.
- Cino, D., Demozzi, S. Ve Subrahmanyam, K. (2020). “Why Post More Pictures İf Noone İs Looking At Them?” Parents’ Perception Of the Facebook Like İnsharenting. *The Communication Review*, 23(2), 122-144. Doi:10.1080/10714421.2020.1797434
- Cizmeci, Esra, (2016). Aile, Medya ve Serbest Zaman, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Comte, A. (1974). *The Positive Philosophy*, Abraham S. Blumberg (Eds). Newyork: Ams Pres. Strauss, W., & Howe, N. (1991). *Generations: The History Of America's Future, 1584 To 2069. (No Title)*.
- Connel, R. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar Toplum Kişi ve Cinsel Politika*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2018). İnsan Ve Davranışı. Geliştirilmiş 36. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çağan, K. (2011). Ailenin İşlevleri. E. Yıldırım , & K. Canatan İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 83-93). İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Çağırkan, B. (2019). Çok kültürlü Toplumsal Yapılarda Değişen Aidiyet Algıları: Yeni Toplumlar, Yeni Aidiyetler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 558-573.
- Çeçen, A. F., Çokluk, N., Bostancı, M., & Atmaca, S. (2023). Aile Kurumuna Dijital Bir Yaklaşım: Dijital Aile Sözleşmesi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 22(1), 66-84.
- Çokluk, G. F., & Melek, U. S. T. A. (2023). Sosyal Medyada Ebeveyn Etkisi Ve Sharenting Kavramı. *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar 1*, 445-464.
- Çoşan, B. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 259-294.
- Çubukcu, A., & Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli Ve Etkin Kullanımı İle Artırma Yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5(1), 148-174.
- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161-176.
- Dedeoğlu, Gözde, Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006.
- Delen, U. (2022). *Sanal Dünyanın Fiziksel Dünya İle Kesişme ve Çatışma Alanları, Sanal Kültür Ve Sanal Kimlikler Üzerine Bir Nitel Araştırma*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, İlkay: “Function of Identity Scale: Turkish Validity and Reliability”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, V.11, No.2, 2011.

- Demir, S.,& Çelebi, Ş. (2017). Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları:Nitel Bir Araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111-128.
- Demirel, Z. H. (2021). Çalışma hayatında geleceğin insan kaynağı: Alfa kuşağı. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1796-1827.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar.
- Dereboy, İ. F. (1993). *Kimlik Bocalaması, Anlamak, Tanımak, Ele Almak*. Malatya: Özmert Ofset.
- Dereli, M. D. (2018). *Dini kimliklerin sosyal medyada akışkanlaşması: Siber-etnografik bir araştırma*. (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri:
- Dereli, M. D. (2018). *Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dursun, C., (2019). “Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları
- Dursun, E. (2019). *Lise Öğrencilerinde Genel Kaygı ve Sosyal Kaygının Sözel Akıcılığı Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dursun, Ö. Ö.,& Barut, E. (2016). Sosyal Medyanın Yeni Sorunsalı: Sanal Kimlikler. *Eğitim Teknolojileri Okumaları*, 535-548.Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi, Cilt 5, Sayı 17.
- Dutta, A.,Schwab, D., Henrich, D., Gottwald, P., &Löhnig, M. (2017). *Scheidung Ohne Gericht?* (Vol. 18). Verlag Ernst Und Werner Giesecking.
- Duygulu, S (2019). Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafları Paylaşmanın Mahremiyet İhlali Ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi. *Trt Akademi*, 4(8), 428-487.
- Ecevit, Y. (1993). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9-34.
- Ergenlikte Sosyoduygusal Gelişim(Kimlik). (Çev. Ed G. Yüksel) Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi. Nobel Akademik Yayınları. Ankara, 2015. *Çevrilen Kitap: Sandrock, Jw (2011). Life Span Development, 13th Ed., New York: Mcgraw-Hill*, 383-387.
- Ergun, D. (2000). Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erol, P. Ö.,& Aloğlu, E. (2017). Çocuğun Değeri ve Aile Değişimi: Türkiye’den Otuz Yıllık Bir Portre. *Sosyoloji Dergisi*, (35), 77-101.
- Ersanlı, Kurtman, Şanlı, Esat: “Self-Perceived Identity Scale: A Scale Development Study”, *American International Journal of SocialScience*, V.4, No.6, 2015, pp.184-194.
- Ertemel, A. V.,& Aydın, G. (2018). Dijital Ekonomide Teknoloji Bağımlılığı Ve Çözüm Önerileri. *Addicta-TheTurkishJournal On Addictions*.
- Ertürk, D. (2017). Dijital Kimliği Sınırlı Düşünmek. *Sosyoloji Divanı Dergisi*, 5(9), 73-86.
- Ertürk, Y. ve Eray, T. (2016). *Fenomenolojik Bir Kavram Olarak Kendilik ve Sosyal Ağlarda Kendilik Sunumu ile Narsistik Eğilimler İlişkisi: İletişim Fakültesi (İ.Ü.İ.F.) Öğrencileri Üzerine Bir Ön Çalışma*.*Intermedia International e-journal*, 3(1), 12- 29.
- Eşsizozğlu, Altan. “Aile İle İlgili Temel Kavramlar”, (Ed. Çınar Yenilmez) *Aile Yapısı Veİlişkileri*, 2-19, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012.

- Ewen, B. Robert: An Introduction to Theories of Personality, 7th edition, New York and London, Psychology Press Taylor & Francis Group, 2014.
- Fox, A. K. Ve Hoy, M. G. (2019). Smart Devices, Smart Decisions? Implications Of Parents' Sharenting For Children's Online Privacy: An Investigation Of Mothers. *Journal Of Public Policy & Marketing*, 38(4), 414-432. Doi:10.1177/0743915619858290
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gladding, T. S. (2012), *Aile Terapisi Tarihi, Kuram ve Uygulamaları*, (Çev. İ. Keklik & İ. Yıldırım), Ankara: Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Goffman, E. (2018). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (2. Bsk B.). (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları .
- Göka, E. (2006). İnsan Kısım Kısım (Topluluklar, Zihniyetler, Kimlikler). 2. Baskı. Ankara: Aşina Kitaplar.
- Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tiplerine Üzerine Bir İnceleme. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem İçinde, *Aile Yazıları 1* (S. 205-223). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Gökçe, B. (2014). Türk Toplumunda Aile Yapısı. A. Kasapoğlu , F. Güneş, B. Gökçe, O. Beklan Çetin, N. Çabuk Kaya, A. Görgün Baran, Et Al. İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 50-82). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gökulu, G. (2019). Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları. *Ekev Akademi Dergisi*, (80), 173-190.
- Gökulu, G. (2019). Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları. *Ekev Akademi Dergisi*, (80), 173-190.
- Güleç, Cengiz (1992), *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: V Yayınları
- Gündüz, U. (2017). The Effect Of Social Media On Identity Construction. *Mediterranean Journal Of Social Sciences*, 8(5), 85.
- Gündüz, U. ve Engin, Y. (2015). "Sosyal Medya ve Dijital Kimlik Olgusu" *Sosyal Medya Araştırmaları 3*. Ed: Büyükaslan, A. ve Kırık, A. M., 43-60. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Gündüz, Uğur, Engin, Yahya: "Sosyal Medya ve Dijital Kimlik Olgusu", Gözetlenen Toplumdan Gözetlenen Bireye Sosyal Medya Araştırmaları 3, Ed. Ali Büyükaslan, Ali Kırık M. (2016). Çizgi Kitabevi, Konya.
- Günüç, S. (2020). Sharenting Eyleminin Psikolojik Açıdan Değerlendirilmesi: Türk Ve İngiliz Annelerinin Karşılaştırılması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12: 281-297 Doi: 10.18863/Pgy.795651
- Haley, K. (2020). Sharenting And The (Potential) Right To Be Forgotten. *Indiana Law Journal*, 95(3), 9.
- Hasgül Koşmaz, M. (2020). *Sosyal Medyanın (Dijital Kültür) Aile İlişkileri Üzerine Etkisi* (Doctoral dissertation, Adıyaman Üniversitesi).
- Holiday, S., Norman, M. S. Ve Densley, R. L. (2020). Sharenting And The Extended Self: Self-Representation In Parents' Instagram Presentations Of Their Children. *Popular Communication*, 1-15. Doi: 10.1080/15405702.2020.1744610
- İsmayılzada, L. (2017). Sanal Dünyada Sanal Dönüşüm. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(3), 227-236.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). Aile Yaklaşımında Bir Kuramsal Çerçeveye Aile Değişim Modeli. *Aile Kurultayı "Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve*

- Demokratik Değerler"* (S. 52-68). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Çocuğun Değeri ve Aile. Ç. Kağıtçıbaşı İçinde, *Benlik, Aile Ve İnsan Gelişimi* (S. 165-205). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kapıkıran, N. A. (2004). İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(16), 14-25.
- Kapız, S. (2002). Sosyal Değişim Sürecinde İşve Yaşam Etkileşimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(17), 2886-2899.
- Kardaş, S. (2017). Sanal kimlik ve spiritüel iyi oluşun üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimlerini yordayıcılığı.(Doktora Tezi). *Marmara University, İstanbul*.
- Kavut, S. (2018). Goffman'ın Benlik Sunumu Kuramı Bağlamında Sosyal Medyada Kimlik İnşası: Instagram Üzerine Bir Araştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (1), 1-12.
- Kavut, S. (2021). Eleştirel Söylem Analizi Bağlamında Haber Sitelerinde Dijital Kimlik Başlıklı Haberlerin İncelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 127-138.
- Kavut, S. (2021). Kişilerarası İletişim Bağlamında Dijital Kimlik Algısı ve İzlenim Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, M. (2017). Normal Aile Süreçleri Büyüyen Çeşitlilik Ve Karmaşıklık. *Pegem Atıf İndeksi*, 1-598.
- Keskin, D. (2017). Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kongar, E. (1990). Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem İçinde, *Aile Yazıları 2* (S. 65-94). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Lazard, L., Capdevila, R., Dann, C., Locke, A. Ve Roper, S. (2019). Sharenting: Pride, Affect and the Day-To-Day Politics Of Digital Mothering. *Social And Personality Psychology Compass*, 13(4), E12443. Doi: 10.1111/Spc3.12443
- Leaver, T. (2015). "Born Digital? Presence, Privacy, And Intimate Surveillance", Hartley, J. Ve Qu, W. (Ed.), *Re-Orientations: Translingual Transcultural Transmedia. Studies In Narrative, Language, Identity, And Knowledge* İçinde. Shanghai, Fudan University Press.
- Manap, A., & Durmuş, E. (2020). "Dijital Ebeveynlik Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi", İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Ss. 978-993.
- Marshall, G. (2000). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Mascheroni, G., Ponte, C., & Jorge, A. (2018). *Digital Parenting: The Challenges For Families In The Digital Age, Yearbook 2018*. Nordicom, University Of Gothenburg.
- Mercan, Nuray, "Dijital Dünyada Zaman, Mekân, İnsan İlişkileri Ve Yabancılaşma", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı:403, 2010, s. 10-11.
- Mert, S. (2019). *Sanal Etkileşim Ve Sanal Kimlikler: Facebook Örneği*. (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Mıstık, A. (2019). *Okul Öncesi Eğitim Yapılarında Öğrenme Mekânları Ve Kullanıcı Olarak Alfa Kuşağı*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Mora, N., (2008). Medya ve Kültürel Kimlik, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 6.
- Morva, O. (2016). Ben, Kendim ve Dijital Benliğim: Dijital İletişim Çağında Benlik Kavramsallaştırması Üzerine. *N. Timisi İçinde, Diital Kavramlar, Olaylar, Deneyimler. İstanbul: Kalkedon.*
- Morva, Oya, (2016). “Dijital”, Ben, Kendim ve Dijital Benliğim: Dijital İletişim Çağında Benlik Kavramsallaştırması Üzerine. (Hazırlayan Editör: Nilüfer Timisi), Birinci Baskı, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Nirun, N. (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı 73.
- Odabaşı, H. Ferhan ve Diğerleri, İnternet, Çocuk ve Aile, Nobel Yayınevi, Eskişehir, 2007.
- Okcebe, Y. (2019). *Sosyal Medyada Dijital Sahnelere Göre Dijital Benliklerin Değişimi* (DoctoralDissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Onur, B. (2019). *Değişen Çağ, Değişen Çocukluk*. İmge Kitabevi.
- Özdemir, B. (2019). *Sosyal Medyada Gerçeklik Ve Sanal Kimlik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, B. ve Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen İletişim Ortamlarında Kimlik İnşası ve Benlik Sunumu: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3 (3), 178- 191.
- Özdemir, Z. (2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 2(1), 112-131.
- Özen, Y. (2003). Özel Ben-Bilinçliliği, Genel Ben-Bilinçliliği. *Bilge Adam Dergisi*, C:4, S: 60-65.
- Özök, Ö. (2019). *Sosyal Medyada Sanal Kimlikler; Sosyal Medya Fenomenlerinin Benlik Sunumları Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, A. (2019). Doğu-İslam Dünyasında Ailenin Sosyo-Politik Temelleri ve Sosyolojik Dönüşümü Üzerine. *Çeşm-İ Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 6(1), 2-18.
- Öztürk, E. (2020). Siber Toplumlar Ve Siber Hayatlar: Dissosiyojen Bir Ajan Olarak Dijital İletişim Ağları. *Siber Psikoloji. Ankara: Türkiye Klinikleri*, 1-13.
- Öztürk, E.,& Çalıcı, C. (2018). Modern Toplumda Kimlik,“Siber Dissosiyasyon” Ve “Siber Alter”: Teorik ve Klinik Bir Yaklaşım. *Ruhsal Travma Ve Dissosiyasyon. Ankara: Türkiye Klinikleri*, 39-47.
- Peschke, S. G. Dijital Boşanmaya İlişkin Güncel Düzenlemeler: Farklı Ülke Uygulamaları.
- Ruiz-Gomez, A.,Gavilan, D.Veavello, M. (2020, Ekim). #Babiesofinstagram: Thedigitally MediatedLives Of ‘Aspiring’ Baby Models And Brand Reps. The 21st Annual Conference Of The Association Of Internet Researchers Konferansında Sunulan Bildiri.Online Konferans
- Sarı, Ö. (2016), “Toplumsal Değişimin Aileye Yansması”, **Aile Sosyolojisi**, Editörler: Nazmi Avcı-Erdal Aksoy, Lisans Yayıncılık, İstanbul. Demir, S.,& Çelebi, Ş. (2017). Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları:Nitel Bir Araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111-128.

- Sayar, K. (2000). Geçmişin Bilgeliği Bugünün Psikoterapileriyle Buluşabilir Mi? Sufi Psikolojisi Örneği. Sufi Psikolojisi (Ed.: K. Sayar) Adlı Kitabın İçinde, Ss. 11-40, İst.: İnsan Yay.
- Sayar, K. (2003). Benlik: O Yakın Soru, O Uzak Ülke. Bilge Adam Dergisi, C:2, S:11-17.
- Sayın, Ö. (1991). Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem (Dü) İçinde, *Aile Yazıları 4* (S. 531-548). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Sayın, Ö. (2011). Ailenin Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 47-58.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Serinikli, N. (2019). *Transformation Of Human Resources In Digitalization: Y, Z And Alpha Generations*. C. Akar Ve H. Kapucu (Der.) Contemporary Challenges In Business And Life Sciences İçinde 181-187, London: Ijopce Publication Limited.
- Stieger, S., Burger, B. Bohn, M. ve Voracek, M. (2013). Who Commits Virtual Identity Suicide? Differences in Privacy Concerns, Internet Addiction, and Personality Between Facebook Users and Quitters. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(9).
- Subaşı, N. (2014), “ Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları”, Aile Sosyolojisi Yazıları. Editör: Aydın. M., Açılım Kitap, İstanbul.
- Sühendan, E. R., Özgül, T., Yılmaztürk, N. H., & Figen, Ç. O. K. (2022). Ana babaların Çocuklarıyla İlgili Sosyal Medya Paylaşımları. *Ankara University Journal Of Faculty Of Educational Sciences (Jfes)*, 1-24.
- Süleymanov, A. (2009). Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 7-17.
- Şengün, S. (2014). Dijital Avatarlar İçin Semiyotik Bir Okuma ve Avatarların Dijital İletişimde Belirsizlik Azaltma Rollerini. *Dijital Etkileşim Etkisi Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı*, 34-35.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Tootell, H., Freeman, M. and Freeman, A. (2014). Generation Alpha At The Intersection Of Technology, Play And Motivation. In R. H. Sprague Jr (Eds.). *47th Hawaii International Conference On System Sciences (Hicss)*, (82-90).
- Turan, E. A. (2022). Dijital Teknolojilerin Mahremiyet Üzerindeki Etkileri. *Şarkiyat*, 14(2), 834-849.
- Tutkun, Ö. F., Demirtaş, Z., Açıkgöz, T., & Tekşal, S. D. (2017). Televizyon ve dijital oyunların ortaokul öğrencilerinin şiddete eğilimine etkisi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 83-91.
- Türkbağ, Ulvi Ahmet (2003), “Kimlik, Hukuk Ve Adalet Sorunu”, Doğu Batı, Sayı:23
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). [https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813\(01.12.23\)](https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813(01.12.23)).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). [https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Evlenme-Ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437\(01.12.23\)](https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Evlenme-Ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437(01.12.23)).

- TÜİK, 2021. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813\(01.12.23\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813(01.12.23)).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023).[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407\(18.10.23\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407(18.10.23)).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021).[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132\(10.07.23\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132(10.07.23)).
- Türkmen, T. (2020). *Sosyal Medyada Tanınırlık Ve Sanal Kimlikler; Youtuber'lar*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uğurlu, Ö. (2015). Kadının Benlik Sunumunun Güncel Bir Aracı Olarak Sosyal Ağlar Bir Tasarım Unsuru:“Kusursuzlaştırma”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 231-248.
- Ünal, V. (2013). Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu Ve Din. *Journal Of International Social Research*, 6(26).
- Vivienne, Sonja: Digital Identity and Everyday Activism-Sharing Private Storieswith Networked Publics, Palgrave Macmillan, 2016.
- Walczak, Y. & Burns, S. (2004), Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri, Çev: Ersevrim İ. Özgür Yayınları, İstanbul.
- Walczak, Y. & Burns, S. (2004), Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri, Çev: Ersevrim İ. Özgür Yayınları, İstanbul.
- Yasak, B. (2023). Genç Yetişkinlerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlık İle Sanal Kimlik Arasındaki İlişkide Öz Yeterliğin Aracı Rolü.(Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar Ve Çocuk Evleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18).
- Yener, M. Z. (2021). Sosyal Medya Paylaşımlarının Boşanma Davasına Etkisi. *Adalet Dergisi*, (67), 239-262.
- Yener, M. Z. (2021). Sosyal Medya Paylaşımlarının Boşanma Davasına Etkisi. *Adalet Dergisi*, (67), 239-262.
- Yener, Özen., Gülaçtı, F. (2010). Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişimi Bilen Benliğe Gereksinim Var Mı?. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 20-38.
- Yengin, D. (2012). Yeni Medya ve Dokunmatik Toplum. İstanbul: Derin Yayınları. *Ek: Frekans Tabloları*.
- Yıldırım, E. (2011). Aile ve Evlilik Türleri. E. Yıldırım, & K. Canatan İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 65-80). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, E. (2013), Aile ve Evlilik Türleri, (Ed. K. Canatan& E. Yıldırım), Aile Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Kitap, 65-81
- Yıldırım, E. (2016). Aile Ve Evlilik Türleri. K. Canatan , & E. Yıldırım İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 74). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Özgür Yayınları.
- Yurdakul, vd., (2013). “Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller”, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 12(4), 884-894.
- Yüksel, H. (2021). Sharenting Bağlamında Sosyal Medyada Çocuk İmajının İnşası. *Akademik Düşünce Dergisi*, Sayı: 4, Güz 2021, Issn: 2687-6124, E-Issn: 2718-0166.

- Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı Ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 58(01).
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. & Dursun, C. (2020). Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları. *TurkishStudies - Social*, 15(4), 2245-2265.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö.,& Dursun , C. (2020). KoronavirüsPandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 78-94.
- Zorluoğlu Y.A. (2021). Sharenting VeVelayet Hakkının Sınırları, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Araştırma Makalesi 10.15337/Suhfd. 972124. 3383-3417.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : DOLU ALTAN
Uyruğu : Damla Nur

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	.....	.....
Lisans	.....	.....

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....	.....	.....

Yabancı Dil

.....

Yayınlar

.....

Hobiler

.....

